CATALOGUS.

Typ. Zuidholl. Boek- en Handelsdrukkerij. 's-Gravenhage.

CATALOGUS

DER

GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGE VOORWERPEN

VAN HET

GEMEENTE-MUSEUM

VAN

'S-GRAVENHAGE

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOYEN,
Archivaris der Gemeente.

's-Gravenhage,
HET GEMEENTE-MUSEUM.
1893.

GEMEENTE-MUSEUM

DIRECTEUR:

A. J. Servaas van Rooyen, sedert 1887.

COMMISSIE VAN BEHEER:

Mr. F. A. P. Baron Wittert van Hoogland, Wethouder, *Voorzitter* 1888

G. H. A. N. Rietstap, lid van den Gemeenteraad . . 1881

Mr. W. J. Snouck Hurgronje, lid van den Gemeenteraad . 1887

Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers 1887

Mr. C. J. E. Graaf van Bylandt 1892

Secretaris: J. M. Stobberingh, hoofd-commies ter Gemeente-Secretarie 1863

Niet zoo spoedig als ik gewenscht had mocht ik dezen Catalogus het licht doen zien. De indeeling der ruim 450 voorwerpen vereischte ernstige overweging. Ook nu nog zal zij misschien menigeen onbevredigd laten. Hoofdzaak is echter, dat de Catalogus min of meer een historisch overzicht geve; dat hij tracht een aanschouwelijk beeld te zijn van de geschiedenis der stad 's-Gravenhage; daaraan heb ik al mijn kracht gewijd. Bij vele nommers was het mij zelfs mogelijk iets nieuws te vermelden. In elk geval is dit boekje een hulpmiddel om het bezichtigen der voorwerpen te vergemakkelijken en te veraangenamen. Het alphabetisch register zal daartoe ook mede werken. Gaarne ontvang ik, zoo dit noodig is, op- of aanmerkingen. Een tweede druk zal dan zeker vollediger zijn. Reeds nu breng ik mijn dank aan hen die zoo welwillend zullen zijn om dit te doen, eveneens als ik hun erkentelijk ben, die mij omtrent enkele zaken wel wilden inlichten.

'Ts-Gravenhage, Mei 1893.

Digitized by the Internet Archive
in 2016 with funding from
Getty Research Institute

https://archive.org/details/catalogusdergesc00haag

INLEIDING.

Den 11[en] December 1851 had, ten huize van den Heer A. Deketh [1]), de eerste bijeenkomst plaats van de «na hare constituering zich genoemd hebbende *Vereeniging ter beoefening der geschiedenis der stad 's Gravenhage*».

Tegenwoordig waren de heeren F. J. van Maanen [2]), F. A. van Rappard [3]), G. L. F. van Kinschot [4]), P. C. G. Guyot [5]),

---

[1]) Mr. Albartus Deketh, geb. te Harlingen 1791, overleden te 's-Gravenhage 3 Juni 1857.

[2]) Dr. Florentius Jacobus van Maanen, geb. te 's-Gravenhage 1777, overleden aldaar 24 Nov. 1861.

[3]) Jhr. Frans Alexander van Rappard, geb. te Utrecht 24 April 1793, vertrokken naar Utrecht 29 October 1864, overleden aldaar 19 Febr. 1867.

[4]) Jhr. Gaspar Louis François van Kinschot, geb. te Amsterdam 31 Mei 1811, vertrokken naar Arnhem in Mei 1854, overleden te Maastricht 24 December 1861.

[5]) Paul Charles Guillaume Guyot, geb. te Groningen 1801, overleden te 's-Gravenhage 17 Febr. 1861.

en de gastheer. Afwezig was de heer J. W. van Sypesteyn [1]).

Op die vergadering werden, blijkens de notulen, gesprekken gehouden, «getuigende van belangstelling in de beoefening van de Vaderlandsche geschiedenis in het algemeen en in die van Den Haag in het bijzonder.»

Reeds zeven dagen later kwamen de genoemde mannen nogmaals bijeen, en hoewel «het doen en bespreken van een voorstel tot formu«lering van het door de Vereeniging beoogde doel en ter vaststelling «van de middelen aan te wenden om, zooveel mogelijk, de bereiking «van dat doel te bevorderen,» hoofdzaak was, werd toch indirect, op dienzelfden datum, de grondslag gelegd van het Gemeente-Museum (Verzameling van Geschied- en Oudheidkundige voorwerpen, betreffende 's-Gravenhage), en wel door den Heer F. A. van Rappard, die zich bereid verklaarde, «mogt men besluiten tot het formeeren van eene *verzameling*» om daartoe af te staan: 1o. «Eene plaat, voorstellende Maurit's verheffing tot ridder van den Kouseband», 2o. «Eene oude afbeelding van 't Huis ten Bosch», en 3o. «Een reglementje in 't Fransch van een Haagsch Oranje-Muzijkgezelschap, genaamd Ste Cecile» [2]).

Het denkbeeld vond gereeden ingang, want in de vergadering van 8 Januari 1852 werd het volgende besloten:

«Tevens willen de leden, onder opwekking tot dat einde ook van andere personen, pogen eene Verzameling daar te stellen:

1o. zoo van gedrukte als onuitgegeven bescheiden die met het beoogde doel der Vereeniging kunnen geacht worden in verband te staan.

2o. van afbeeldingen zoo van de stad zelve en hare merkwaardige

---

[1]) Jan Willem van Sypesteyn, geb. te Haarlem 8 October 1816, overleden te 's-Gravenhage 26 Febr. 1866.

Reeds in October 1852 was men op uitbreiding van het ledental der Vereeniging bedacht, en traden op verzoek toe de Heeren A. G. A. van Rappard en J. Z. Mazel, terwijl den Heer A. D. Schinkel het honorair lidmaatschap werd aangeboden.

[2]) Zie nommer 246*a* van dezen Catalogus.

gebouwen en monumenten, als van de vermaarde personen, die zij zich geheel of ten deele kan toeëigenen, en eindelijk ook van de op doek, in plaat, of op steen gebragte gebeurtenissen voorgevallen op haar grondgebied.

3o. van voorwerpen in natura, afkomstig of getuigende van Haagsche instellingen, zeden en gewoonten uit vroegere en latere tijden, of die het aandenken bewaren van voor den Haag op de eene of andere wijze belangrijke gebeurtenissen en personen.

Casu quo zal de Verzameling, voorloopig, onder bewaring worden gesteld van het notulerend Lid der Vereeniging, *doch wordt van meet af aan het eigendomsregt van die Verzameling door de Vereeniging toegekend aan de Burgerlijke Gemeente der stad 's Gravenhage.*

De geschenken bleven niet uit, en blijkens de gehouden notulen was de waardeering en medewerking algemeen, terwijl ook weldra enkele aankoopen gedaan konden worden uit de gelden op het bijwonen der vergaderingen gesteld.

Het zou mij te ver voeren om de lotgevallen dezer Vereeniging van vergadering tot vergadering mede te deelen. Genoeg is het voorop gesteld te hebben, dat het Gemeente-Museum zijn ontstaan aan die Vereeniging heeft te danken, en dat daardoor de richting min of meer is aangewezen, waarin het zich heeft te bewegen.

Niet tevreden met de grondslagen door de Vereeniging gelegd, ging men in 1855 een stap verder. Aan Burgemeester en Wethouders werd den 1en Februari een schrijven gericht, onderteekend door al de leden, waarbij werd aangedrongen op het verzorgen en bijeenbrengen van historische zaken betreffende Den Haag.

Die brief is merkwaardig genoeg om geheel te worden ingelascht.

«Het is aan U, Mijne Heeren, zoo wij ons vleijen, persoonlijk niet onbekend, dat er zich alhier in het jaar 1851 eene kleine vereeniging heeft gevormd, ter beoefening der geschiedenis van deze voor het vaderland zoo belangrijke plaats, welke sedert vele eeuwen de zetel is geweest van het Algemeen Bestuur. Veel is daarvan door onderscheidene schrijvers geboekt. Het werk van de Riemer vooral, zal

altijd te dien aanzien voortreffelijk blijven en wordt door ons hoog gewaardeerd; doch sedert dat hij schreef zijn vele bronnen, voor de geschiedenis, vroeger minder toegankelijk, geopend. Er is licht over vele duistere punten opgegaan. Een aanmerkelijk tijdvak is weder verloopen. Onderwerpen, vroeger niet aangeroerd, of voorbijgezien, verdienen alsnog belangstelling; — in één woord, wij meenen geenen nutteloozen arbeid te verrigten, wanneer wij, naar de mate onzer krachten, pogingen in het werk stellen, om nieuwe bouwstoffen bijeen te brengen, welke, al is het dan ook in later tijd, mogelijk nog met vrucht door eenen nieuwen geschiedschrijver van 's Gravenhage geraadpleegd zullen kunnen worden.

In de Nommers 13 en 32 van den Algemeenen Konst- en Letterbode van het afgeloopen jaar, zijn korte berigten wegens het doel en de strekking onzer Vereeniging openbaar gemaakt. Wij kozen dat tijdschrift, om daardoor ook in andere plaatsen gelijke pogingen uit te lokken, en hadden het genoegen te ontwaren, dat werkelijk daarop bereids elders de aandacht gevestigd werd. Die berigten zijn evenwel in het *Dagblad voor Zuid-Holland en 's Gravenhage*, overgenomen, en hebben ook andere aangename gevolgen gehad, vermits onze pogingen hier ter stede de goedkeuring van velen hebben mogen verwerven. Zoo erlangden wij bijdragen voor hetgeen wij verzamelen. Dit toch bepaalt zich niet tot bouwstoffen voor de eigenlijk gezegde geschiedenis van *'s Gravenhage*, maar ook tot voorwerpen van allerlei aard, boekwerken, brochures, gedenkpenningen, afbeeldingen van gedenkstukken en gebouwen, mitgaders van vermaarde personen, welke de stad zich geheel of ten deele kan toeëigenen, of die invloed op haar bestuur, bloei en welvaart hebben gehad. Die verzameling mag reeds in vele opzichten, belangrijk genoemd worden, en bevat stukken welke men zeldzaam aantreft, en die mogelijk in de stedelijke Archieven niet voorhanden zijn.

Met leedwezen bespeuren wij echter dat veel is verloren gegaan, en dat, zoo er geene maatregelen worden genomen het te vreezen is, allengskens nog meer zal verdwijnen.

Dat te voorkomen achten wij hoogst wenschelijk, doch wij zijn over-

tuigd, dat wij hierin niet zullen slagen, tenzij de zaak door uwe belangstelling, Mijne Heeren, door uwe medewerking mogt worden gesteund.

In onze voormelde berigten wezen wij reeds op de belangrijke verzamelingen van stedelijken aard, welke te *Utrecht* en te *Middelburg* op de Raadhuizen dier plaatsen aanwezig zijn, en welke een schat van belangrijke en oudheidkundige voorwerpen bevatten.

Iets dergelijks zouden wij hier gaarne mede zien tot stand gebragt.

Gebeurt dit, dan vleijen wij ons dat belangrijke voorwerpen welke wij kennen, en waarvan reeds nauwkeurige afbeeldingen in onze verzameling berusten, wellicht in natura zullen worden afgestaan, vooral wanneer aan dien afstand, zoo als zulks behoort, de waarde wordt gehecht welke aan dergelijke opofferingen toekomt, daarvan eervolle vermelding wordt gemaakt, en het ten allen tijde en in het openbaar blijke, wie aan de gemeente het geschenk heeft gedaan.

Ook kan men het eigendom daarvan aan den bezitter laten, indien hij het voorwerp slechts ter bezichtiging in het algemeen belang toestaat.

Ten einde echter over de uitvoerbaarheid der zaak nader te kunnen oordeelen, dient men te weten, wat de Gemeente zelve bezit, waar dit te plaatsen, en hoedanig het Oudheidkundig stedelijk Museum, om het zoo eens te noemen, zou in te rigten zijn.

Ter bevordering van dat oogmerk zou het ons aangenaam wezen, indien twee onzer medeleden, die de eer hebben leden van den Raad der Gemeente te zijn, (de Heeren Deketh en van Rappard) door U, Mijne Heeren, bepaalde toelating mogten ontvangen, om dit op te nemen en te onderzoeken, en indien zij deswege met een of meer uwer in dadelijke relatie mogten worden gesteld, ook ter verduidelijking onzer bedoelingen en inzigten, waarmede zij volledig bekend zijn, en welke omtrent sommige punten niet van belang ontbloot zijn, daar het, dit mogen wij hier bijvoegen, van het welslagen dezer onze poging zal kunnen afhangen, welke bestemming aan hetgeen wij verzamelen, en hetgeen aan de Vereeniging zoowel door anderen als door ons belangloos wordt geschonken, eenmaal hetzij geheel of gedeeltelijk zal worden gegeven.

Met belangstelling, Mijne Heeren, uw vereerend antwoord tegemoet ziende, onderschrijven wij ons met opregte wenschen voor den bloei van 's Gravenhage en met gevoelens van bijzondere hoogachting,

als Uwe zeer dienstwillige dienaren,

De leden der Vereeniging tot beoefening der Geschiedenis van 's Gravenhage.

(get.) Deketh.
Van Maanen.
F. A. van Rappard.
Guyot.
Schinkel.
A. G. A. van Rappard.
Mazel.
van Sypesteyn.

's Gravenhage, den 1sten February 1855».

Het antwoord was bevredigend. Burgemeester en Wethouders verklaarden zich bereid mede te werken, «overtuigd dat zoodanige verzameling én voor de geschiedenis én voor deze gemeente hoogst belangrijk zoude kunnen zijn te achten».

Een tweede gevolg van dat schrijven was, dat de Burgemeester Hooft en de Secretaris Burnier op Donderdag 9 Augustus de Verzameling der Vereeniging ten huize van den secretaris, den Heer J. W. van Sypesteyn, kwamen bezichtigen en hunne groote belangstelling betuigden.

Dit alles was officieus. Meer officieele taal hooren we in het Gemeente-Verslag over 1861. Burgemeester en Wethouders verklaren dat hun voldoende aanleiding is gegeven «tot het voorstel om voor de daarstelling van een Museum van Geschied- en Oudheidkundige voorwerpen in betrekking tot deze Gemeente, twee bovenlokalen van het Raadhuis beschikbaar te stellen».

Niettemin was het Gemeentebestuur er reeds op bedacht geweest om tusschen de jaren 1855 en 1861 zorg te dragen «voor de bewa-

ring van merkwaardige voorwerpen, die tot grondslag van het stedelijk Museum kunnen strekken».

1862 is het eigenlijke geboortejaar van het Museum. De toegezegde vertrekken [1]) in het Raadhuis werden daartoe ingericht, en de Vereeniging schonk, overeenkomstig hare toezegging, het meerendeel van hetgeen door haar verzameld was.

Eerst in den jare 1863 voldeed het Museum aan zijne eigenlijke bestemming. De localen werden voor het publiek opengesteld en bij besluit van 16 Maart werd het beheer opgedragen aan eene commissie, bestaande uit de Heeren: Mr. H. Baron Collot d'Escury, Wethouder, als Voorzitter, Mr. H. J. Soury en Jhr. Mr. H. J. van der Heim, als raadsleden, en Mr. G. B. Emants en Jhr. J. W. van Sypesteyn, leden der Vereeniging. Als secretaris werd aan die commissie toegevoegd de Heer J. M. Stobberingh, thans Hoofdcommies ter Secretarie.

De localen bleken al ras te klein en te onvoldoende verlicht; voornamelijk was dit laatste het geval voor de schilderijen, die in de verschillende vertrekken van het Raadhuis verspreid waren, zoodat eene stem opging, «dat meer doelmatige en ruime vertrekken moesten worden beschikbaar gesteld».

Burgermeester en wethouders erkenden dit, maar er moesten nog jaren verloopen, eer het tot die verbetering kwam.

De stoot werd gegeven door de Vereeniging tot het oprichten van een Museum voor Moderne Kunst. Haar bestuur wendde zich in 1871 tot den Gemeenteraad, en drong aan op het beschikbaar stellen door de Gemeente van een geschikt locaal voor hare schilderijen, die eigendom der Gemeente zijn. Het sedert 1847 te 's-Gravenhage

---

[1]) Dit waren de twee in 't midden gelegen vertrekken, aan de westzijde van het stadhuis, vormende met de daaronder gelegen trouwkamer het uitstek. Boven het middenraam leest men: «Felix, quem faciunt aliena pericula cautum, dat is: Hij spiegelt zich zacht, die zich aan een ander spiegelt». Aan die zijde van het Stadhuis was eertijds de gerechtsplaats. Baljuw en schepenen zagen uit die bovenramen om de uitvoering der straffen te aanschouwen.

gevestigd schilderkundig genootschap Pulchri Studio, sloot zich daarbij geheel aan en betuigde daarbij niet alleen adhaesie aan het eerste adres, maar verzocht om aan de kleine maar reine verzameling van kunstwerken van het Gemeente-Museum eene geschikte verblijfplaats te verleenen.

Met spoed werd gehandeld. Op 7 Maart kwamen die adressen in, en reeds in de vergadering van 14 Maart kwam een desbetreffend voorstel van B. en W. op de agenda voor, en na een bestrijding van het raadslid Mr. A. de Pinto, en eene uitstekende verdediging van den Voorzitter, den Heer Burgemeester Jhr. Mr. F. G. A. Gevers Deynoot [1]), werd met 26 tegen 5 stemmen aangenomen voor f 26.000 ten behoeve van het Gemeente-Museum aan te koopen het huis van Mr. D. van de Wijnpersse, Korte Beestenmarkt No. 9 [2]), dat om zijne ruimte, goed licht en gunstige ligging, grenzende aan andere perceelen der gemeente, uitstekend tot het voorzegde doel dienstig scheen.

De openstelling voor het publiek had plaats in September, en den 11den December mocht de Commissie onder hare bezoekers tellen H. M. de Koningin.

«In 1881 echter deden zich voorboden op van verandering en wijziging, die zouden leiden tot het nieuwe verblijf, waarin het Gemeente-Museum nu voor goed gezeteld is, het gebouw op den Korten Vijverberg, van ouds bekend als de St. Sebastiaans of Nieuwe Doelen. Reeds werden enkele kamers van het oude gebouw voor het publiek gesloten, wegens de inrichting tot Muziekschool, aldra gevolgd door geheele sluiting en berging der verzameling in verschillende zeer verspreide localen, waardoor het bezoek ten eenenmale onmogelijk was.

«6 Februari 1883 is de dagteekening van het besluit van den Gemeenteraad om op historischen grond, in een gebouw, dat historische

---

[1]) Zijn portret, helaas slechts in steendruk, versiert een der bovenzalen van dit Museum. Zie nommer 48 van dezen Catalogus.

[2]) Zie nommer 271 van dezen Catalogus.

herinneringen heeft, en dat in het centrum ligt van het oude Den Haag, de stapelplaats te vestigen der zaken van Oudheid en Geschiedenis, de residentie betreffende. Zij is tevens de dagteekening, die met gulden letteren in het geschiedboek van het Haagsch Gemeente-Museum moet worden gegriffeld, wijl dat besluit, blijkens het daarover behandelde in den Gemeenteraad, aan het Museum verzekert eene blijvende plaats, zelfs bij de grootste uitbreiding, [1]) en ook, omdat daardoor de grondslag is gelegd van zijn bloei, grootheid en luister, welke die verzameling voorwerpen en schilderijen, uitmakende het Haagsch Gemeente-Museum, in de toekomst is toegezegd.» [2])

Den 7den Juli 1884 werd het Museum wederom geopend.

Alle feestelijkheid moest achterwege blijven wegens het overlijden van Z. K. H. Prins Alexander, Prins van Oranje. [3]) In de raadszitting van 8 Juli 1884, deelde de Voorzitter, de Heer Mr. J. G. Patijn, dan ook slechts mede: «dat het Gemeente-Museum gereed is en voor het publiek toegankelijk is gesteld. In aanmerking genomen den rouw, heeft deze opening zonder eenige formaliteit plaats gehad.»

Wanneer de bijval van het Publiek, vooral blijkende uit zijn steun, door het afstaan of in bruikleen geven van belangrijke voorwerpen, in die mate zal klimmen, dat de achter of naast het gebouw gelegen ruimte of panden blijken noodig te zijn, dan, ik ben er

---

[1]) Eene uitbreiding werd in 1890 beproefd. In het verslag lezen we daarover: «De ruimte in het gebouw wordt voor den bijeengebrachten voorraad meer en meer ongenoegzaam. Vandaar dat de meerderheid uwer commissie dan ook gaarne had gezien dat uw voorstel (dat van B. en W.) tot aankoop van het huis Tournooiveld No. 2 voor eventueele uitbreiding van het bestaande, door den Gemeenteraad ware aangenomen. Eene poging van de zijde Uwer commissie gedaan om den Raad te overreden op zijn besluit van 25 Februari 1890 terug te komen, werd in zijne zitting van 11 Maart daaraanvolgende met ongunstigen uitslag bekroond.» Een uitbouw aan de achterzijde werd niet raadzaam geoordeeld.

[2]) Zie Leeskabinet van Juli 1884: «Het Haagsch Gemeente-Museum in zijn nieuwe woning», door A. J. Servaas van Rooijen.

[3]) In 1868 bezocht Z. K. H., vergezeld van Hd. Gouverneur Jhr. Hooft, het Museum, toen nog op het Raadhuis gehuisvest.

zeker van, zal de leemte ontstaan door de verplaatsing van het Neêrlandsch Museum naar Amsterdam, niet zoo diep meer worden gevoeld en des te minder worden betreurd, naarmate het Haagsche Gemeente-Museum daardoor zich uitbreidt, groeit en bloeit.

Dat zij zoo!

(Deze inleiding, met bijvoeging van een paar noten, is overgenomen uit den Catalogus der Schilderijen, 1888; in 2en druk 1890. De fransche editie verscheen in 't zelfde jaar. Een supplement op beide in 1893).

TOPOGRAPHIE.

Platte gronden en kaarten. [1])

1. Geometrische gront, en verheven Teykening ofte Caerte van S'Gravenhage, met Groote neersticheyt gemeten en gecarteert, door twee Lieffhebbers der Geometrie, inden Jare 1616; Jurifaes Jacobsz. van Harn en Cornelis Bos, gesworen Lantmeters; met de wapens van Holland, Oranje en den Haag, opgedragen aan Prins Maurits. Int coper geëtst ten huyse van Claes Jansz. Visscher. Anno 1616; met aanwijzing der straten, enz.

Blijkens de Tresoriersrek. van 1616 werd betaald aan Cornelis Bosch en Jeurefaes Jacobsz. van Harn, Plaetsnijders, 50 pond [gulden], dezelve tot een vereeringe toegevoucht voor de presentatie van twee Ex. van de Caerte by hen gesneden, daerinne 's Gravenhaeghe met alle de straeten ende edeficien pertinentelicken es affgebeelt. (Fol. 279 verso).

Hoog 1.50, breed 1.24; in lijst achter glas. Op de lijst: Hagae-Comitis celeberrimi totius Europae municipii typus.

2. Plattegrond, met jaartal 1681, opgedragen aan Prins Willem III, gemeten en gecarteert door C. Elandts, Landmeeter, gedrukt by N. Visscher, met wapens van Holland, Den Haag en Oranje, benevens een kleinen plattegrond: Haga Comitis in Hollandia, anno 1570, en *geschreven* aanwijzing der straten op beide plattegronden voorkomende. Rondom de kaart gezichten op: *links*, 1. De Vyverbergh, 2. De Nieuwe Kerck, 3. Het huys te Werve, 4. de Binckhorst, 5. Huys te Ryswyck, 6. 't Huys Honslerdyk, 7. 't Huys Westerbeeck; *rechts*, 1. Schevelingse

1) De opmerking dient gemaakt, dat alleen genoemd worden die, welke tentoongesteld zijn. Van den historisch-topographischen atlas wordt later een afzonderlijke catalogus uitgegeven.

Zeestraat, 2. Het Huys ter Noot, 3. 't Huys in 't Bos, 4. d'Heer van Klinkerlantshuys, 5. Rickxdorph, 6. 't Huys te Duyvenvoorde, 7. 't Huys te Persyn. Van boven: gezicht op den Haag in vogelvlucht.

1.	Hagae Comitis Prospectus. Den Haag in vogelvlucht.	1.
2.		2.
3.	Plattegrond met het jaar 1681, doch van 1665.	3.
4.		4.
5.		5.
6.	Plattegrond 1570. Zie van de Schilderij-verzameling de nrs. 52 en 102.	6.
7.	Aanwijzing der straten, voor beide de jaren.	7.

De gezichten voor 't meerendeel gemerkt C. E[landts].

In de Tresoriersrek. van 1682 wordt gevonden: Daniel Geselle, 21 ponden, over leverantie van een Caert van 's Gravenhage.

Deze platte grond met het jaartal 1681, blijkt niet anders te zijn dan een herdruk, met weglating van een opschrift: „Affbeeldinghe Van s'Gravenhage Gelyck

Nu De Selve Gelegen Is Inden Iaere Van 1665 Met Haere Straeten Kercken Hvysen ende Waters Soo Bvyten Als Binnen Grafften". Met de wapens van Baljuw en Burgemeesteren als Jhr. Quintyn de Veer, Jhr. Mr. W. van der Does, Mr. Jacob van der Houven, Dirck van der Lisse en Marcus van der Houve. Zie No. 58 v. d. Inventaris van den Atlas.

Hoog 1.57, breed 1.17. De Pl. Gr. hoog 1.33. Het gez. in vogelvlucht hoog 0.22, breed 1.19. De gezichten hoog 0.22, breed 0.27. De Pl. Gr. van 1570 hoog 0.23, breed 0.29; opgepl. op doek m. rollen.

3. Nieuwe Kaart van 's Gravenhage met de omliggende dorpen en buitenplaatsen door S. W. van der Noordaa, Landmeter-Teekenaar van het Prov. Kadaster. Gemerkt van Baarsel en Tuyn, sculps. Met wapen van Den Haag, waaronder het jaartal 1844.

De eerste druk is van 1838/39.

In November 1839 werden door den Gemeenteraad 50 Exx. aangekocht.

Van deze kaart bevinden zich in den Atlas de origineele teekening; eene nieuwe uitgave van het jaar 1852, en verscheidene bijgewerkte Exemplaren.

Hoog 0.66, breed 0.99. Op doek met rollen.

4. Plan van uitbreiding der Residentie 's Gravenhage en der Badplaats Scheveningen voor het westelijk gedeelte, in verband met den aanleg der Zeehaven volgens het ontwerp van den Hoofd-Ingenieur J. J. A. Waldorp. Gemerkt: 's Gravenhage Februari 1879. Bert Brouwer, Architect. Zie omtrent dit plan no. 3421 der 2e Serie der Boekerij der Gemeente-Bibliotheek.

Hoog 3.60, breed 4.25. Papier op rollen. Geschenk van den Heer Joh. H. Graadt van Roggen, Wethouder der gemeente Nijmegen, 1892.

Oude straatweg.

5. Veertien keien, afkomstig van eene oude bestrating onder de 2e Wagenstraat.

Uit een rapport, in dato 28 Maart 1880 van den Architect-Directeur der Gemeentewerken, valt hieromtrent mede te deelen, „dat de bovenkant dier straat gelegen

is op 1.70 M. beneden de kruin van de tegenwoordige Wagenstraat, welke laatste 1.30 M. + Delftsche peil ligt, zoodat genoemde oude straat 0.40 M. beneden dat peil wordt aangetroffen, waaruit men de gevolgtrekking mag maken, dat hier vroeger een lager peil bestaan heeft, dat den Haag van Delfland afgesloten was, of dat de ondergrond, door den bovenlast en gedurige drukke passage, zoozeer is ineen geperst, dat ze tot dat lage peil is gedaald.

„Het laatste vermoeden is wellicht het waarschijnlijkst. De richting van die straat is ongeveer van het N. O. naar het Z. W. Behalve deze bestrating bestaat er nog een soort puinweg, die van de Veerkade in de richting der Wagenstraat loopt, en verder dan de Nieuwe Molstraat niet is teruggevonden."

Gedeponeerd door het Gemeente-bestuur, 1880.

Gezichten.

6. Gezicht op 's Gravenhage, met het jaartal 1686, en de wapens van François Doublet, Adriaan Rosa, Johan Dedel en Johan van Byemont. In 1685—1686 was Mr. Adriaen Rosa Baljuw;de andere drie waren Burgemeesters.

Deze fraaie prent door J. Kip, aangekocht in Nov. 1883 op de auctie de Kruyff, en door Fred. Muller uitvoerig vermeld onder no. 2684, is *zeer zeldzaam*. Een tweede Ex. bevindt zich in den Atlas; inventaris - no. 1260. Dat 2e Ex. is veel completer *a.* door de uitgeknipte opdracht. Bovenaan leest men: Jochem Bormeester, Excudebat; dan volgt Nobilissimis, Serenissimis, Amplissimis, Consultissimisque Viris D. Adriano Rosa, D. Johanni Dedel, D. Francisco Doubleth Groeneveldiae Toparchae, D. Johanni van Byemont Civitatis Hagiensis Batavo, et Consulibus dignissimis. S. F.; verder: Joannes Kip, inventor et sculptor; en *b.* door 2 latijnsche en 2 hollandsche 12-regelige gedichten. Het Holl. gedicht geteekend: Pieter Verhoek. Nog behoort hierbij een bovenstuk waarop: nova delineato Hagae Comitis.

Deze prent is ook bekend onder den naam: wandelrit van Prins Willem III en Gemalin buiten 's-Gravenhage, vergezeld door een groot gevolg.

Hoog 0.82, breed 1.63. In lijst achter glas.

☛ Zie voor de voorgaande rubriek ook de Gezichten op 's-Gravenhage door Jan van Goyen en Jacob v. d. Croos, der schilderij-verzameling onder nos. 60, 40 en 41.

Buurten.

Het Buurtwezen dagteekent voor 's-Gravenhage uit het laatst der 16e eeuw, en ontstond uit zekere overeenkomst tusschen de bewoners van nabijgelegen stadsgedeelten of straten. De overheid werd er in zooverre in erkend, dat de bepalingen voor een buurt, buurtbrief of kaart genoemd, aan de goedkeuring van den Magistraat moesten worden onderworpen. Tot aan 1798 waren de Israëlieten van de buurtrechten verstoken. Bij resolutie van 12 September van dat jaar werden ze hun verleend. In de 18e eeuw werden deze vereenigingen meer en meer ondergeschikte colleges van het stadsbestuur, en daarom zeer op prijs gesteld, zoodat men in 1814 de instelling er van bevestigde. In 1816 werden de 71 buurten vervangen door eene andere indeeling bestaande uit 22 wijken. Deze wijkverdeeling onderging later verschillende wisselingen. Op het Gemeente-museum bevindt zich een fraaie collectie der Haagsche Buurt- of Begrafenispenningen; in het Oud-Archief tal van Buurtbrieven en buurtboeken.

Karakteristiek is o. de volgende bepaling: „Item, soo wie ten tijde van Teeringe (den Maaltijd) in gramschap met kannen, glasen of yets anders werpt, mes treckt, of maniere van vechten maekt, vloekt of den naam des Heeren ydelycken misbruyckt, en andere ongeschikte redenen, of scheldwoorden spreekt, 't geene eerlycke luyden niet en betaemt sal telcken verbeuren een sodanige boete en poene als Deecken en Hooftmans alsdan sullen bevinden in discretie te behooren, d'eene helft ten profyte van de armen, ende wederhelft voor de gemeene Buyren (Buurtbrief v. d. Hofbuurt 7 Juli 1635)."

7. Een zilveren gildeplaat (in ronden vorm), waarop het wapen van de Prinsen van Oranje, dat het jaartal 1647 deelt. Daaromheen:

„Wt gonst heeft de Prince Bvert verheven *
Dese schaeckel vander Mevle gegheven."

De Prinsenbuurt of Hofbuurt, waaronder begrepen waren het Binnen- en Buitenhof, mitsgaders de Hofsingel, mocht ook de Prinsen van Oranje onder zijne geburen tellen. Aan den buurt-feestmaaltijd van 1665 nam o. a. deel de 15 jarige Prins Willem III. Z. H. werd op den 2en dag van het feest tot Deken gekozen.

De naam van den bode van der Meulen is later op de plaat aangebracht, immers 2 Febr. 1647 werd „betaelt aen een schakel, die Deken en Hooftmannen goet gevonden hebben ter eere van de gemeene Buyren van t Hoff te vereeren aen haeren Buyertknecht Jaques van den Bergh, dewelcke compt te bedraegen aen zilver ende fatsoen 14 gulden 8 stuivers." Om de een of andere reden trad deze gildeknecht van den Bergh in 1652 af, en men kocht tegen oud zilver, van hem den schakel weder terug. Ná hem werd gildeknecht Willem van der Meulen, en daardoor werd het veranderen van den naam noodig geoordeeld, dat in 1654 plaats vond, en waarvoor werd betaald, met de linten, 22 stuivers.

In doorsnede 0.14.

8. Een houten bus, waarin voor de St. Anthonisbuurt en Geestbuurt werd weggelegd. Op de voorzijde is geschilderd de afbeelding van den Patroon der buurt. Ter weerszijden leest men: „De. Bos Van Sint. Anteunis Beurt" (*sic!*), en „Hier Word inGelegd Om te Verteere in Vroolykhyd" Aan ketting met sleutel.

Deze buurt begon, volgens haar eerste „buurtkaart" van 1691, welke den 14 April 1755 door een nieuwen buurtbrief werd vervangen, omdat de oude zoo „versleten" was, — begon van den hoek van de Torenstraat, en de Dronkemansstraat of Korte Hoogstraat en zoo recht door tot voorbij het Stads-Armschool, zooverre het toen aan die zijde betimmerd was, en voorts langs de Sloot tot aan het eerste huis om den hoek van het zoogenaamde Ledig Erf. Er bestond ook een *jonge* St Anthonisbuurt, sedert 10 April 1739, zijnde de geheele Wagenstraat, van de Gedempte gracht af, tot aan de Veerkade, de Nieuwe Molstraat, de Paviljoensgracht en de Nieuwe Veerkade.

Hoog 0.20; breed 0,17; diep 0.18.

9. Een houten bus, waarop aan twee zijden een Ooievaar. Vermoedelijk afkomstig van de St. Anthonisbuurt. Aan ketting, met ijzeren beslag en sluiting. Aan de achterzijde een **L.**

Hoog 0.19; breed 0.13; diep 0.13.

10. Een zilveren gildeplaat (schildvorm), voor den bode van de St. Anthonisbuurt; gebruikt bij begrafenissen of andere plechtige gelegenheden. Met de afbeelding van den patroon der buurt, en de wapens met de namen P. van der Klos Deeken, F. Bodegrave Hoftman, J. van Leuwe Hoftman (met zijn meesterteeken), J. van Texzel Hoftman, A. de Mon Hoftman en J. Horeman, Sekertaris, en het jaartal 1675. Aan de achterzijde: „dese plaet wort toegeeÿgent voor Altyt Aen S. Antonus Buirt 1675.

Hoog 0.24; breed 0.18.

11. Een buurtbrief van de Vlamingstraatsbuurt, omvattende de Vlamingstraat, Nieuwstraat, 't vooreinde der Raamstraat, noordzijde van 't Gedempte Raampje en de oostzijde van de Markt, gegeven door Schout, Burgemeesteren enz. op 2 Februari 1746, afgeschreven in het 3e deel der registers Buurt- en gildebrieven (Oud-archief d. Gem.).

Op perkament met opgedrukt Cleyn Zegel van 24 St.; fraai handschrift, met goud en groen geillumineerd.

Deze buurtbrief maakt een deel uit der belangrijke collectie, indertijd opgeborgen gevonden in de kast van het St. Nicolaas gilde, op het Museum aanwezig.

Hoog 0.63; breed 0.48. Plano.

12. Een bokaal van de buurt van de Prinsengracht, gemaakt ter vereering van den Burgemeester Mr. Jan Hudde Dedel, waarop zijn wapen is gesneden, met het omschrift Ut diu vivat quem populus amat (Als een Godheid leeft hij, wien het volk bemint). Op de tegenzijde is gegraveerd:

„De Deugt met minzaamheid is Edel
en huysvest by Jan Hudde Dedel
den Bloey der Haagsche Burgerstaat
hem altoos zeer ter harte gaat."

17 $\frac{10}{29}$ 65.

Mr. Jan Hudde Dedel werd geboren in 1702. Hij overleed in 1777 en werd begraven in de Groote Kerk. Den 1^{en} December werd de impost daarvoor betaald. Hij woonde in 1755 reeds op de Prinsengracht. Door H. Scheurleer werd hem eene afbeelding dier gracht in dat jaar opgedragen. In het Dichtk. Praaltooneel van Neerlandsch wonderen komt van hem een uitvoerig dichtstuk voor op Mr. Corn. de Witt tot Burgemeester van Dordrecht verheven. Ook moeten er van hem bestaan vijf hekeldichten en eenige Byschriften van Boileau-Despréaux vertaald, 's Grav. 1754 in 8vo. Zie zijn portret in de verzameling Schilderijen v. h. Museum onder no. 193.

Deze Buurt liep van de Westzijde van de Groenmarkt van den hoek van de Laan af naar het Groote Boterhuis; vervolgens de geheele Prinsengracht aan beide zijden tot aan den Westbinnensingel, de Brouwersgracht en de Varkenmarkt, over en weder, mitsgaders het Hofje van Wouw int rond. De buurtbrief dagteekent van 30 December 1726.

Hoog 0.22; kelk en voet in doorsnede 0.09^5.

Geschenk van den Heer E. Langen in de Boekhorststraat, door tusschenkomst van den Heer Emants; zie notulen der „Vereeniging" van 21 Mei 1863; 239^e bijeenk.

REGEERING DER STAD.

Het Wapen.

13. Een groote gevelsteen, met gebeeldhouwd wapen van 's-Gravenhage, in kleuren, gedekt met de Gravenkroon.

Hoog 1.08; breed 0.90.

14. Een Hardsteenen voorplaat, waarop het wapen van 's-Gravenhage is gebeiteld; afkomstig van de pomp te Scheveningen, in de Pronkstraat, sedert Maart 1892 afgebroken.

Hoog 1.33; breed 0.76; het wapen hoog 0.51; breed 0.41.

Gedeponeerd door het Gemeente-Bestuur. Maart 1892.

15. Wapenbord van 's-Gravenhage; rijk geornamenteerd; beeldhouwwerk in hout; met kleuren en verguld opgewerkt. Stijl Louis XIV.

16. Als voren. Stijl Louis XV.

Deze beide nommers zijn zeer waarschijnlijk dek- of bovenstukken van schilderijlijsten, waarin Magistraatspersonen waren afgebeeld.

17. Een rood koperen plaat, waarop het wapen van 's-Gravenhage gegraveerd is, gediend hebbende voor publicaties en andere gedrukte stukken. Zie de achterzijde.

Hoog 0.08; breed 0.13.

18. Een decoratief schilderstuk, voorstellende het wapen van 's-Gravenhage.

Hoog 0.73; breed 1.35.

Gedeponeerd door het Gemeentebestuur. 1891. Vermoedelijk afkomstig van de voormalige Gemeente-Apotheek in de Laan; daarna de Hoogere Burgerschool voor meisjes, waartoe de Apotheek geheel werd afgebroken.

19. Een metalen wapenbord, waarop het wapen van 's-Gravenhage geschilderd is, en daaromheen de wapens van Holland, Voorburg, Wassenaar en Rijswijk.

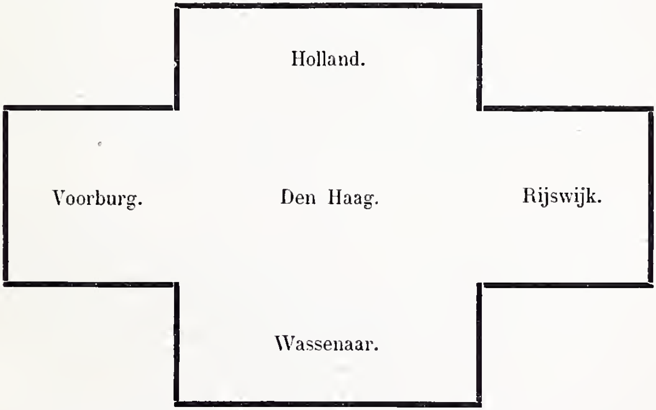

Geschenk van den Heer A. A. des Tombe.

20. Decreet van Napoleon I, van 19 Juni 1813, houdende de vaststelling van het wapen der stad 's-Gravenhage; met teekening van het wapen in kleuren en beschrijvenden tekst. In dit wapen ziet men de drie bijen, aanwijzende de *goede* stad 's-Gravenhage.

Op perkament met uithangend zegel in rood was.

Hoog 0.43; breed 0.60.

Gedeponeerd door het Gemeente-bestuur.

21. Resolutie van den Hoogen Raad van Adel van 24 Juli 1816, tot vaststelling van het wapen der stad 's-Gravenhage; met teekening van het wapen in kleuren, en beschrijvenden tekst.

Op perkament met opgedrukt zegel van dat College.

Opmerking verdient, dat op dit officieele wapen de ooievaar niet staat op een terrasje van sinopel, of op eene graszode in natuurlijke kleur; trouwens de oude wapens, die aanspraak op heraldieke juistheid maken, hebben dit attribuut ook nimmer.

Hoog 0.34; breed 0.39.

Gedeponeerd door het Gemeentebestuur.

Raadhuis.

22. Een gevelsteen, zie no. 13.

23. Acht stukken fijn bewerkte tufsteen; vrijgekomen bij de restauratie van het Raadhuis in 1885.

Gedeponeerd door het Gemeente-bestuur in 1891.

Zegels en Stempels.

24. Twee tableaux, achter glas in lijst, waarin op zwart fluweel de afgietsels in gips geplaatst zijn der verschillende stempels in het Gemeente-Museum berustende. De stempels zelve zullen beschreven worden in den Catalogus der Medailles, munten en zegels.

a. Zegels van 's-Gravenhage en van Collegiën. 26 stuks.

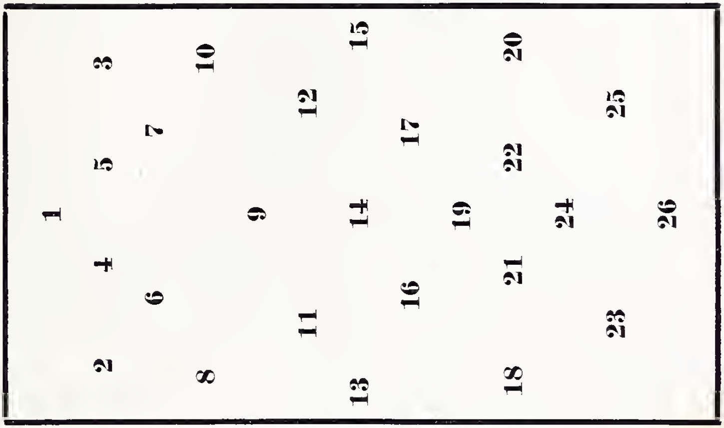

b. Schepenzegels. 37 stuks.

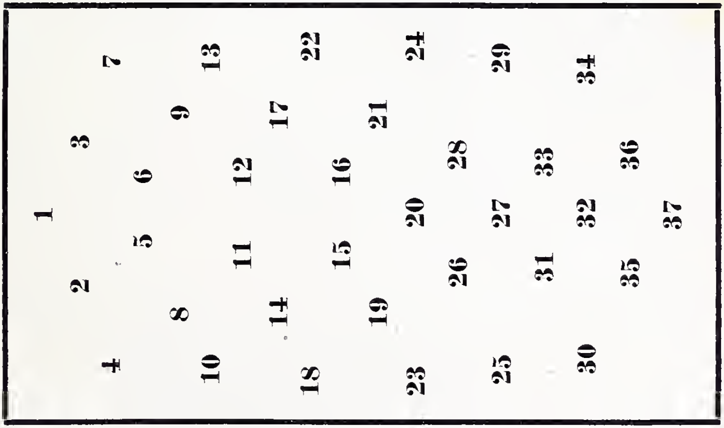

Ieder hoog 0.59; breed 0.39.

De afgietsels zijn een geschenk van, en vervaardigd door den Heer R. Tissot. 1886.

Verklaring van *a*.

1. Zegel met het wapen van het Koningrijk Holland met randschrift: Burgemeesterschap van de stad den Haag.
2. Grootzegel van Den Haag. 1586 (afgebeeld bij de Riemer.)
3. Als voren, door Daniel Drappentier (a. v.)
4. Kleinzegel van Den Haag. 1586 (*niet* bij de Riemer.)
5. Zegel van 1585 (*niet* bij de Riemer.)
6. „ van 't Cosmi en Damianigilde of Chir. gild. 1665.
7. Groot zegel van het Coll. Pharm. (Apothekersgilde) 1629.
8. Vroedschapspenning (zie n⁰. 16.)
9. Groot zegel van het Coll. Pharm. (Apothekersgilde) 1629.
10. Hulde a/d Société Royale de St. Cécile van Mechelen 1855.
11. Klein zegel v. h. Coll. Pharm. (Apothekersgilde) 1629.
12. „ „ „ Plaatsel. Comm. v. Geneesk. toevoorzicht.
13. „Kunstliefde spaart geen vlijt" 1772.
14. Klein zegel van de Societeit van den Haag. 1586.
15. De Keerzijde van n⁰. 13.
16. Haagsche wapen v. d. Vroedschapspenning; zie n⁰. 8.
17. De Raad van 's Gravenhage aan Mr. Marc Emants. 1846.
18. Grootzegel van de Societeit v. d. Haag. 1586.
19. Zegel v. d. President v. h. Tribunaal van 1e Inst. (het Fransche wapen.)
20. Grootzegel van de Societeit v. d. Haag. 1586.
21. Zegel van de „Mairie de la Haye."
22. „ „ het commissariaat des Théatres Royaux. 1853.
23. Toegang tot den brand en het Raadhuis.
24. Cachet v. d. baljuw v. d. Haag. 1795.
25. Stempel v. h. Genootsch. v. h. voorm. Leesmuseum. 1836.
26. Wapen van Den Haag.

Verklaring van *b*.

1. Schepenzegel van Adr. Bachman. 1789.
2. „ „ Willem v. Assendelft. 1705.
3. „ „ Carel de la Bassecourt. 1753.
4. „ „ Jacob v. Assendelft. 1736.
5. „ „ Diderik v. d. Burch v. Spiringshoek 1784.
6. „ „ J. F. van Byemont. 1681.
7. „ „ Paulus Beelaerts. 1781.
8. „ „ Ewout Brandt. 1685.
9. „ „ Joh. Pietersz. Dierquens. 1730.

10. Schepenzegel van Simon Berkenbosch. 1723.
11. „ „ Johan van Hees. 1788.
12. „ „ Willem 't Hoen 1784.
13. „ „ Gerard van Eversdijk. 1754.
14. „ „ Jan Hartevelt. 1743.
15. „ „ Gijsbert van Kinschot. 1692.
16. „ „ Carel de Lille. 1749.
17. „ „ Dirk Hoogenraad. 1788.
18. „ „ Adriaan van der Goes. 1748.
19. „ „ Jan Hudde Dedel. 1730.
20. Zegel met het wapen v. h. Kon. Holland; Schepenen van den Haag.
21. Schepenzegel van Philippus Matth. Mestre. 1756.
22. „ „ Jan Hoorenbeek. 1722.
23. „ „ Johan ten Hove. 1715.
24. „ „ Abraham van Neck. 1760.
25. „ „ Henrik van Ourijk. 1741.
26. „ „ Pieter van de Poel. 1760.
27. „ „ Goverd Francois van Slingeland. 1776.
28. „ „ Johannes Patijn. 1753.
29. „ „ Gulielmus Antonus Pieterson. 1714.
30. „ „ Willem Adriaan Arnold Poelman. 1790.
31. „ „ Jan Slicher. 1771.
32. „ „ Johan Philip Steenis. 1779.
33. „ „ Adriaan van Spierinxhouk. 1698.
34. „ „ Johan Steenis. 1716.
35. „ „ Boudewijn de Wit. 1761.
36. „ „ Claas Maartense de Wit. 1695.
37. „ „ Signet Claas Maartense de Wit.

Meubelen enz.

25. Overblijfsels van een Deventer tapijt, eerder gelegen in de Kamer van Burgemeesteren, op het Raadhuis in de 18e eeuw.

26. Zes tapijtkussens, waarop het wapen van den Haag en het jaar 1667; met groen wollen franje; gediend hebbende voor de regeering van 's-Gravenhage;

In de Tresoriersrekening van 1667/68 wordt deze post gevonden: „Maximiliaen van der Gucht [hij was ge-

interesseerde in het Tapijthuis], hondert ende vier ponden over leverantie van acht fijne tapijtte Haechsche wapens tot 23 gulden 't stuck."

27. Een groot tapijtkussen met het wapen van 's-Gravenhage; de tenanten zijn leeuwen van keel; blijkbaar gediend hebbende voor den zetel van den president-burgemeester.

Geschenk van den Heer Mr. C. A. van der Kemp.

28. Twaalf tapijtkussens met het wapen v. 's-Gravenhage. Te oordeelen naar het weglaten der wollen franjes, en het afmaken door een „hoofdje" (zie de kussens voorkomende op het Magistraatsstuk van Carel de Moor, no. 164 der schilderijverzameling), zijn zij uit het begin der 18e eeuw of het laatst der 17e eeuw.

In de Tresoriersrek. van 1689 vindt men: „Aan Maximiliaen van der Gucht, Tapitsier drie hondert vier en tachtigh ponden over leverantie van XXIIII cussenbladen".

a. 3 groote, met leeuwen van keel; als no. 27.

b. 1 groot, met de leeuwen in natuurlijke kleur.

c. 8 kleinere met groen fond. Wapen op fantasieschild. Deze kussens werden in 1892 voor een groot deel gerestaureerd door den Heer A. A. Knuyver.

29. Een antiek beschilderde geldkist met zeer bijzondere sluiting, afkomstig van het Raadhuis. Aan de voorzijde twee voorstellingen ontleend aan Ovidius' Metamorphosen; zij beelden het volgende af. Apollo werd verliefd op Daphne, dochter van Ladon of Peneus, tijdens hij als balling op aarde was; de nymph was niet gediend van zijne liefdesaanzoeken en trachtte hem te ontvluchten. Apollo hield niet op, en om haar maagdelijke eer te redden, veranderde haar vader haar in een laurierboom. Sedert kroont men de dichters met laurierkransen. Links Daphne in haar deguisement, rechts Apollo in zijn dolle drift haar achtervolgende.

Drinkglazen enz.

30. Een groot Rijnwijnglas, groen, met het wapen van 's-Gravenhage, waarop 1661. De L'hômel fecit, met de

spreuk: Volentes trahimvr (wij willen gedronken worden), en aan de tegenzijde, in krul- of trekletters: Labor improbus omnia vincit (onvermoeide arbeid overwint alles.)

Hoog 0.23; kelk in doorsnede 0.12; voet in doorsnede 0.10. De voet met zoogenaamde bobbels.

31. Een bokaal met het wapen der stad 's-Gravenhage; aan de tegenzijde drie ooievaars bij een fuik.

Hoog 0.18; kelk in doorsnede 0.097; voet 0.11.

32. Een bokaal met het wapen van 's-Gravenhage; aan de andere zijde een zon. Onder het wapen een lint met de woorden: De goede regering van 's-Gravenhage. Op den voet een krans van bladen en bloemen.

Hoog 0.18^5; kelk en voet in doorsnede 0.09^5.

Geschenk van den Heer A. A. des Tombe.

33. Een bokaal met het wapen van 's-Gravenhage; alleen het schild.

Hoog 0.20^5; kelk en voet in doorsnede 0.086.

34. Een bokaal, als voren; rond schild (rococostyl) met stedenkroon.

Hoog 0.16^5; kelk in doorsnede $o.07^5$; voet 0.074.

35. Een bokaal, als voren; gewone schildvorm met stedenkroon en tenanten.

Hoog 0.184; kelk in d. 0.082; voet in d. 0.09.

36. Een bokaal, als voren; gewone schildvorm met gravenkroon en tenanten.

Hoog 0.20; kelk en voet in d. 0.081.

37. Een bokaal, als voren; ronde schildvorm met gravenkroon en tenanten.

Hoog 0.19^5; kelk en voet in d. 0.087.

38. Een bokaal, als voren; geornamenteerd schild met gravenkroon en tenanten.

Hoog 0.19; kelk in d. 0.077; voet in d. 0.087.

39. Een bokaal, als voren.

40. Een bokaal, als voren.

41. Een bokaal, als voren.
Van deze drie nommers is het gouden veld aangewezen. De nos. 31—41 zijn vrij zeker uit de 18e eeuw.
Ieder hoog 0.18^5; kelk en voet in d. 0.077.

42. Een bokaal, met het wapen van 's-Gravenhage, en het opschrift: *aan den Koning*.

43. Een bokaal, als voren.
Deze beide glazen sedert 1816 gebruikt op de maaltijden der stedelijke regeering, welke op den 2en Januari plaats hadden. Eertijds lag dit paar glazen in een mahoniehouten foudraal.
Ieder hoog 0.18^5; kelk en voet in d. 0.082.

44. Een zilveren notemuskaatraspje; geornamenteerd; aan de achterzijde het Haagsche Wapen, met gravenkroon.
Blijkens eene rekening van 1735 werd jaarlijks eene „spersie maeltyt" gehouden op het Stadhuis, waartoe ook de noodige wijn werd geleverd, o. a. in dat jaar 20 stoop moezelwijn, met impost *f* 51.—. Tot kort vóór 1795 had die maaltijd plaats in de maand Juni. Door den Magistraat werden die raspjes gedragen aan een Oranjelint (zie 148e Bijeenk. van 11 nov. 1858 der Vereeniging). O. a. werd in 1737/38 (Rek. v. d. Kist) betaald aan den zilversmid Albert Tomese *f* 110.— voor 18 van die raspjes.

45. Catalogus van de Bibliotheek der Gemeente 's-Gravenhage, samengesteld door A. J. Servaas van Rooyen, Archivaris der Gemeente. 's-Gravenhage, Mouton & Co.
In 1892 verscheen het 1e deel; de beide andere deelen zijn in bewerking. De Bibliotheek der gemeente bestaat uit ongeveer 6000 nummers, hoofdzakelijk betrekking hebbende op de Geschiedenis van 's-Gravenhage. Van eene bibliotheek van vroegere eeuwen was weinig of niets terug te vinden. Van enkele boeken blijkt het, dat zij weleer tot Burgemeesterskamer behoorden. De Vereeniging, waarvan in de Inleiding van dezen Catalogus wordt gesproken, gaf den grootsten

stoot tot het verzamelen. Sedert werd daarmede voortgegaan, en de indeeling door die Vereeniging vastgesteld, behouden.

Burgemeesters.

46. Een bokaal met het wapen der familie de la Bassecour met de attributen o. a. van de *burgemeesters*waardigheid, door een der familieleden bekleed (zie no. **24**, *b*. 3). Aan de tegenzijde het opschrift: Vive toujours la maison de la Bassecour.

Carel de la Bassecour overleed in 1774. Van 1753 tot dat jaar bekleedde hij afwisselend het Schepen- en Burgemeesterschap van Den Haag.

Hoog 0.18[5]; kelk en voet in d. 0.09.

Geschenk van den Heer L. A. J. Kroon.

47. Een buste in pleister, voorstellende Mr. L. C. R. Copes van Cattenburch; sedert 1824 Burgemeester van 's-Gravenhage; geb. 3 September 1771 te 's-Hertogenbosch; overleden 18 December 1842 te 's-Gravenhage. Borstbeeld, van voren gezien; op voetstuk van pleister. (Zie zijn Portret, en dat zijner echtgenoote, onder no. 138 van de Schilderijverzameling).

Hoog 0.64.

Geschenk van den Heer Th. Stang, 1880.

48. Portret van Jhr. Mr. F. G. A. Gevers Deynoot, Burgemeester van 's-Gravenhage van 1 Juni 1858—1882; borstbeeld naar links ziende, in ovaal. Get. door N. J. W. de Roode; Lith. van Spanier en Zn., met facsimile zijner handteekening.

Hoog 0.55; breed 0.44. In lijst, achter glas.

49. Hulde aan den Burgemeester van 's-Gravenhage. Uitgave van M. M. Couvée. Lith. Wed. E. Spanier en Zoon. Op perkament, bij wijze van oorkonde, met uithangende zegels in rood was: de wapens van Gevers Deynoot en van Den Haag. In lijst, achter glas.

Gedicht van A. J. Servaas van Rooyen, met opschrift: Jhr. Mr. F. G. A. Gevers Deynoot, Burgemeester van 's-Gravenhage 1858. 1 Juni. 1882. Het luidt:

« Ontbreekt er al één jaar om hem een zilv'ren krans te hechten om de haren,
Bij 't wegen van zijn werk, past hier het tellen niet,
Zijn lof, zijn roem, zijn kroon steekt niet in 't aantal jaren,
Maar spreekt uit 't geen zijn hand ons burgers achterliet.
De glorie van den Haag blijve aan zijn naam verbonden,
Een Gevers Deynootstraat verrijze in onze stad!
Zij zal aan 't nageslacht veel meer zijn eer verkonden,
Dan 't fraaiste zilverloof of 't gouden eikeblad! »

Hoog 0.41; breed 0.45. In lijst achter glas.
Geschenk van den Directeur. 1889.

Schepenen.

50. Rentebrief van 40 schellingen op een huis in de Jan-Heynricszoon-straat, gegeven door Schepenen op Sinte Servaesdach, 1395. Op perkament, met uithangend schepenzegel in bruine was.

Het zegel is afgebeeld bij de Riemer IIe deel bl. 228, die als oudste schepenbrief vermeldt een van 1386. (Zie voor den straatnaam, bij denzelfden I^e deel, 1^e St., bl. 78; ook notulen 146^e Bijeenk. der Vereeniging.)

Hoog 0.10; breed 0.27. Het zegel los.

Geschenk van Mr. G. B. Emants. 14 October 1858.

51. Schepenbrief van 28 Januari 1508; geteekend: G. van Amerongen, die Secretaris van den Haag was, van 1507 tot 1523. Op perkament, met uithangend zegel in groene was; zeer geschonden.

Het zegel is afgebeeld bij de Riemer II bl. 228, no. 4. Hoog 0.13; breed 0.27.

Geschenk van den Heer Jhr. Mr. F. A. Ridder van Rappard. 1 April 1852.

Weesmeesters.

52. Een verkoopbillet: Huys ende Landt te koop op Maandag den negenden January 1634, gedrukt op een half vel schrijfpapier in folio.

Hoog 0.42; breed 0.33.

Afkomstig uit de papieren der Haagsche Wees- en Momboirkamer.

53. Een verkoopbillet van 1669, aan een lias van dien tijd.
Verkoop van Huysingen met Erven ende Thuynen inde Wagenstraat en op den Zuidsingel over de Uileboomen.
De lias is afkomstig uit de papieren der Haagsche Wees- en Momboirkamer.
Het billet hoog 0.42; breed 0.33.

54. Een omslag, waarop eenige regelen schrifts uit de 17e eeuw: „dese penningen van Sytgen Prs dr commen toe de kinderen enz.", waarin een stuiver en een dubbeltje gevouwen zijn.
Zie over dat bewaren van kleine geldstukken, ter Wees- en Momboirkamers, eene niet beantwoorde vraag in den Navorscher van 1882, bl. 323.

55. Een houten naaikoffertje, met bloempjes beschilderd.
Hoog 0.10; breed 0.03; lang 0.15.

56. Een ovaal spanen doos met deksel. Beplakt met gekleurd gefigureerd papier.
Hoog 0.10; breed 0.13; lang 0.22.

57. Een ronde spanen doos met deksel, met geschilderde figuren.
Hoog 0.13; in doorsnede 0.22.
Deze drie voorwerpen zijn afkomstig uit het Archief der Haagsche Wees- en Momboirkamer.

Geneeskundig toezicht.

Sedert 1 Mei 1806 is het oude Chirurgijnsgilde verdwenen dat reeds den 5en October 1798 ten doode was opgeschreven door de bekende Publicatie van het uitvoerend bewind, waarbij alle gilden, enz. werden geacht ontbonden te zijn. Het Theatrum Anatomicum, sedert 1628 gevestigd in een vooruitspringend gebouwtje aan de Zuidwestzijde der Groote Kerk, thans woning no. 12, en de kerkingang er naast, later verplaatst naar de Juffrouw Idastraat, waar nu de Brandweer gedeeltelijk gekazerneerd is, was een wetenschappelijke uiting van het Cosmi en Damiani- of Chirurgijnsgilde (Zie Dr. R. Krul in zijn bekende Haagsche Doctoren, enz. bl. 68.)

58. Een verguld zilveren beker met deksel, Hensbeker genaamd, naar *hens*, van *henze*, *hanze*, *verbond*. Het beeldje op het deksel stelt voor een Satyr, die een schild draagt, waarop de Heiligen Cosmas en Damianus zijn afgebeeld. Op den jaarlijkschen feestmaaltijd, waarop vroeger het orgel der Groote Kerk zijn tonen deed ruischen, welke den 4en October 1736 voor het eerst op den Nieuwen Doelen werd gehouden, werd deze beker gebruikt

Hoog 0 33^5; kelk in d. 0.09; voet in d. 0.08; de kelk hoog 0.11; de voet hoog 0.09^5; het deksel hoog 0.15.

In 1865 afgestaan door de voormalige plaatselijke Commissie van geneeskundig toevoorzicht met de volgende nommers.

59. Een beschilderd eikenhouten kastje, toebehoord hebbende aan het Chirurgijnsgilde, vroeger gestaan hebbende in het Theatrum Anatomicum, en gebruikt tot berging van Chirurgische Instrumenten. In 1854 overgebracht naar het Raadhuis.

Boven op de kroonlijst, van links naar rechts, de wapens van H. Telligbuis, H. Hasselmans, I. de Bye, en vier groepen Chirurgische instrumenten. Op het schotje tusschen de glazen deuren de wapens van H. Molenyzer, H. Dorlee, H. IJselsteyn en A. De Wilde, en het jaar 1663. Op de onderlijst het jaartal 1652. Deze A. de Wilde is min of meer een historisch persoon. Hij en zijn zoon hebben Jan de Witt heelkundige hulp verleend in den nacht van 21 Juni 1672, na den moordaanslag van Jacob vander Graaf. Zie Dr Krul, t. a. pl. bladz. 71.

Hoog 2.07; breed 1.58.

60. Een gebakken steenen kop; fragment eener cariatide van een schouw; afkomstig uit het Theatrum Anatomicum; in elk geval uit de Juffr. Idastraat bij het doortrekken der Prinsenstraat.

61. Vier stuks mineralen. Herkomst als voren.

62. Een roos van Jericho. Herkomst als voren.

De roos van Jericho (Anastatica Hierochuntica) is een gewas met een welriekende bloem van zonderlinge ge-

daante. Volgens de legende ontsproot zij in den woestijn op de plaatsen welke Maria bij haar vlucht met den voet aanraakte. Hare bladeren schrompelen bij droogte ineen, doch ontplooien zich, wanneer zij in het water worden gezet. Zij werd in den tijd der kruistochten naar Europa overgebracht. (Zie Eigen Haard, 1888, bl. 527 van 27 October no. 43. Verscheidenheid.)

63. Een fraai gepolychromeerd snijwerk, weleer geplaatst boven den schoorsteenmantel in de groote vergaderzaal der Geneeskundige Commissie (*vulgo* Snijkamer, of Theatrum Anatomicum), en in 1854 bij het veranderen van dit gebouw tot school er uitgenomen, en naar het Stadhuis overgebracht. In het midden het wapen van 's-Gravenhage, fraai geornamenteerd; daaromheen de wapens der in 1694 fungerende deken en hoofdmannen. Later zijn aangebracht op een bord, waarop dit snijwerk geplaatst is, de wapens der Haagsche medici, chirurgijns en apothekers, met de jaartallen. Zie ook Meded. der „Vereeniging" I, blz. 45 en no. 182 d. Schild.-Verz.

In 1771 werd de zoogenaamde Jezuïtenkerk aan de zuidzijde van de Juffrouw Idastraat geapproprieerd tot Theatrum Anatomicum; niet enkel om te dienen tot gildekamer, maar ook vooral tot bewaring van Anatomische praeparaten. Bij resolutie van 18 November 1771 ontvingen Deken en Hoofdlieden daartoe van den Magistraat *f* 13.000, waarbij later gevoegd werd een som van *f* 2000.— In den voorgevel van het gebouw, boven den ingang werd een steen geplaatst met het opschrift: Collegium Chirurgicum et Theatrum Anatomicum. De steen die vroeger boven den ingang van het oude lokaal was geplaatst, met opschrift: Collegium Anatomico Chirurgicum werd overgebracht en geplaatst in den oostelijken zijmuur van het nieuwe gebouw, aan de tuinzijde, rechts te zien van het voorhuis, daarin komende. Bij gelegenheid van de inrichting van het Theatrum tot School voor minvermogenden, is het opschrift aan de straatzijde weggehakt, en de andere steen gebroken en vernield.

M. J. Lijherr, Chir. 1841. | J. T. v. d. Kasteele, Med Dr. | P. de Riemer, Med. Prof. (Zijn portr. is op het Museum). | E. J. van Maan. | P. H. Brughmans, Chir. | G. W. Holstijn, Chir. | P. Heyligers, Apoth. | P. J. Des-Fontane, Apoth. | C. Beynen, Apoth. 1838.

L. van Essen, Apoth. 1818.

Stedelijke commissie van Geneeskundig Toezicht, geinstalleerd den 2 Mei 1806.

J. G. Vorstman, Heel- en Vroedm. 1841.

P. Eikendal, Med. Dr. 1819.

A. P. van Lunnen, Chir. 1843.

C. M. Kleszenaar, Apoth. 1821.

G. A. Cappel, Chir. 1821.

W. H. Mirandolle, Med. Dr, 1823.

M. van Lunnen, Chir. 1823.

G. Bidloo, Prof.

R. Goutier.

S. D. Rouw.

E. V. Ourick.

F. V. Kempe.

Anno 1694.

Wapen van 's-Gravenhage.

s Haagsche Heelkonstconfrerie.

A. Steukery

M. V. Reverhorst, Prof.

W. V. Bourgonje.

L. Cock.

C. V. Beeckesteyn.

D. D. Vrijdag Zijnen, Apoth. 1846.

J. Brouwer Starck, Med. Dr. 1851.

H. M. Van Deinse, Apoth. 1853.

A. H. Kleszenaar, Apoth. 1827. | D. W. Krayenbrinck, Med. Dr. 1831. | H. C. M. Eikendal, Apoth. 1856. | Z. J. de Langen, Apoth. 1859. | J. P. Mouton, Med. Doct. 1861. | A. Hoek, Heel-Verl. 1861. | J. C. Th. Vigelius, Wzn. Apoth. 1858. | G. Bisschop, Apoth. 1858. | L. de Kobus de Meyer, Heel-en Verl. 1855. | H. W. Lignac. Heel- en Verl. 1853.

64. Twee eikenhouten beschilderde bordjes,
a. waarop: „Leden der Stedelijke geneeskundige Commissie aangekomen na den jare 1806".
b. een ornament: roos van goud, op grijs fond.
Behooren tot het voorgaande nommer.
Ieder hoog 0.17; breed 0.20.

Badhuis.

65. Een metalen vaantje op ijzeren stang, beschilderd in de kleuren der Nederlandsche vlag. Onder het vaantje een plaatje, waarop ter wederzijden het woord: BUT.

Afkomstig van een tentje aan het strand, onder het oude régime van het Stedelijk Badhuis, voor de verbouwing tot „Kurhaus".

66. Een diploma. Médaille de Bronze. (Exposition du Congrès International d'Hydrologie et de Climatalogie de Biarritz 1886) décernée à la Ville (*sic.*) de Schéveningue. Etablissement de Bains de Mer. In lijst achter glas.

De bijbehoorende medaille is tentoongesteld in de vitrine der penningkamer.

Boden.

67. Twee draagteekens of bussen voor de boden van den Raad van den Haag.

Volgens de rekeningen van „de Kist" (particuliere zaken), werden o. a. in 1748 en 1775 dergelijke bussen voor stadsboden, geleverd door de zilversmeden van der Gaaff en Jacobus de Veer. In 1748 kostte zoo'n bus ongeveer 30 gulden; in 1775 81 gulden, van dezelfde zwaarte, doch zij waren zwaar verguld. Gespecificeerd worden het zilver, het fatsoen, het vergulden, de ooievaar van kristal, enz.

Sleutels der stad.

68. Een groot rood fluweelen kussen, met goud geborduurd, en gouden franje en kwasten, waarop de zwaar vergulden sleutels der stad (figuurlijk) liggen. Het kussen

draagt in een lijst van lauwerbladen, het naamcijfer van Napoleon I. Aangeboden bij deszelfs intrede te dezer stede op 24 October 1811.

Het relaas van dezen intocht is opgenomen in: Journal du département des Bouches de la Meuse van Vrijdag 25 October (Zie de rubriek GEBEURTENISSEN.)

Bank van Leening.

69. Een sleutel van een geldkist, weleer in gebruik bij de Bank van Leening, 17e eeuw. (Zie omtrent de Haagsche Bank van Leening o. a. van Heel, De Banken van Leening, Haarlem, 1849.)

Belastingen.

70. Een verpondingsbriefje ten name van Andries Pietersz. van 29 November 1592, waaraan een speld gehecht is uit dat tijdperk. Afkomstig van het archief der Haagsche Wees- en Momboirkamer.

Brandwezen.

71. Twee helmen in gebruik bij de brandweer, na de reorganisatie van 1888 en 1889. Het Station bevindt zich in de Prinsenstraat. (Zie omtrent die inrichting het Haagsch Jaarboekje voor 1892, bl. 105 e. v.)

Gedeponeerd door het Gemeentebestuur.

RECHTSWEZEN.

Hellebaarden, enz.

72. Vier hellebaarden of pieken, met kwasten.

In bruikleen van Z. E. den Minister van Justitie, op voorstel van de commissie van administratie over het Burgerlijk en Militair huis van verzekering. 1865.

73. Een hellebaard; de kwast en stok bijgemaakt. Gevonden bij het uitbaggeren der Nieuwe Haven in 1874.

Strafwerktuigen.

74. Twee radbraaktoestellen.

75. Een bullepees.

Politie.

76. Een klap, in gebruik bij de klapwakers tot in het begin van Februari 1877.

77. Een ratel, in gebruik bij de klapwakers tot in 1882. Toen vervangen door den signaalhoren. Het personeel heette nachtwaker.

78. Een grijze kapotjas en pet, met nommer 3, met sabel en koppel, in gebruik genomen door de agenten 4e klasse, 1 Januari 1883. Deze kleeding heeft bestaan tot 1 Augustus 1888. Van dien tijd af zijn die agenten tot het vaste corps over gegaan.

De nommers 74 tot 78 gedeponeerd door het Gemeente-Bestuur.

MILITAIR WEZEN (VOORNAMEL. SCHUTTERIJ.)

Wapenen en wapentuig.

79. Twee donderbeitels.

Dien naam geeft men aan wigvormige of kegelvormige steenen, welke door de ruwe volksstammen, die weleer ons werelddeel bewoonden, tot wapens hebben gediend, en nog wel in den grond gevonden worden.

a. Bronzen beitel uit het Celtische tijdperk ongeveer 250 jaar voor Christus.

Een zelfde Exemplaar vindt men afgebeeld in het Leven van onze Voorouders, 1e aflevering, en werd gevonden te Exloermond in Drente.

b. Beitel van groensteen, wigvormig, uit het vóórhistorisch tijdperk, behoorende tot de zoogenaamde huidafstroopers.

Volgens deskundigen beide *zeer merkwaardig.*

a. is gevonden in Mei 1884 bij het afgraven van duinen nabij het kanaal. Hij lag onder de veenlaag, dik ongeveer 1 meter, welke veenlaag naar gissing 6 à 8 meters onder de duinen was gelegen. Op een afstand van nagenoeg 20 meter werden menschenbeenderen gevonden, zoomede een ongeschonden doodshoofd, dat vernietigd is. De plaats waar de beitel werd gevonden ligt ten n. o. van de zwemschool nabij den badweg; *b.* is gevonden in October 1885 op dezelfde plaats en diepte, doch meer noordwestelijk.

a. lang 0.09, breed 0.02; *b.* lang 0.15, breed a/d bovenk. 0.05.

80. Een spaansch zwaard, met rijk versierd koperen gevest; de kling van staal, waarop een merk (kopstuk).
Lang 1.08; het gevest 0.21.

81. Een koperen donderbus; vuursteenslot met koperen loop. Op den loop het wapen van de familie Doublet, waaronder een lint met het opschrift: *Mr. Philips Dovblet.* (Zie no. **6**, het wapen van Francois Doubleth.
Lang 0.79; de kolf 0.29; de loop 0.40; kaliber van den loop 0.04.

82. Een ponjaard of dolk.
Lang 0.51; het lemmet 0.38.

83. Een japansch zwaard, vervaardigd naar een oud model.
Als eene vereering aan wijlen den Hoogleeraar Dr. W. J. A. Jonckbloet toegezonden, en op zijn verlangen door zijne Weduwe in 1890 aan het museum afgestaan.

84. Een steenen kogel, op 27 Juni 1889, bij lagen waterstand uit den Hofvijver opgehaald, op aanwijzing van Jhr. H. Th. Hora Siccama, destijds Lid v. d. Gemeenteraad, ter plaatse waar nu het wed is, tegenover het Gemeentemuseum.

In 1860 is eene rij der boomen, het naast aan de huizen staande, gerooid; voorts is het opgehoogde gedeelte van den Vijverberg zachter glooiend gemaakt en het paardenwed vernieuwd en veranderd. In het oude

wed werd gevonden een vloer van een huisje, dat dáár eertijds stond, in verband met de vroegere ligging van den nieuwen of St. Sebastiaens doelen, thans het gemeentemuseum. (Zie o. a. de nos. 79, 80 en 82 der schilderijverzameling).

Vaandels.

85. Les Drapeaux, Etendarts, Timbales etc. prises dans cette dernière guerre par les Armes Victorieuses de L. H. P. et qu'on voit suspendus dans la Grande sale de la Cour à la Haye. L'an MDCCXIII. Gravure in kleuren, en 4 bladen, in lijst achter glas, met kroon daarboven. Uitgave van Annia Beek, den Haag. Gem. H. Pola, Delineav. In den Atlas van het Museum berust eene copie, met fraai titelblad, tot een vierde vergroot, door den Heer W. K. Mandemaker, gemerkt: inv. et fecit 1848. (Zie voor de zaal met de vaandels o. a. no. 175 van de schilderijverzameling.)

Den 1en Augustus 1806 werden deze zegeteekenen, op last van Koning Lodewijk, ingevolge zijn besluit van 7 Juli 1806, met groote plechtigheid naar de groote zaal of wapenkamer van het Koninklijk Paleis te Amsterdam overgebracht. (Zie o. a. de Huisvriend van 1893).

Geschenk van Mr. W. Wintgens. 1884.

86. Een wit zijden vaandel. *Voorzijde:* In het midden het wapen der familie Bentinck: Bourgondisch kruis op blauw, met variant v. h. helmteeken, waaruit 2 armen, houdende oranjetakken beladen met oranjeappelen; zinspeling op de Oranjepartij, onder de zinspreuk: „Craignez honte"; in de hoeken de gekroonde wapens van den Haag en een fictief wapen van Scheveningen, „de drie Haringen.' *Keerzijde:* De wapens van Nassau en Pruisen, onder één kroon vereenigd, waaruit twee oranjeappelen komen, onder de zinspreuk: Je Maintiendrai; omringd door een tropee van wapenen. In de hoeken de wapens van den Haag en Scheveningen. Het vaandel is gehecht aan een houten stok, met knop. Waarschijnlijk gediend hebbende bij den intocht van Prins Willem V, 20 Sept. 1787.

Hoog 1.08; breed 0.94; stok lang 2.71; zeer versleten.

87. Een groen zijden vaandel. Voor- en keerzijde: In 't midden een gekroond wapen, waarin drie gekroonde haringen (gefingeerd wapen v. Scheveningen); waaronder de zinspreuk „Concordia Constans". Daarboven het wapen van den Haag en de wapens van Holland en van Nassau.

Het vaandel is gehecht aan houten stok met verguld en punt en koord met kwasten. Volgens mededeeling van den Heer Pabbruwe die het voorwerp schonk, heeft dit vaandel waarschijnlijk behoord a/d Schutterij v. d. Haag. De schenker Casper P. heeft in de jaren 1793 en 1794 als luitenant gediend bij de compagnie, bekend onder den naam v. h. groene Vendel.

Hoog 1.30; breed 1.27; de stok lang 2.84.

88. Een wit zijden vaandel. Voor- en keerzijde: de gekroonde wapens van Holland, Oranje en Den Haag, verbonden door een blauw lint, omringd door oranjetakken met vrucht. Het vaandel is gehecht aan een zwart houten stok, zonder knop.

Hoog 1.00; breed 0.97; de stok lang 2.55. Zeer versleten.

89. Een wit zijden vaandel Voor- en keerzijde: de gekroonde wapens van Holland, Oranje en Den Haag, verbonden door een Oranjekoord met kwasten, omringd door Oranjetakken met vrucht. Het vaandel is gehecht aan een zwart houten stok, zonder knop.

Hoog 1.33; breed 1.13; de stok, lang 2.72.

Blijkens het verslag van de aanwinsten van het museum over het jaar 1872 is een oranjevaandel (later misschien verkleurd), van Luitenant-Vendrig Jacob Dylius, en dagteekenende van 1795, aan het museum geschonken door Mevr. de Wed. J. D. Mond, geb. Dylius.

Waardigheidsteekens der Schutterij.

☞ *Uniformen.* Zie de Nos. 125, 145, 146, 177 en 178 der Schilderijverzameling.

90. Een St. Jorisridder, in gevecht met den draak, van verguld zilver, aan groen zijden lint. Insigne door de leden der vroegere St. Jorisconfrerie gedragen.

Aangekocht in 1865.

91. als voren; eenigszins verschillende.

92. als voren; op zilver vergulden plaat, aan ring. Aan de achterzijde: een boog met randschrift: Ordre van St. George in 's-Gravenhage.

93. Een verguld zilveren geëmailleerde halsketen; het slot wordt gevormd door de Hollandsche leeuw in tuin; waarvan een papegaai uithangt; bovenaan de letters: 𝔑𝔄, alles gehecht op rood fluweel; met bijbehoorend étui.

De oorspronkelijke keten, waarvan deze, volgens de Nederl. Kunstbode van den 24 September 1881, bladz. 307 de imitatie zou zijn, werd door Karel V aan de St. Sebastiaens Schutterij van 's Gravenhage vereerd. Volgens de Holl. Merkurius van 9 Nov. 1697 No. XXVIII, werd de keten in 1660 door Willem van der Does als Kolonel van de Burgerij, Prins Willem den III omgehangen. Gedeeltelijk vindt men de afbeelding terug op de gesneden lijst, in dezen Catalogus voorkomende onder No. **96**. Hij werd vroeger den prijswinnaar omgehangen. Van der Kellen zegt: in navolging van den keten van de orde van het gulden Vlies bestaat deze uit vuursteenen en vuurslagen. Het geheel is van zilver, even als de papegaai. De vuurslagen zijn verguld, terwijl de hoogliggende gekleurde steenen de vuursteenen voorstellen. Ook uit de resolutieboeken van den krijgsraad der Schutterij (oud-archief der Gem.) blijkt, dat Prins Willem IV, den 12en Mei 1750 een maaltijd op den Doelen [1]) heeft bijgewoond; toen werd die keten besproken. In 1788 werd hij nog omgehangen aan den Erfprins, zoon van Prins Willem V, later koning Willem I (zie 269e en 271e Bijeenk. der Vereeniging).

Wijdte v. d. keten in doorsnede 0.32 bij 0.17; breedte van het fluweel 0.05^5.

94. Een ovaal koperen plaat, waarop de Nederlandsche maagd, met de rechterhand den vrijheidsboom met hoed omvattende; in de linkerhand houdt zij een krans. Aan haar voet liggen verschillende wapens; in randschrift: „Gewapende Burger. Magt van 's Hage". ('s-Gravenhage).

Hoog in d. 0.15; breed in d. 0.12.

---

1) Zie over den Maaltijd in de Huisvriend van 1891, bl. 366, e. v.

95. Aanstelling van Frederik Bernardus Kwant (Quant) tot tweeden Luitenant bij de Fuselier-Compagnie no. 2, van het 2e Bataillon van de 6e halve Brigade gewapende Burgermacht, van het Departement van de Delf 1 Augustus 1799. Op perkament met opgedrukte zegels van het Departement van Oorlog, en van het uitvoerend Bewind.

Geschenk van den Heer F. P. J. Quant, kleinzoon van den benoemde. 1893.

96. Een gesneden eikenhouten lijst eener schilderij, voorstellende „Leeden van den Krijgsraad M D C C L I I I.” (Het doek is spoorloos verdwenen). Aan de bovenzijde de wapens van Holland, van Den Haag en van de schutterij. Aan de benedenzijde o. a. eene afbeelding van den halsketting, in der tijd door Karel V aan de schutterij van 's-Gravenhage vereerd. (Zie no. **93**.)

Op de lijst staan de volgende namen:

D Heer Hooftm.	H. van Wyn	Links, v. o. af gelezen.
„ „	N. du Moulin	
„ „	C. Klein	
„ „	L. Ribberinck	
„ „	J. Turnhout	
„ „	J. van Dueren	Van Boven.
D „ Capt.	P. de Celleke	
„ „	J. Bourcourd	
„ „	J. Boutesteyn	
Den Weledele Heer Coll.	J. Dierquens	
de Heer Lt. Coll.	P. Baartmans	
D Heer Capt.	A. Borwater	
„ „	J. J. Duval	
„ „	W. Smits	
„ Vendrig	B. Walevelt	
„ „	M. Dier	Rechts.
„ „	J. Martijn	
„ „	A. Goedman	
„ „	J. Vaissiere	
„ „	J. v. d. Kasteele	

Deze lijst bevond zich, voor de verbouwing van het museum meer rechts, in dezelfde zaal. Blijkens Resol. v. d. Magistraat werd de schilder Foucquier (sic!) op 22 Januari

1753 uit de schutterij ontslagen, omdat hij aangenomen had de leden van den schuttersraad te schilderen. Zie Nederl. Kunstb. v. 24 Sept. 1881, bl. 306, noot 1.

TERWESTEN zegt: J. Fournier „hebbende wijders ook met veel roem geschildert een kapitaal stuk met de Burger-officieren van het blauwe vendel (?) levensgroote, en 't welk ter gedagtenisse op de nieuwen oft Schuttersdoelen alhier (Terwesten schreef in 1776), nog pronkt en te zien is". In 1765 is Fournier overleden.

Hoogte 4.44; breed 7.39.

97. Een lijst van de Rotgezellen, behoorende onder het Rot van het Oranjevendel; op perkament geschreven, aan houten rol, met oranjezijden lint en strik; gedeeltelijk afgescheurd.

98. Een zilveren fluit, met den datum 18 November 1815. Verder is er op gegraveerd: geschenk van P. S. van Oosthuyse oud Capiteyn Luitenant van het tweede Rot der voormaalige Groene compagnie Schutterij van 's Hage ('s-Gravenhage), met het wapen der Schutterij, waarboven in een strik: „Vivat Oranje". Geteekend: Ficit (*sic!*) E. B. Joosten Junior.

Lang 0.44^5; in doorsnede 0.02^5.

99. Een koperen schildje, waarop een tamboer en een pijper, gevonden bij het graven voor het leggen van een gaspijp op de Dunne Bierkade.

100. Een versleten sjerp voor hussaren-officieren, ongeveer 1815; eerder aan de schutterij toegeschreven. 2 stukken.

a. lang 0.68; *b*. lang 0.58; de kwast 0.13.

Den 23 April 1660 „Is goet gevonden eñ verstaen dat yemant als Officier van de Schutterie en wat qualiteyt het soude mogen syn geweest, hebbende eens gehadt een escharp ofte een ordonnantie van achtyen gulden tot verval van armosyde (een soort dunne zijde) tot deselffde escharp, den selven Officier voor de tweede reyse geen escharp ofte yet wes tot verval van dien en sal werden gegeven, hetsy wat qualiteyt hy in de Schutterie daer nae soude mogen comen te becleden, en geen uytgesondert."

101. Negentien houten officiersstokken; meerendeels met vergulden punten en grepen; verschillende in vorm, naar den rang bij de Schutterij bekleed.

102. Een Sponton of halve piek. Op het lemmet de wapens van Holland, van Oranje, van den Haag en van de St. Seb. schutterij, met opschrift: Schutterij van 's Gravenhage.

O. a. werd betaald in 1736: aan den zwaardveger Servaas Mansveld voor twee nieuwe Espontons *f* 36.—

De stok lang 1.62; de spits 0.38. Aangekocht te Leiden.

Eeredegens, enz.

103. Een eeredegen. Op de eene zijde van het lemmet leest men „Aan den Majoor H. R. Heyermans toegevoegd geweest aan gemeld Bataillon van 1831—1834". Op de andere zijde „Aandenken van Officieren van het 1e Bat. 1e afd. 2de Hollandsche schutterij 's Gravenhaagsche". Op de stootplaat „Uit erkentenis". Gemerkt P. Knecht Solingen. Het gevest verguld; kling staal, knecht damast.

Lang 0.99; gevest 0.15.

Bij testamentaire dispositie van den 16en September 1865 gelegateerd door den gepens. Kolonel der Infanterie H. R. Heijermans aan het Museum.

104. Eeredegen. Op de eene zijde van het lemmet leest men: „Aandenken van de voormalige en tegenwoordige officieren der schutterij van 's Gravenhage"; op de andere zijde: „Aan den 1en Luit. Adj. W. J. Pauwels bij gelegenheid van zijnen 25-jarigen diensttijd 1 Februarij 1822—1 Februarij 1847".

Kling v. staal m. verguld; gevest verguld in lederen schede m. verg. punt, gemerkt aan beide zijden P. Knecht Solingen: daaronder Damast.

Lang 1.00 M.; gevest 0.15.

Geschenk van de Heeren H. A. J. en W. F. M. Pauwels.

105. Eeredegen. Op de eene zijde van het lemmet leest men: „Andenken van de voormalige en tegenwordige officieren der schutterij van 's Gravenhage." Op de andere zijde: „Aan den 1sten Luit^{t} Adjud^{t} M. Verkerk, bij gelegenheid van zijnen 30 jarigen diensttijd 15 Junij 1817 tot 15 Junij 1847. Gemerkt: P. Knecht Solingen; Knechts damast staal; gevest verguld met zwart geincrusteerd.
Lang 0.99; gevest 0.15.
Aan de Gemeente geschonken door de Erfgenamen

106. Eeresabel. Op de eene zijde van het lemmet leest men: „Den Majoor Jhr. H. C. A. VerHuell, aangeboden door de officieren der schutterij van 's Gravenhage, en den naam Eyzerhouwer in een schild". Op de andere zijde: 25 November 1866 XXV jaren dienst. Onder het Nederl. wapen: P. Mansvelt en Zoon fabriekants, 's Hage. ('s-Gravenhage). In het gevest, waarop een zilveren leeuw a/d greep, het wapen der schutterij en de orde v. d. eikenkroon met lint. De kling is van echt damascener staal, met verguld.
Lang 0.95; gevest 0.15.
Geschenk van Mevr. de Douair. VerHuell, 1881.

107. Tableau der handteekeningen van de Officieren, die den eeresabel hebben aangeboden aan Jhr. H. C. A. VerHuell, Majoor van het 1^{e} Bat. der Dienstdoende Schutterij den 25 November 1866. Penteekening in kleuren.
Hoog 0.59: breed 0.41; in lijst achter glas.
Geschenk van Jhr. G. VerHuell als uitvoerder van den wil van den overledene, 1881. Zie het voorgaande nommer.

108. Tableau van de handteekeningen der onderofficieren; aangeboden aan Jhr. H. C. A. VerHuell, Majoor van het 1^{e} Bat. der Dienstdoende Schutterij, den 25 November 1866. Met de wapens van den Jubilaris en van de Haagsche Schutterij. Met de pen gedaan.
Hoog 0.50; breed 0.56. In lijst achter glas.
Geschenk van Jhr. G. VerHuell, als uitvoerder van den wil van den overledene, 1881. Zie de beide voorgaande nommers.

109. Statiedegen in het jaar 1812, door Napoleon I aan den Kapitein van de garde, den heer J. J. Jonckbloet, vereerd; volgens opgave van Mevrouwe de Wed. Dr. W. J. A. Jonckbloet, die, ingevolge den wensch van haar echtgenoot, dezen degen, aan zijn vader behoord hebbende, voor het Museum bestemde. Volgens den Burgerlijken Stand, was zijn vader later Hoffourier.

110. „Nominative lijst van het Veld. Battaillon 's Gravenhaagsche Schutterij in den worstelstrijd van Europa tegen de Dwingelandy uitgemarcheerd den 6 July 1815 naar Breda om Guarnisoen te houden, na het onderbrengen van den dwingeland teruggekomen den 1 September deszelfden jaar door de regering plegtig bedankt."

Penteekening, in zwarte lijst achter glas, gemerkt: H. v. d. Poth.

Hoog 0.47; breed 0.58.

Geschenk van de Erven van wijlen den Heer M. A. J. Bakhuizen.

111. Als voren; met eenigszins ander opschrift. Penteekening, als 't vorige nommer gemerkt: H. v. d. Poth.

Hoog 0.43; breed 0.55. Eerder als no. III vermeld in den Katalogus der schilderijen op het Raadhuis. 1870.

112. Diploma voor den 1en Prijs behaald door het 2e Bat. der Dienstdoende Schutterij met 206 punten in den Wedstrijd uitgeschreven door Neerlandsch Weerbaarheidsbond 's Gravenhage 20—25 September 1868. Penteekening, met afbeelding der medaille, in kleuren, achter glas in lijst. (Zie de zilveren medaille, onder oude nommering 81; later te beschrijven).

Hoog 0.61; breed 0.46.

Bekers, bokalen, enz.

112a. Een zilveren gildebeker, met deksel. Zes schilden dragen de namen der gildemeesters van het schuttersgilde: de Eendragt te Doetinchem, en het jaar 1700. Eene teekening van dezen beker, van Mr. A. VerHuell,

bevindt zich in den Atlas, Invent.-no. 311. „Na de „hervorming schijnt aan de St. Jurrien of St. Antonius „groote Broederschap den naam van Gilde van Eendragt te zijn gegeven; de instelling klimt tot hooge „oudheid op, zonder dat de oorsprong bekend is". Gerardt Johan VerHuell, geboren 1 Juni 1655, was Burgemeester van Doetinchem. Zie de nommers **106—108.**

Hoog 0.42; de kelk 0.16^{5}; de voet 0.15^{5}; het deksel 0.10; kelk in d. 0.14; de voet in d. 0.13.

Geschenk van Mr. A. VerHuell, 22 Sept. 1881.

113. Een glazen bokaal, waarin het wapen v. d. Haag, gedekt d. d. gravenkroon, met tenanten; daaronder 1766. Op verguld zilveren voet, voorstellende St. Sebastiaen aan een boom gebonden met pijlen doorboord. Tegen de achterzijde v. d. boom het wapen der Haagsche Schutterij. Op het verguld zilveren deksel het gekroonde wapen van Holland; tenanten: twee engelen die op een bazuin blazen. Afgebeeld in v. d. Kellen Nederl. oudheden, plaat 47a. „Het zilver (verguld), waarschijnlijk ouder dan het glas, dat wellicht gebroken en vernieuwd is." (v. d. K.). In eene schuttersrekening wordt gevonden: 1765, Aan F. W. Neuman voor het snijden v. d. bocaal 15 gulden, 15 stuivers; denzelfden voor het snijden van 't *jaartal* op de *nieuwe* bocaal.

Deze beker is gemerkt *J. v. H.* (Johan van Hoeken). In 1707 leverde hij het voorwerp voor *f* 550.— Zie Nederl. Kunstb. van 24 September 1881, ook voor alle andere glazen, enz. der Schutterij.

Hoog 0.33^{5}; kelk in doorsn. 0.13^{5}; voet in doorsn. 0.14; hoogte kelk 0.13; hoogte voet 0.12; hoogte deksel 0.08^{5}.

114. Een lederen etui met goud; uit de hand bewerkt; behoorende bij het voorgaande nommer. Een zeer goed specimen van vroegere kunstnijverheid.

Hoog 0.43.

115. Een bokaal met het opschrift: „Het Landts Welvaren", en daarop afgebeelde driemaster. In eene schutters-

rekening komt voor op het jaar 1721: „2 nieuwe bocaeltjes van Lands Welvaren *f* 6.—"
Hoog 0.19^5; kelk in d. 0.085; voet in d. 0.095.
Geschenk van den Heer L. A. J. Kroon.

116. Een bokaal, waarop een vendrig met het vaandel in de hand, met opschrift: Vivat het Witte Vaendel. Om den rand: „De Welvaart van 't Wit Vaandel."
Hoog 0.19^5; kelk in d. 0.075; voet in d. 0.08.
Geschenk van den Heer W. Th. Griethuizen, 1872.

117. Een bokaal met het zinnebeeld der „*goeddoenende*" vriendschap met het opschrift: „De goetdoenende vriendschap." Verder een haan en een kip.
Hoog 0.20; kelk in d. 0.09; voet in d. 0.082.

118. Een bokaal met het wapen van Engeland.
Prins Willem II was gehuwd met Maria van Engeland; Prins Willem III met Maria Stuart; Prins Willem IV met Prinses Anna van Engeland.
Hoog 0.18^5; kelk en voet in d. 0.08.

119. Een bokaal, als voren; de teekening der kroon enz. van 't wapen verschilt van de vorige, en v. d. volgende.
Hoog 0.18: kelk in d. 0.08^5; voet in d. 0.08.

120. Een bokaal, als voren. In eene schuttersrekening wordt gevonden: „1751. Aan G. Schot voor een Engelse bocael met het wapen van Hare Kon. Hoogh. (Prinses Anna), 4 gulden 10 stuivers. Nog op 't jaar 1747 „Aen Juffr. Tonnius voor 4 bocaelen met de wapens van H. Doorl. Hoogheeden 25 gulden". In 1747 aanvaarde Prins Willem IV, gehuwd met Prinses Anna, het stadhouderschap. Blijkens deze aanteekening dagteekenen deze drie bokalen dus uit dat tijdperk.
Hoog 0.19; kelk in d. 0.08^5; voet in d. 0.09.

121. Een bokaal, met het wapen der St. Sebastiaens-schutterij, omgeven door een wapentropee.
Hoog 0.18^5; kelk in d. 0.085; voet in d. 0.093.

122. Een zeer groot kruidenwijnglas of bowl, met het wapen der St. Sebastiaens-schutterij. Zonder voet.
Hoog 0.49; van boven wijd 0.31; van onderen 0.21^5.

123. Zes glazen, als voren, doch veel kleiner; met wapen als voren. Zonder voet.
Hoog 0.26; van boven wijd 0.31; van onderen 0.13.

124. Een zeer groot groen rijnwijnglas of roemer; op den voet zoogenaamde lakken, bobbels of doornbessen.
Hoog 0.44; de kelk 0.29; kelk in d. 0.28; voet in d. 0.22^5.

125. Een bokaal met de wapens der zeven provinciën door een lint verbonden; in het midden de pijlenbundel; aan de tegenzijde een duif met den vredetak in den bek.
De 17 provinciën (de Bezittingen van Keizer Karel V) werden door het bestand van Antwerpen in 1609 in twee groepen verdeeld. (Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Groningen en Friesland). De overige 10 bleven onder het gezag van Spanje.

126. Een groote bokaal, hens beker (*hens* van *henze*, *hanze* = *verbond*) of gildebeker, met glazen deksel en het opschrift: „Par Cres Hol Concordia res" (Concordia res parvae crescunt Hollandia), waaronder: een geharnast ridder met den pijlenbundel in de hand. Aan de tegenzijde: De Oranjeboom en oranjetakken. De voet en het deksel, met bloemenrand.
Hoogte v. d. kelk 0.19; v. d. voet 0 16; v. h. deksel 0.15; kelk in d. 0.133; voet in d. 0.15.

127. Een bokaal, met het wapen van Brunswijk; het dravende paard; waarom heen een wapentropee. — Lodewijk Ernst, Hertog van Brunswijk-Wolffenbuttel, werd in 1750 veldmaarschalk; na den dood van Prins Willem IV, in 1751, opperbevelhebber over het krijgsvolk, en na het overlijden van dien Prins, voogd over Willem V. Later zijn raadsman. In 1784 legde hij zijne waardigheden neder. In 1788 overleed hij.
Hoog 0.19; kelk en voet in d. 0.077.

128. Een bokaal, als voren.
Hoog 0.19; kelk en voet in d. 0.077.

129. Een bokaal, waarop aan de voorzijde een dravend paard zonder kroon, met opschrift: Aurea Libertas

(gulden vrijheid); wellicht eveneens ter herinnering aan den Hertog van Brunswijk.
Hoog 0.18^5; kelk in d. 0.07^5; voet in d. 0.084.

130. Een bokaal, met het wapen der Prinsen van Oranje.

131. Een bokaal, als voren.
Beide hoog 0.19^5; kelk in d. 0.07^5: voet in d. 0.078.

132. Een bokaal, als voren; verschillend met de vorige in de teekening der ornamenten.
Hoog 0.19; kelk en voet in d. 0.077.

133. Een bokaal, als voren; eveneens in teekening verschillende.
Hoog 0.20; kelk en voet in d. 0.076.

134. Een bokaal, als voren. Het wapen in rococostijl; daaromheen, en er onder: de deviezen Honi soit qui mal y pense en Je Main—Tien—Drai.
Hoog 0.19^5; kelk in d. 0.077; voet in d. 0.086.

135. Een bokaal, ongeveer als voren.

136. Een bokaal; als voren.
Beide hoog 0.19; kelk en voet in d. 0.07^5.

137. Een bokaal, met het wapen van Pruisen.
In 1767 huwde Prins Willem V met Frederica Sophia Wilhelmina, Prinses van Pruisen.

138. Een bokaal, als voren.

139. Een bokaal, als voren.

140. Een bokaal, als voren.

141. Een bokaal, als voren.
Deze 5 nommers geven eenige varianten in de teekening van het wapen.
Gemiddeld hoog 0.19; kelk en voet in d. 0.075.

Lepels.

142. Vijf zilveren schutterslepels, als:
a. 4 met het wapen v. d. Haag, met grav. kroon, waaronder een schutter.

b. 1 met het wapen v. d. Haag, met grav. kroon, op den rug gegraveerd.

Gewoonlijk was bij de schuttersmaaltijden de tafel slechts van enkele messen, wat borden en glazen voorzien. Andere voorwerpen, waaronder lepels ontbraken. De boeten werden dikwerf gebruikt om tafelgerei aan te koopen, o. a. zilveren lepels, welke jaarlijks onder de schutters werden rondgedeeld.

P. C. Hooft zegt dan ook in zijn „Warenar m. d. pot":

„ik moet nae t Princenhof
Daer zel men resolveren hoe men mit het gelt zal speelen
Of men t op de Doelen verteeren zel, of an lepels ommedeelen."

Den 24 Junij 1645 Is by Burgem^{rn} goetgevonden dat alle de silvere lepelen tot prijsen aen de Schutters te vereeren by Jan van der Maa [ook Juwelier; in 1658 „uitgescheiden"; hij was ook geinteresseerd bij de mestputten.] Capiteyn, gemaeckt ende gelevert sullen werden ter Camere van Burgem^{rn} voorn^{t} omme aen de respective Hooftmans ende Lieutenants uytgedeelt te werden."

Lang 0.21^{5}; de steel alleen 0.14. Aangekocht.

143. Drie zilveren lepels of scheppers, met houten en baleinen stelen, gebruikt bij de Kruidenwijnbowls der Schutterij, in de 18^{e} eeuw.

Zie de nommers **122—124.**

Lang 0.40.

Meiplantingsdoozen.

144. Een zilveren tabaksdoos („meyplantingsdoos" van het Blauwe vendel der Haagsche Schutterij). Op het deksel een meiboom, het wapen der schutterij, en een wapen tropee, en het opschrift „Geplant door Johannes van Utzel, Luytenant van het Blauwe Vaendel 1768 's Hage: Op de tegenzijde: een 6regelig gedicht, in rand, luidende.

In 't jaar toen 's Prinsen gunst na 't sluijten zijner trouw,
Met Pruisses Pronkjuweel den Penning kwam te schenken,
Waaraan de Schutterij steeds dankbaar zal gedenken.

Is dese Mey geplant. Leeft lang doorluchte Vrouw
Gezegend met uw Prins! God geev' u zulke looten
Die door hun deugd den roem van Nassaus huis
vergroten.

Breed 0.05[5]; lang 0.13[5]; hoog 0.03[5].
Aangekocht in 1874.

145. Een zilveren tabaksdoos („meyplantingsdoos" van het Columbynevendel der Haagsche Sch.). Op het deksel een meiboom, waaraan de wapens der Prinsen van Oranje van Nassau en Pruisen. Onder het wapen der Schutterij, een tropee van wapens, en het jaartal 1789; daaromheen:

Voor Staat, Stadhouder, Stad, en Haagens Schutterij
Plant 't Columbyne Roth, van Jonkers deeze Mey.

Op de tegenzijde een vierregelig versje, luidende

Nadat het Oude Regt, Twee Jaar,
Weer Pronkte, op Neerlands kandelaar,
Heeft 't Roth van Jonckers, Lieutenant,
Der Columbyne mey Geplant.

Lang 0.143; breed 0.067; hoog 0.028 gewicht 60.19 engelse.

Scherpschutters- en Weerbaarheidscorpsen.

146. Een oranje zijden banier met afhangende gouden koorden en kwasten, en franje, aan gouden pijl. Voorzijde: het Nederl. Wapen, waaronder de zinspreuk: Je Maintiendrai, en het opschrift: „Handboogschutterij Koning Willem III". Keerzijde, in een eikenkrans vereenigd door pijl en boog: „opgerigt te 's Gravenhage July 1849."

De banier is gehecht aan een houten stok, met gouden knop, waarop de Koninkl. kroon op het kussen.

De Banier hoog 1.01; breed 0.69; de stok lang 2.49; de knop 0.24.

147. Een Wolffsglas, man en vrouw in amoureuse houding.

Zie over dezen betrekkelijk weinig bekenden

kunstenaar, zijn manier van werken, en zijne drinkglazen, in D. Henriques de Castro, Een en ander over glasgravure. Amsterdam, 1883, no. 195 der 2e Serie der Gem. Bibl.

Johan Simon Wolf of Wolff, geboren te Golo Koebach, ging in ondertrouw met Klaartje van der Mees den 21 October 1787, en trouwde in de Hoogd. Kerk 4 November 1787. Hij overleed omstreeks 16 Augustus 1802, oud 45 jaar, aan een besloten koliek, en werd begraven op het Noorderkerkhof. Dit werd gevonden naar aanleiding van eenige intieme bijzonderheden over Wolff's huiselijk leven in den Navorscher van 1853.

Hoog 0.21; kelk in d. 0.088; voet in d. 0.09^5.

In bruikleen afgestaan door de Schietvereeniging *Petit St. Hubert.*

148. Een bokaal met opschrift: „le Contraire", en oranjeappel met blad

Hoog 0.16; kelk in d. 0.09; voet in d. 0.07^5. In bruikleen als voren.

149. Een zilveren bokaal, in den vorm van een rots, op zilveren schaal. De rots is omslingerd door een druivenrank, met vrucht beladen. Op den kop een buksschutter. Om den rand van den kelk (den voet v. d. rots) een lint met gesp, waarop: Je Maintiendrai. In 't midden op de schaal het Nederl. wapen met het gewone devies. Om den rand v. d. schaal *en relief* de wapens met opschriften der provinciën en dat van het hertogdom Luxemburg. Op de onderzijde v. d. schaal een uitvoerig opschrift. Hoogte v. h. beeldje 0.14.

Eerste groote prijs geschonken door Z. M. Willem III; gewonnen door „Le Petit St. Hubert" 27 Juni 1851.

Hoogte (buiten de schaal) 0.32; kelk in d. 0.14; de schaal met rand in d. 0.26^5; de schaal buiten d. rand 0.17.

In bruikleen als voren.

150. Een zilveren beker met deksel. Op den beker eene jachtvoorstelling; op den voet in 3 schilden: Le Prince d'Orange à la Société de tir Petit St. Hubert 5 Mai 1860, 1835—1860.

Het randschrift om het deksel, dat een gehelmden valk met uitgespreide vleugels op een boomstam

voorstelt luidt: Protecteur Le Prince Henri 1848. Protectrice La Princesse Henri 1854. In het deksel de namen der leden met jaartallen. De valk hoog 0.09.

Geschenk van Z. K. H. Prins v. Oranje aan de Schietvereeniging Petit St. Hubert 5 Mei 1860, ter gelegenheid v. h. 25-jarig bestaan dier vereeniging.

Hoogte 0.37^5; kelk in d. 0.18; voet in d. 0.10^5; hoogte kelk 0.14; hoogte voet 0.10; hoogte deksel 0.12^5.

In bruikleen als voren.

151. Een zilveren beker met deksel, waarop: Behaald in 1868 door de Utrechtsche Studenten Vereeniging, en in 1869 en 1872 door de Scherpschutters-vereeniging te 's Gravenhage. Op den voet: de wapens der 11 provinciën; op het deksel: Eendragt maakt magt.

Prijs aangeboden door Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden, voor den wedstrijd, gehouden September 1868.

Hoogte 0.38; hoogte kelk 0.13^5; hoogte voet 0.14^5; hoogte deksel 0.10; kelk in d. 0.15; voet in d. 0.15.

Eigendom van, en in bruikleen afgestaan, door de 's Gravenhaagsche Scherpschutters-vereeniging 1872.

152. Een kristallen bokaal op zilveren voet. Op den voet het opschrift: De regelings-commissie aan de Vereeniging Willem II. Schietwedstrijd Maarsen 9 October 1871. Prijs behaald door het corps Haagsche Scherpschutters.

Hoog 0.27; de kelk hoog 0.14^5; de voet 0.12^5; kelk en voet in d. 0.11^5.

In bruikleen van de 's Gravenhaagsche Scherpschutters-vereeniging (zie notulen van 10 Januarij 1873).

KERKELIJKE ZAKEN.

Groote- of St. Jacobskerk.

153. Geschilderd glaswerk, afkomstig uit de Groote of St. Jacobskerk; slechts voor een gedeelte geplaatst. Een ander gedeelte wordt nog bewaard, hoewel de honderden scherven doen wanhopen om er ooit een geheel van te maken.

Omtrent het geschilderd glas, vroeger en nu, in de kerk aanwezig, schrijft de Heer mr. P. van den Brandeler in zijn belangrijke monographie: de groote of St. Jacobskerk te 's-Gravenhage, 1893, 't volgende: „Evenzeer als de St. Jans-„kerk te Gouda kon de St. Jacobskerk op menig geschilderd „glas bogen, waaronder dat, hetwelk door Karel V in 1547 „geschonken werd en aan de gebroeders Crabeth wordt toe-„geschreven, en dat thans nog in het koor in geschonden staat „aanwezig is. Verder trof men er nog aan die van Lamoraal „van Egmond, ook bekend onder den naam van den Graaf „van Buren, van René de Chalons, van Jan Stalpert van „der Wiele, van den Bisschop van Utrecht, van den Heer „van Zevenbergen, van Assendelft, van Pijnss, [de teekening „er van berust bij den Heer A. A. Vorsteman van Oyen] „het Maagdenglas, en, van latere dagteekening, het Suppoos-„tenglas (1579), het Statenglas (1596), het Prinsenglas (1597), „om geen andere te noemen." Door de Spaansche troebelen en veler baldadigheid verdwenen deze glazen van lieverlede; in 1778 waren er nog slechts vijf aanwezig. Zie kerkel. rekeningen, de Riemer, en Timareten, die eenige van die glazen beschrijven. De gekleurde glazen, die de kerk thans versieren werden er ingebracht bij gelegenheid der herstelling, welke zij eenige jaren geleden onderging.

In de Penningkamer, op de vier ruiten der vensterramen, van links naar rechts:

1. mannenhoofd, h. en br. 0.22.	3. vrouwenhoofd, h. 0.34; br. 0.25.	5. 2 kinderkopjes, h. 0.34; br. 0.24.	7. kinderkopje, h. 0.35; br. 0.26.
2. mannenhoofd, h. 0.29; br. 0.22.	4. voor een troon, waarop een oud man gezeten is, ligt een geharnast ridder geknield; aan de linkerzijde eene vrouw, die smeekend hare handen uitstrekt; rechts eenige figuren, die zien naar den geharnasten; op het achterplan gebouwen, waarin en waarvoor personen opdringen.	6. kinderkopje, h. 0.29; br. 0.22.	8. mannenhoofd, h. 0.37; br. 0.27.

Op de Commissie-kamer boven, op de vier ruiten der vensterramen, van links naar rechts.

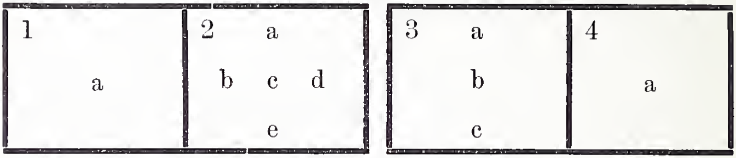

Op het 1e raam, heraldisch rechts: Vak **1. a.** In een goud, gedamasceerd schild een omgewende roode leeuw, getongd en genageld van blauw (Holland);

En links: **2. c.** In het midden: in een ovaal, twee schilden onder een helm. 1 doorsneden: *a.* in zilver een zwarte haan met gouden kam en pooten, *b* in zilver drie zwarte dwarsbalken beladen met 4, 3 en 2 gouden St. Andrieskruisjes; 2. een ovaal schild, in goud een zilveren driehoek met de punt naar beneden, op iedere zijde twee roode halve cirkels en aan iedere punt een klein stokje van 't zelfde. De driehoek is beladen met twee gouden ruiten waartusschen een zwart koopmansmerk, bestaande uit een kruk gevormd door een loodrechte streep, op welks boveneinde een dwarsstreepje, op ieder einde voorzien van een loodrecht streepje, van welks boveneinden een dwarsstreep naar de zijden van den driehoek gaat. Ieder dezer twee laatste dwarsstrepen is aan het einde voorzien van zes loodrechte streepjes, terwijl tusschen de 2e en 3e dier streepjes, van de uiteinden gerekend, een blokje aan een klein streepje hangt. Tegen de loodrechte streep zijn 2 dergelijke blokjes, het heraldisch rechtsche op de hoogte van de onderkant en het linksche ter hoogte van de bovenkant der ruiten. De helm is half aanziende. Helmteeken: de haan uit het schild tusschen eene vlucht van zwart en zilver. Dekkleeden; zilver en zwart. Onder de schilden staat het jaartal 1625.

Boven dit ovaal, **2. a.**: in een cirkel een wapenschild van Holland, in goud een roode leeuw; het schild gedekt door een kroon van 12 paarlen, op de beide uiterste en beide middelste een paarl rustende.

Heraldisch rechts van het ovaal, **2 b.**, een zwart schild met een gouden lelie.

Links van het ovaal, **2. d.**, een goud gedamasceerd schild

beladen met een koopmansmerk en de letters D S en W., respectievelijk geplaatst in den rechter bovenhoek, in den linker bovenhoek en in de punt, alles van zwart. Het merk bestaat uit een loodrechte streep, in het midden voorzien van een dwarsstreepje, van onderen twee schuine streepjes in den vorm van een X waaraan de heraldisch rechter bovenstreep ontbreekt, met een dwarsstreepje over het snijpunt en een dito aansluitende aan de linker bovenkant van de schuine streep. Links aan de top van de loodrechte streep drie streepjes in den vorm van de letter W, waaraan de heraldisch rechtsche streep ontbreekt,

Onder het ovaal: **2 c.**, is een cirkel waarin een ornamentale paarsche bloemvaas met gouden randen en versierselen, waaruit te voorschijn komen appelen, druiventrossen, korenaren en bladeren in natuurlijke kleur.

Op het 2e raam heraldisch rechts, vak 3, drie ovalen boven elkander. In het **1e a.** een gouden schild met een rooden leeuw, getongd en genageld, van blauw; half aanziende helm. Helmteeken de leeuw uitkomende, dekkleeden rood en goud (Holland).

Hieronder staat: Zoo men wil gaen door quaede paen
Nae rust en vree daer volght wee.
A. van Kootwijck.
1664.

In het tweede **b**, een schild gevierendeeld: 1 en 4 in rood drie palen van vair en een (groot) gouden schildhoofd beladen met een uitkomende zwarte rood-getongde leeuw; 2 en 3 in goud een zwarte leeuw. Half aanziende helm. Helmteeken een vlucht van rood en goud. Dekkleeden: goud en rood. Onder het schild staat Pieter van Hemert. A° 1632.

In het onderste **c**, een allegorische voorstelling. Op een grasgrond, van achteren begrensd door een groene hoogte of dijk waarop eenig struikgewas, staat op een grijze zuil een haan in natuurlijke kleur, heraldisch links gewend. Ter (heraldisch) rechterzijde van deze kolom staat een man, in donkergrijze kleederdracht van 1661, met een rood vest, in de opgeheven linkerhand een blauwe met goud omgorden en gekruisten wereldbol houdende. Ter linkerzijde een vrouw in lichtgrijze kleederdracht, in de opgeheven rechterhand twee ineen geslagen handen (une foi) houdende, waarboven een vlammend hart staat. Hieronder het navolgend opschrift: „Des

Werelds vreucht doet daer veel doolen, de trouwe liefde wort ons bevoolen, die dit advys kan verstaan en met Peteris wil verblyden denckt om u sonden eer kraeyt de haan, soo sterft ghij niet tentyden. Antonis Leendersen Versijden met Maertie Jans van der Eeg. 1661."

Op de tweede helft van het raam, vak 4. *a.* In een goud gedamasceerd schild een roode leeuw, getongd en geklaauwd van blauw (Holland). Dit wapen en dat hetwelk het eerste beschreven is, behooren bij elkander en dit is de reden dat de eerst beschreven leeuw omgewend is.

Geschenk van Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente.

Willemskerk.

154. De Nationale Vlag, waarop de jaartallen 1813 en 1863, waartusschen een gekroonde W. Links en rechts daarvan de woorden: Het dankbaar | Vaderland.

In de zitting van den Gemeenteraad van 3 November 1863 werd door den Voorzitter medegedeeld dat van Jhr. Hooft van Vreeland te Amsterdam, ten geschenke was ontvangen eene van inscriptie voorziene vlag, bestemd tot versiering van eene der Kerken binnen deze gemeente, bij gelegenheid der ophanden zijnde feestviering, welke vlag, met toestemming van H.H. Kerkvoogden zal worden geplaatst op den toren der Willemskerk; sedert werd deze vlag nog enkele malen tot datzelfde doel gebruikt.

Overgebracht v. d. Gemeentewerf 26 Februari 1887.

Engelsche Kerk.

155. Een bokaal van het college van ouderlingen en diakenen der Engelsche kerk, welke gemeente 8 Januari 1822 werd opgeheven. Met het wapen van 's Gravenhage en het opschrift: The good union of the consistery. Hierbij een bewijsbrief der schenkers in dato Dec. 1863.

Hoog 0.19; kelk in d. 0.073; voet in d. 0.077.

Geschenk van de Heeren mr. J. C. van der Kemp en W. Jochems, in 1864.

156. Naamlijst der Predikanten en verdere Kerkeraadsleden van de in 1822 opgeheven Engelsche gemeente met titel: A chronological Roll of the Rev[d] Ministers, Elders and Deacons of the English Church at the Hague from the year 1595 to 1811. Penteekening, gem.: C. G. Lotter.

Zie Kat. Schilderijen Raadh. no 60. Deze gemeente werd opgeheven bij Kon. Besluit van 8 Jan. 1822. Zie over de Eng. Kerk o. a. Haagsch Jaarb. voor 1889.

Hoog 0.51; breed 0.83. In lijst achter glas.

Geschenk als voren.

Predikanten en Kerkeraad.

157. Herinneringsoorkonde, vereerd aan mr. H. J. Baron van der Heim van Duijvendijke door den Kerkeraad der Nederd. Herv. Gem. den 12 December 1854, in zijne qualiteit als Advocaat-diaken.

Calligraphie op perkament, in fraai etui met zilveren plaat en zilveren ornamenten.

Mr. Hendrik Jakob Baron van der Heim van Duijvendijke, oud Minister van Finantiën, geboren te Middelburg in 1824, overleed te Florence 13 Februari 1890.

Hoog 0.37; breed 0.56.

Legaat van wijlen mr. H. J. Baron van der Heim van Duijvendijke.

Aanvaard door den Gem. Raad 1890.

158. Hulde aan Ds. J. Moll Jzn., ter gelegenheid van zijne 50-jarige ambtsvervulling als predikant der Nederduitsch Hervormde gemeente op 6 Juni 1880, hem aangeboden door Predikanten en Kerkeraadsleden; zijnde een zilveren beeld op houten voetstuk onder stolp. (Zie de beschrijving in Dagbl. van Z. H. en 's Gr. van 15 Juni 1880 (13 en 14) blz. 837, 838 2[e] Editie.)

159. Album, waarin toepasselijke teekeningen en de photographische portretten van predikanten en kerkeraadsleden, behoorende bij het voorgaande.

Deze beide nommers geschenk van den zoon van den Jubilaris Dr. J. A. Moll 1892.

Roomsch-Katholieke Kerken, Kloosters enz.

160. Gedrukte absolutiebrief, uit krachte van een Pauselijke Bul van Z. H. Paus Leo den X^en^, in 's Gravenhage, gegeven op Palm-Zondag van het jaar 1515, op papier, met opgedrukt zegel.
Hoog 0.21; breed 0.29.
Geschenk van Mr. G. B. Emants, aan de „Vereeniging" 5 Januari 1865.

161. Een Getydeboek. Fraai handschrift uit den aanvang der XVIe eeuw, toebehoord hebbende aan een der zusters van het St. Maria in Galilea convent te 's Gravenhage; klein 8° in perkament; 275 bladzijden.
Omtrent de waarde van dit MS. zie men de Mededeelingen van de Vereeniging t. beoef. v. d. geschiedenis van 's Gravenhage. Deel II, bladz. 6—15. Een afschrift, met aanteekeningen van de hand des Heeren P. C. G. Guyot, die dezen arbeid volbracht in November 1855, wordt in het Museum bewaard. Daar dit boekje vele plaatselijke aanteekeningen bevat omtrent *het Heilige land*, de reisgelegenheden en benoodigdheden, wordt het eigenaardig genoemd: „een *Baedeker* van den ouden tijd, voor de pelgrims dier dagen naar Jeruzalem". Op bladz. 18 vindt men een aflaatbrief vermeld van Z. H. Paus Sixtus den IV van 15 December 1481. Volgens de papiermerken dagteekent het handschrift tusschen de jaren 1490 en 1510. Voor de geschiedenis van Den Haag eveneens zeer belangrijk, wijl het eene bijdrage levert voor de kennis der volkstaal dier dagen; wellicht van het Haagsch dialect.
Hoog 0.14; breed 0.10.
Aangekocht op de auctie M. Nijhoff, van 15 October 1855, als n° 15, onder den titel: Regulierboekje enz. voor f 5.20.

Kerkhoven.

162. Een hardsteenen grafzerk, waarop men leest:

„Int Jar MCCCCLXIX | XXVIII dache in February sterf heer | Jacob Derc Comans | loev dit leven. God heb ziele." In het midden de kelk met de hostie, tusschen twee ampullen.

Hoog 1.11; breed 0.66.

Afkomstig van het Hofje van Nieuwkoop.

163. Een doodshoofd. Volgens de legende gehecht gevonden aan het zich daaraan bevestigde touw, aan een muur boven den ingang van den brandkelder, bij gelegenheid der restauratie van de vestibule van het Raadhuis 30 Juli 1869. Eene andere lezing is deze, dat het hoofd afkomstig is van de Anatomiekamer. Meer begrijpelijk zal zijn de toevallige verplaatsing, bij gelegenheid eener vergraving aan de westelijke zijde van den gevel van het Raadhuis, omdat zich op korten afstand daarvan bevindt de grens van het oude kerkhof, thans Kerkplein. De architect-directeur der gemeentewerken wist omtrent deze zaak, in dato 16 December 1887, niets mede te deelen; zelfs verklaren de oudste werklieden der gemeente geene opheldering te kunnen geven.

164. Photographische afbeelding van het graf op Eikenduinen van Frederik Marius Bogaardt, vermoord op 13-jarigen leeftijd in het Dekkersduin, den 23 September 1880, en begraven 27 September d. a. v.

Hoog 0.30; breed 0.36; in lijst achter glas.

165. als voren, van het Praalgraf aldaar opgericht, en later vervoerd naar Brummen.

Hoog 0.43; breed 0.33; in lijst achter glas.

Deze beide nrs. zijn geschonken door Dr. B. G. van der Hegge Zijnen 1893.

GODS- EN GASTHUIZEN.

Leprooshuis.

166. Een bokaal, waarop het Leprozen-huis is afgebeeld. Aan de tegenzijde een ouden man en vrouw, met het opschrift: „Tot stut der stramme oudhydt
Is dit huys hier aengelydt."

Het Leprozenhuis was ook, sedert 1669, Proveniershuis. In het laatst der 18^e eeuw, van 15 Februari 1793 af, was het beurtelings kazerne of hospitaal voor de troepen; den 1 November werd het tot het kazerneeren van de Bataafsche troepen ingericht.

Hoog 0.19^5; kelk en voet in d. 0.086. Afkomstig van het Raadhuis, waar de bokaal bewaard werd, blijkens de notulen der „Vereeniging" van 11 Nov. 1858; 148^e Bijeenkomst.

167. Een bokaal met de wapens van C. van Neck, B. Manschot, A. Bosch en Z. de Swart, met het jaartal 17$\frac{1}{5}$05.

Aan de tegenzijde een melaatsch man met de klep in de hand. Sedert 1691/94 waren de genoemde personen Leproosmeesters.

Hoog 0.20; kelk en voet in d. 0.05.

168. Veertien in hout gesneden wapenschilden, in de kleuren, van Rentmeesters van het Leprooshuis, of van Leproosmeesters. Enkelen waren ook Schepenen of zaten in de Vroedschap. Boven de wapens linten, waarop de namen. Vereenigd op een zwart houten bord. Op het Museum worden nog enkele defecte schilden bewaard.

A. Bosch Alb. nepos Rentm. 1745.	C. A. Capelle.		W. Middelbeeck.	A. Bosch. (Een Albrecht Bosch was in 1781 de laatste Leproosmeester.)
		W. Horeman.		
P. Baartmans.	G. F. van Slingelandt.		J. Steenis.	J. Slicher.
		F. Laurentius.		
L. Mulder.	Mr. C. R. Ruymveld. 1755.		B. Manschot.	Z. de Swart.

Ieder wapen hoog 0.21; breed 0.19.

Zie voor het Leprozenhuis ook nog de $n^{rs.}$ 99 en 100 der Schilderij-verzameling.

Israëlitisch Armbestuur.

169. Een kristallen beker op zilveren voet; op den voet is gegraveerd: Den Heere W. Jacobson ter gedachtenis van Regenten van het I. O. M. en V. huis, en armbestuurders te 's Gravenhage 1844—1869.

Hoog 0.31^5; de kelk 0.21; de voet 0.10^5; kelk in d. 0.13; voet in d. 0.10^5.

Geschenk van mr. W. A. Jacobson.

Meyersstichting.

170. Een zilveren beker met deksel. Op het deksel: CIↃIↃCCCIX $\frac{XXI}{IV}$ CIↃIↃCCCLIX Viro Honoratissimo G. H. Meyer Medicinae Doctori Collegium Medicum quod Hagae Comitis est DDD.

Na het overlijden van Dr. Wilhelmus Henricus Meyer, 13 December 1873, op 87-jarigen leeftijd, werd uitvoering gegeven aan zijn uitersten wil tot stichting van *de Meyersstichting* in het Westeinde; in deze inrichting wordt aan bejaarde mannen uit den R. Cath. burgerstand een onbezorgde ouden dag verstrekt.

Hoog 0.34; de kelk 0.13; de voet 0.12; het deksel 0.09; de kelk in d. 0.12; de voet in d. 0.11.

Geschenk van Mevrouwe de Weduwe Meyer, geboren Florentia Johanna Hovius, overleden 24 Maart 1876.

HANDEL.

Gewichten, enz.

171. Een mahoniehouten kistje met gewichten; op een koperen plaat het opschrift: Haagsch Gewigt; het pond = 469,728. A. P. A° 1818; bestaande uit 2 Pond. 1 P. ½ P. ¼ P. ⅛ P. 2 L. 1 L. ½ L, ¼ L, ⅛ L, $^1/_{16}$ L en $^1/_{32}$ L. Oorspronkelijk standaard-gewicht.

Het kistje hoog 0.10; lang 0.17; breed 0.13.

172. Een goudschaaltje met gewichten.
Gemerkt op het houten foudraal met het jaar 1741.
Geschenk van den Heer W. J. Bolderman; aanvaard in de zitting van den gemeenteraad 5 Januari 1892. Zie ook de aanteekening bij no. 882 van den Catal. der Gem. Bibl. (no. **45** van dezen Catalogus). Waarschijnlijk in gebruik geweest bij den Goud- en Zilversmid Hurau.

173. „Ein Waglein ohne Gewicht einen Ducaten zu wiegen", vervaardigd door Paulus Deiner; in houten foudraal met inschriften. 18e eeuw.
Geschenk als voren.

Tabak en Tabaksregie.

In „de Nieuwe Rott. Ct." van 12 Februari 1893, blad 2, onder Gem. Berichten, kon men lezen: „Een huis hier ter stede, (Den Haag,) waaraan eigenaardige historische herinneringen zijn verbonden, staat misschien opgeschreven om weldra onder den mokerslag van den slooper te vallen. Sedert eenige dagen is het huis ontruimd, en het staat daar nu op het Buitenhof, hoek van het Halstraatje, eenzaam en verlaten, wegdoemende in een grijsgrauwen aanslag, welken de eeuwen er over wierpen. Het is, als treurde het over alles wat het verloren heeft. Eenmaal toch mocht het trotsch zijn, niet enkel op zijn eigen roemvol bestaan, maar ook omdat het eenmaal het middelpunt uitmaakte van het flaneeren en flirteeren van den Haagschen *beau-monde*. Het Halstraatje, nu niet meer dan een doortrek, leverde in vroegere tijden den eenigen verbindingsweg, — ten minste den kortsten, — tusschen het stadhouderlijk kwartier en het centrum van de stad. De Fransche kramers hadden daar hunne fraaiste winkels opgeslagen. Onder Prins Willem III was het wat nu de *Bondsstreet* is te Londen en de *rue Vivienne*, of beter nog de *boulevard des Italiens*, te Parijs. Al wat Parijs, in zijn schoonste zaken, mode deed worden, werd in het Halstraatje verkocht, en niet enkel de Haagsche schoonen zag men daar eenige malen doorheen trekken om toiletbenoodigdheden te koopen, en ze op volgende dagen te laten bewonderen, maar ook de dames der nabijgelegen dorpen en lusthoven deden daar hare

inkoopen; zij zouden zich geschaamd hebben iets te dragen of te gebruiken, dat niet in het Halstraatje gekocht was. En wie zeker niet uitbleven, dat waren de cavaliers. Menige amourette is dáár, in dat nauwe straatje, tot stand gekomen; menig liefdesdrama heeft zich daar ontknoopt: en de heeren hadden gelegenheid zich somtijds verdekt op te stellen, als zij een mede-minnaar vreesden, in het zoo even genoemde hoekhuis, met het *Wapen van Rome* in den gevel, waar sedert ruim twee eeuwen een tabakshandel is gedreven, en verschillende soorten van snuif de spiritueele neuzen onzer edellieden verkwikten en prikkelden.

„Doch niet enkel en alleen ter wille van de tabak en van de snuif, traden in dien winkel de staatslieden en prinsgezinde burgers binnen. Naastaan den tabakswinkel grensde een huis, waar, in het midden der 17e eeuw, om zoo te zeggen een Orangistische club in alle geheim vergaderde. De Oranjegezinde leden der Staten, en de aanhangers van den jeugdigen Prins spraken daar over de middelen om den Vorst de hooge waardigheden zijner vaderen te verzekeren. Een geheime deur leidde van den tabakswinkel tot het clubhuis. Toen Prins Willem III tot stadhouder en alle andere waardigheden van zijn vader was verheven, beloonde hij den eigenaar van den winkel door hem als privilege te gunnen, wat hij altijd uit liefhebberij ongevraagd had gedaan, om op Prinsjesdag met twee kleine kanonnetjes te schieten, die terzijde van de stoep van het huis stonden opgesteld. Een privilege, dat steeds voortleefde en zelfs later door Prins Willem V bevestigd werd. Vooral eigenaardig is het, dat de tabakszaak, zoowel als het huis, meerendeels in handen was en bleef van de familie Waldeck. Een der nazaten dier familie is dan ook nu nog in het bezit der genoemde prinselijke privileges en van de twee kanonnetjes, welke op de vroegere Oranjefeesten zoo dapper hun salvo's deden hooren."

Van dit huis bevinden zich oude en nieuwe afbeeldingen in den Atlas van het Museum.

174. Een delftsch aardewerk snuif of tabakspot, met opschrift: St. Domingo; aan de onderzijde gemerkt met het merk van de fabriek het Bijltje van Joost of Justus Brouwer.

175. Drie delftsch aardewerk snuif of tabakspotten, met

de opschriften: Nagelgeur, Rosereuk en Spaanse; a/d onderzijde gemerkt met $\frac{5}{B\ P.}$; fabrieksmerk van de „Blompot" van Paulus van der Burch; zelfde dessins; twee er van met koperen deksel.

176. Een delftsch aardewerk snuif- of tabakspot met opschrift groot Rappe St. Vincent no. 2; niet gemerkt.

177. Twee delftsch aardewerk snuif- of tabakspotten, met opschriften Jan W. Bose, en Portegize; beide aan de onderzijde gemerkt P.; merk van Johannes Pennis uit de Porceleinen schotel; verschillende dessins.

178. Een zeer klein delftsch aardewerk potje met opschrift: Tabak bij de Erve Waldeck 's Hage ('s-Gravenhage); aan de onderzijde gemerkt met drie klokken, uit de fabriek van dien naam, gedreven door van der Does.

Deze 8 potten, 18e eeuwsch werk, zijn afkomstig uit den tabakswinkel hiervoren vermeld, en aangekocht van den laatsten bewoner den Heer J. L. de Baas in 1893.

179. Een pakje Canaster Regietabak, uit den tijd der Fransche overheersching.

Afkomstig als voren; geschenk van den Heer J. L. de Baas. 1893.

NIJVERHEID.

Goudleerhuis.

„Vooraen in het Westeynde in het goude leerhuis daer de beste goude leeren van het heele lant gemaeckt werden", zegt Jacob van der Does, in eene aanteekening, in zijn bekend dichtwerk „'s Gravenhage", 1668, nadat hij gezongen heeft:

„Soo yemant soeckt syn huis op 't aerdichst te stofferen,
Met cierelick behangh van goud of zilvre leeren,
Die hoeft maar weynich het Westeynde in te treen,
Daer vindt men alle soort in overvloet bijeen.

Hier staen d'afdrucksels ree voor hondert heerlyckheden,
Hier hangen kamers vol van boven tot beneden,
Van allerhande werck, van allerhande gelt,
Nadat een yeders beurs of sinnen syn gestelt."

De magistraat bevorderde dien tak van kunstnijverheid hier ter stede door op den 5 Februari 1663 te verbieden, dat „geen smitsgeelgieters ofte eenige andere die smitscoolen branden, sullen mogen comen woonen omtrent het goude leerhuys, binnen de limiten, nader aangegeven".

Op de plaats van het stadsbestedelingenhuis bevonden zich eertijds de fabriek en de magazijnen van het gouden leerhuis. Er werd ook een buurt naar genoemd. Het schijnt dat deze inrichting reeds aan 't einde der 17e eeuw was te niet gegaan, of zoodanig hare vermaardheid had verloren, dat noch de Cretser, noch de Riemer meenden haar te moeten noemen. (Zie den Catal. Gem. Bibl. no. 189).

180. Een goudleerbehang; bloemvazen met bouquetten er in; bestaande uit een deurstuk en 10 banen. Zeer waarschijnlijk vervaardigd in het voornoemde huis.

Afkomstig uit het huis no. 3 op de Dagelijksche Groenmarkt, toen Bureau der Duinwaterleiding, nu 't nieuwe gedeelte van het Stadhuis.

181. Een lap goudleer, bestaande uit heele en halve vellen. Hoog 0.91; breed 0.65.

182. Een omslag van goud leer; blauwgrijs fond, met in goud opgelegde bloemen, waartusschen een engel in zilver. Zeer fraai specimen. Daarin zijn gebonden: aanteekeningen van een linnenwinkel tusschen 1707 en 1710.

Afkomstig uit het Archief der Haagsche Wees- en Momboirkamer.

Tapijthuis.

Het Tapijthuis was, blijkens eene verkoopacte van 9 Mei 1708 (opdrachtsbrieven voor Schepenen, fol. 317), — zijnde „zeeckere huysinge ende erve mitsgaders Stallinge ende „Koetshuis" —, gelegen „aen de noortzyde van 't nieuwe Voor„hout, van outs genaamd het Tapythuis, belend ten zuiden

„en westen de respectieve Heere Straeten en ten oosten en „noorden de Wed. van Soe." Hiermede wordt bedoeld het tegenwoordige hoekhuis van het Korte Voorhout en het Smidsplein. Deze inrichting van Kunstnijverheid dagteekent van het jaar 1665, blijkens „Consent van die van de Rekenkamer aan Maximiliaen en Bartholomeus van der Gucht meester tapytwerckers wonende tot Delft omme aende Oostzyde van het Bosch alhier, omtrent het huysje by de Boschbrugge een plaisante huysinghe te mogen timmeren omme aldaer het vercopen van tapyten t'exerceeren." Toegestaan werden 29 vierkante roeden gronds, vooraan in de „Ipenplantage, aende noortzyde omtrent den grooten asback van het Hoff by de Boschbrugge." Een kaartje was bij het consent, dat dagteekent van 10 Januari 1665, gevoegd, doch is nu verloren. De Magistraat begunstigde deze industrie door aan de van der Guchten bestellingen te doen, en wel in 1667 (zie no. **26**), en tot kort voor het uitsterven er van, in 1689 (zie no. **28**).

30 April 1688, huurt (ten overstaan van notaris Abraham Mispelblom) Damas van Sasburgh, Heere van Maugarny, als lasthebbende van den Heer Christiaen de Lente, envoyé van zijn Con. Maj. van Denemarken, van Maximiliaan van der Gucht, Mr. tapytwercker alhier in den Haag, het Tapythuis en dat, zonder eenige meubelen, zooals het jegenwoordigh bewoont wort by den Heer Fredr. Borkragh, Envoye van syne Con. Majesteit. De opmerking, dat van der Gucht ook connecties had in de beroemde tapijtfabriek van van Mander te Delft, en diens bekende relaties in Denemarken wat betreft de tapijtfabricage, kan deze verhuring eenigszins toelichten. (Zie no. 190 van den Catalogus der Gem. Bibliotheek: de Tapijtfabriek van Karel van Mander de Jonge te Delft, door A. Bredius).

Min of meer heeft dit huis ook historische beteekenis. Toen het volk in 1672 vrij spel wilde hebben om den gruwelijken moord op de Gebroeders de Witt te plegen, deed men het gerucht rondgaan, dat, helaas, door de overheid geloofd werd, als zouden de plattelandsbewoners een aanslag op Den Haag in den zin hebben; om dit te voorkomen werd de Cavalerie, die het Buitenhof bezette, gedetacheerd naar den ingang van het Bosch, en posteerde zich voor het Tapijthuis.

De Magistraat van den Haag heeft steeds getracht Nijver-

heid en Kunst te steunen; inzonderheid ook de Tapijtfabrikage. Bij appointement van 5 December 1618 namelijk belooven zij Maerten Reynbouts, Tapijtwerker van Brussel, „wanneer hy hem alhier metter woon sal comen begeven omme zyn hantwerck te exerceren, dat hy, boven de vereeringe van 't burgerschap, sal werden vrygehouden ende geeximeert voor hem ende sijne familie van 's Haechs excysen, wachten ende subjectiën van alle gildens." Bovendien zou hij genieten, het handwerk een half jaar beoefend hebbende, eene subsidie van zestig gulden voor „te doene oncosten." [1]) Ongeveer honderd jaar later gaven Burgemeesteren vernieuwde blijken van belangstelling in de tapytfabrikage. Den 28 Mei 1704 verleenden zij aan Alexander Baart, tapijtwerker te Amsterdam concessie tot het exerceeren van een „ konstige fabrycq van tapyten." Om hem „ zoo veel doenlyck te favoriseeren " accordeerden zij hem voor zestien jaar het monopolie, gaven hem alle burgerrechten, en allerlei andere vrijdommen.

183. Een tapijtbehang, voorstellende een hertenjacht.
Hoog 3.08; breed 3.40.

184. Als voren; een jachttafereel, met rand.
Hoog 3.06; breed 3.16.

185. Een gedeelte van een tapijtbehang; jager met hond; met aangezetten rand.
Hoog 1.14; breed 1.06.
Deze tapijten zijn afkomstig uit het hoekhuis van het Westeinde en de Vleersteeg, nu het Gymnasium. 1874.

Aardewerk- en Porceleinfabrikage.

Omtrent het pottebakkersbedrijf in den Haag, dat toch wel in de eerste plaats als het vroegste spoor eener aardewerk- en porceleinfabrikage genoemd mag worden, is slechts weinig bekend. Tusschen de jaren 1625 en 1698, vond ik slechts vijf namen van beoefenaars van dit bedrijf, als: Jacob de Raet in 1625, Douwe Rochus 1627, Oth Reyerszoon 1637, met dit merk , en Pieter Roggé en Jacob Mens; de

[1]) Van deze vergunning wordt ook melding gemaakt in van de Graft, de Tapijtfabrieken. Middelburg, 1869.

eerste verhuurt 26 Februari 1698 aan den laatste, zijne pottenbakkerij en woning. Inmiddels was sedert ruim een eeuw de Delftsche aardewerkfabrikage bekend en beroemd geworden, en kan het geen verwondering wekken, dat men er ook in den Haag op bedacht was om dat bedrijf in eere te brengen. Het eerste spoor er van vinden we in het jaar 1644. Het is een appointement van 24 November, dat belangrijk genoeg is om in zijn geheel weer te geven:

„Opte requeste van Willem Jansz. Lammerlaen.

„Schout, Burgem^rn, Schepenen ende Regierders van 's-Gravenhage, geëxamineert de voorsz. requeste, hebben, omme redenen als in deselve vermelt, ende andere goede insichten, den suppliant vergunt ende geoctroyeert, gelyck zy hem gunnen ende octroyeren mits desen, dat hy alhier in den Haghe sal mogen doen stellen ende oprechten een bequaeme tegelbackerie omme tot gerieff ende accommodatie van de Ingesetenen alhyer te mogen backen allerhande geschilderde Tegelen ende Schotelen, groot ende cleyn, metten aencleven van dyen, ende dat voor den tijt van seven achtereenvolgende jaeren, inne te gaen soo wanneer de voorsz. Tegelbackerie sal sijn opgemaeckt ende voltrocken ofte mette selve bequaemelyck sal cunnen werden gebacken, sonder dat binnen denselven tijt van seven jaeren, yemant anders als hij alleen binnen 's-Gravenhage ofte jurisductie van dyen eenige der voorsz. tegelen ofte schotelen sal vermogen te backen ofte doen backen op peyne dat den contraventeur syne neringhe sal werden verboden ende daerenboven gemulcteert (gestraft, of met boete gestraft), tot arbitrage van Burgem^rn voornoemt."

Het is zeer waarschijnlijk dat no. **186** door dezen Haagschen plateelbakker is vervaardigd. Even waarschijnlijk is het, dat de fabriek is gevestigd geweest op de Ammunitiehaven, waar nu een Gemeenteschool is gevestigd; later herbouwd. Ook werden te dier plaatse de onder no. **187** vermelde schoorsteenrand opgegraven. Ook mag aan dien fabrikant allicht worden toegeschreven no. **188** van dezen Catalogus. Er komt nu eene gaping van ongeveer 40 jaren. In 1682 wordt Nicolaas Keyser, zilversmid te Delft, participant genoemd van eene *Haagsche* plateelbakkerij. Welke? Zeker die van 1688, gedreven door Wilhem van der Lidt en Jeremias Godtlingh „plattielbackers van Delff, ende 't selve bedrijf alhier *sullende*

exerceren", aan wie de Magistraat den 17^{en} September als subsidie 1000 gulden vereerde om een oven te zetten, want uit eene acte van 28 April 1689, gepasseerd ten overstaan van notaris J. Huyssen blijkt, dat die Keyzer in de begunstigde fabriek aandeel had. De zaak marcheerde niet te best. Er was krachtige finantieele hulp noodig, en de bekende schilder Theodoor van der Schuer, (zie o. a. zijn plafond en schoorsteenstuk in den catalogus der Schilderij-verzameling, onder de nommers 194 en 195), stak zijn geld in de zaak, aan welken steun een contract, dagteekenende van 25 Februari 1692, van zoo gewichtigen inhoud te danken is, voornamelijk omtrent de technische behandeling, dat het verdient in zijn geheel overgenomen te worden. [1])

«Op huyden den 25 February 1692 compareerden voor my Mr. *Joachim Huijssen*, Openb. Nots.... in *'s-Gravenhage*, de getuygen naergenoemt: Messrs. *Nicolaes Keijser*, Coopman tot Delff en *Theodorus van der Schuer*, Solliciteur militair, mitsgaders *Willem van Lidt* en *Jeremias Ghodtling*, wonende alhier in den Hage, *gesamentlycke geintcressecrdens en participanten in de Plateelbakkerije alhier*, en verclaerden sy comparanten al in den jare 1688 met den anderen veraccordeert en verdragen te zijn, gelijck syluijden als noch doen by desen, in manieren naervolgende:

Eerstelijck: dat sy gesamentlijcke Contractanten en ieder van hen int bysonder, *in alle Secretesse sullen maintenercn de kunst van de Porceleijnbackerije met gout, root en andere conleuren, bij haer uijtgevonden*, deselve kunst onder henlieden bewaren, en onverbreeckelyck onderhouden, ten meeste proffijte van de voorsz. Plateelbackerije;

Dat de voorn. twee eerste Contractanten, Messrs *Keijser* en *van der Schuer* sullen furneren en betalen (gelijck sij luijden nu albereijts gefurneert en betaelt hebben) de noodige penningen tot het oprechten van de gemelte backerije, mitsgaders alle 't gunt daeraen is dependerende, soo van 't Packhuijs, de nieuwe winckel, Oven, ende het stuck lants by de Magistraet deser stede tot het wassen van de aerde aen de backerije gegeven, bequaem te maken;

Dat den voorn. *Willem van Lith*, derde contractant, van alle de penningen, by de twee eerste comparanten gefurneert en uytgegeven ofte noch te furneren, mitsgaders van 't geene dagelycx uijt de winckel vercocht en ontfangen wordt, goet boeck sal houden en daervan aen

---

[1]) Het afschrift dezer akte dank ik de welwillende hand van den Heer Dr. Abr. Bredius.

de geïnteresseerdens behoorlyck reeckeningh sal doen, oock de weeckelijcke loonen van knechts ofte anders betalen en verrekenen, den incoop van alles, dat tot de Plateelbackerije wert gerequireert, besorgen, en de winckel int verkopen oprechtelyck waernemen, waervoor den voorn. van Lith alle weeck sal genieten thien gulden, mits dat hij daervan sal moeten betalen zijn eygen huyshuyr. Maer in gevalle hij van Lith (dat Godt verhoede) met een sieckte langer als 4 weecken mocht werden besocht, soodanig, dat hy geen dienst conde doen, sal denselven nae de expiratie van die 4 weecken alleen genieten ses gulden s'weecks, mits betalende sijn eygen huyr als vooren. Ende in cas het quaeme te blijcken, dat den voorn. *van Lith* (twelck echter niet vertrouwt wert) sich op d' een off d' andere maniere quaeme te buyten te gaen, 't zy met het verswijgen van geleverde Coopmanschappen, ofte ontfangen penningen, ofte dat denselven sich met andere onrechtvaerdige middelen tot nadeel van de gesamentlycke Contractanten trachtte te verrycken, sal denselven *van Lith* daerdoor reëlyck en metter daet vervallen sijn van alle recht en pretensiën voor hem en sijne kinderen die hy uyt hooffde van dit Contract eenigsints soude connen maken sonder ietwes dienaengaende ten eeuwigen dage te connen pretenderen;

Dat den vierden Contrahent, *Jeremias Godtling* gehouden en verplicht sal sijn, sonder tijt te versuymen, alle mogelijcke debvoiren aen te wenden soo tot het schilderen als tot het opsien en dagelycx bijwesen en instrueren van de knechts, de teekeningen en alles wat tot het schilderen nodigh is te besorgen en voorts het proffijt van de winckel te betrachten, waervoor den gemelte Godtling s'weecks mede sal genieten thien gulden mits betalende syn eygen huyshuyr, en dat hy by langer sieckte als 4 weecken, soodanich dat hy niet kan schilderen, ofte sijn functie naer behooren waernemen, nae deselve 4 weecken oock maer sal genieten ses gulden s'weecks.

Gelyck de voorn. *van Lith* en *Ghodtling* oock maer sullen genieten ses gulden s'weecks wanneer door de vorst off ander belet niet sal connen werden gewerckt ofte den Oven gestoockt.

By aldien het komt te gebeuren dat door Godes zegen met de voorn. Backerije wert geprospereert, en eenige advance gedaen, soo sullen uijt de voorsz. winsten vooraff aen de twee eerste contrahenten werden voldaen de gelden die sijl. hebben gefurneert en verschoten, soo tot den bouw van den oven, winckel, packhuijs, houtschuyr, etc. als tot den incoop der materialen en gereetschappen tot de backerije behoorende en dat met 4 % interesse.

Ende alle verdere winsten en prouffyten die by reeck van den

voorn. *Willem van Lith* sullen comen te blijcken, naer afftreck van de voorn. geavanceerde en gefurneerde penn: suyver over te schieten, sullen by de gesamentlijcke contractanten in 4 egaele portien worden gedeelt en genoten.

En omme den voorn. *Willem van Lith* en *Jeremias Ghodtling* sooveel te meer tot naersticheijt en getrouwicheijt aen te moedigen soo hebben de 2 eerste Contractanten henl. toegestaen en geaccordeert dat bij het overlijden van den voorn. *Willem van der Lith* een van sijne kintskinderen, die daertoe alsdan best bequaem sal sijn, sal behouden alle het recht en pretensie van winsten en proffijten die er souden mogen comen te vallen.

Gelijck oock by het overlijden van *Jeremias Ghodtling* desselffs schoonsoon *Jacob van Cuyck* sal treden in sijne plaetse op alle de voorgaande emolumenten en winsten mits deselve successeuren henl. by behoorl. Acte verbindende tot alle hetgeene waertoe W. v. L. en J. G. by desen Contracte sijn geobligeert.

Soo nochtans, dat de twee eerste comparanten in alle manieren en 't allen tijde aen haer behouden de prerogative en 't recht van Oppercommando, soo omtrent de knechts op de winckel sijnde als andersints, en wel specialyck omme naer haer welgevallen te mogen aenstellen soodanige persoon ofte personen, soo tot het verkopen en ontfangen van 't gelt, als tot opsicht van alles de winckel en neringe raeckende als by henl. goedt en noodich geoordeelt sal werden.

Dat ieder van de 2 laetste Contractanten ofte derselver successeuren in sulcken gevalle van haer weeckgelt van thien gulden sullen moeten misschen 1 gl. 10 st. sulcx te samen drie gulden ende het resterende gelt tot onderhout ofte huyrloon van soodanige aentestellen persoon off personen nodich by de twee eerste contractanten gesuppleert moeten werden, sonder dat de twee laetste Comparanten uijt het winterloon van 6 gld. ofte ten tijde van sieckte daertoe iets sullen behoeven te misschen ofte contribueren.

Ende dewijle het meeste fundament en welvaren van de voorsz. backerije bestaet in *de konst van 't gout, root ende andere couleuren op het porceleijn te backen*, soo hebben de voorsz. Contractanten beslooten en onverbreeckelijck vastgestelt, dat diegeene, door de welcke de voorsz. secrete kunst in tijden en wijlen sonde mogen comen uijt te lecken, ofte aen andere geopenbaert te werden, ofte dat den voorn. *van Lith* off *Ghodtling* ofte derselver successeuren de winckel ofte de avantagie van dien quaemen te abandonneren en by andere gemeen te maken tot nadeel van de voorsz. backerij, denselve niet alleen sal versteeken wesen van alle het recht en pretensie die hem voor sijn

vierde part in den oven, packhuijs, winckel, schuyr en alles wat in de backerije sal bevonden worden en daarvan dependeert, is competerende, maer dat denselven daerenboven noch schuldich sal wesen aen de verdere geïnteresseerden te restitueren een gerecht vierde part in alle de penningen die in voegen voorschr. door de 2 eerste comparanten verschooten en uijt de proffijten onbetaelt gebleven sijn.

Eyndelijck verclaerden sy Comparanten met den anderen noch veraccordeert te sijn dat in cas de voors. Messrs. *Keijser* ofte *van der Schuer* occasie mochten becomen om hare portie in de voorz. plateelbackerye te connen vercoopen, sulcx henl. vrij sal staen te doen, mits dat de coopers gehouden sullen sijn, haer preciselyck naer dezen contracte te reguleren. Dat oock by 't affsterven van henluyden, derzelver weduwen vrij sal staen hare portiën in de voorz. backery te behouden.

Tot naecominge verbindende enz. enz.

Constituerende Christoffel van Dam, Dirck van Dalfzen en Mattheus Stipel, alle Procureurs .... om de condemnatie te versoecken als daerinne te consenteren enz.

Getuigen Arent Doens van der Gaegh (hij teekent A. D.) en Hendrik Jansz. van Achtelen.

Get. Theod. van der Schuer.
Nicolaes Keijser.

Omtrent dien Willem van der Lith kan nog medegedeeld worden, dat hij in 1694, zich met zekeren Jacob Winckelmans onledig hield met het gieten van medailles. Hij wordt in die acte „Haegse posteleynbacker" genoemd. Het blijkt dat de plateelbakkery was gelegen aan het Delftsche Schuiteveer; trouwens de grond, waaruit de aarde werd getrokken, was een stuk land, gelegen aan de Delftsche vaart bij de Scheepmakerij, eveneens door den Magisstraat belangloos afgestaan. Zeer waarschijnlijk is uit deze fabriek afkomstig no. **189**, alsmede het tegelstuk, aangewezen in eene aanteekening bij no. 20 van de Schilderij-verzameling. De fabriek, hoe uitstekend het werk ook was, dat werd geleverd, ging te niet, en kwam ten slotte (ongeveer 1700) in handen van Pierre Bequin en Barthelemy Brandon. Vooral zeer belangrijk is het te weten, dat in 1695 een zekere Morin te St. Cloud er in slaagde, om een zacht porcelein, pâte tendre, te bakken [1]); welnu de fabriek van van der Schuer gebruikte die pâte, want, uit verschillende

[1]) De Heer Mialaret deelde mij zulks welwillend mede.

acten in den Haag voor notarissen gepasseerd, blijkt, dat v. d. Schuer tusschen de jaren 1698 en 1700 gelden verschuldigd was aan zekeren Francois de Morin, en wel een bedrag van 1400 gulden. Men begon dus in deze inrichting met het eigenlijke Delftsch, en ging van lieverlede over naar het porcelein, waarvan te Sèvres en te Meissen zulk uitstekend fabrikaat werd geleverd. Hiermede is tevens de overgang verkregen tot de geschiedenis van de fabrikage van het bekende, en zeer gezochte Haagsche porselein, waarvan zulke fraaie proeven onder de nommers **194—203**, worden aangewezen. Omtrent de geschiedenis dezer fabrikage mogen we kort zijn, zij het ook dat er zeer veel over te zeggen valt, meer nog dan tot heden in de Mededeelingen der Vereeniging, en in de Kunstbode, van het jaar 1881 is gezegd geworden. Een kraam van Jan Linker, of Lyncker, op de Haagsche kermissen van 1770 en volgende jaren, was het uitgangspunt der fabriek. Er werden daarin verkocht alle soorten van Saxische en Fransche porceleynen „*daar men zelfs in kooken kan*," — iets nieuws in de porceleinfabrikage, en dagteekenende uit den tijd van Lodewijk XV, die den *pâte dure* verkoos, omdat het porcelein daarvan gemaakt, tegen het vuur kon —; verder servet en tafelgoed en kannefassen. Steun van de leden van den „Oeconomischen Tak," klasse 's-Gravenhage, een onderdeel der Maatschappy van Fraaye kunsten, en van den Haagschen Magistraat in 1779, gaf uitbreiding aan de sedert in het klein opgerichte fabriek. Zij moest zich echter door loterijen (zie o. a. no. 194 van de Bibl. der Gemeente) en allerlei ander kunst- en vliegwerk in stand houden, want had ook nog te concurreeren tegen de Loosdrechtsche en Amstelfabrieken, die herhaaldelijk in de Haagsche couranten adverteerden, en hunne depôts hier ter stede hadden. De fabriek was op de Dunne Bierkade, nu no. 70, gevestigd. Fortuinlijk ging 't Lyncker niet, want 30 April 1781 adverteerde hij, dat bij hem ook „gearriveerd waren, en in 't gros te koop zijn: Pruimen, „gedroogde peeren in soorten, linsen, witte boonen, gepe„relde garst." In dat jaar stierf hij in den ouderdom van 63 jaar aan een borstkwaal. De impost voor zijne begrafenis werd betaald 21 Nov. 1781; hij ligt begraven in de Luthersche Kerk, graf no. 6. Zijne weduwe zette de fabriek voort, wier fabrikaat zelfs tot in Duitschland bekend was, doch niet gewaardeerd werd. In „Briefe aus Holland", wordt in het

jaar 1782 in *Deutsches Museum* het volgende medegedeeld:
„Unter andern hiesigen Merkwürdigkeiten habe ich in diesen Tagen auch die vor einigen Jahren angelegte *Porzellänmanufaktur* besehen. Deutsche sind die Unternehmer, und ihre Firma ist: *Lynker und Kompagnie.* Ungefähr 40 Menschen sind bei dieser Manufaktur angestelt, und man versicherte mir, dasz jährlich wol für 600.000 fl. in der Levante abgesetzt würde. Ich hielt dies, mit Ehren zu melden, für eine ziemliche Aufschneiderei, indessen glaube ich gerne, dasz diese Waare nur in der Levante Abnehmer finden könne. So wenig in Ansehung der Masse und der Formen als der Mahlerei, kan dieses Porzellan mit den Berliner oder Meiszner in Vergleichung gestelt werden, und dennoch ist es theuer, wie sie schon aus dem hiebei lugenden Preiszettel urteilen können."

De zoon Jan Frans, was inmiddels in de zaak getreden, [1]) maar, hoewel het heette, dat de fabriek een groot debiet in de Levant had, de zaken liepen te niet. In 1788 wordt gesproken van „de geabandonneerde en insolvente boedel van J. F. v. Lyncker, Directeur der Porcelein Fabricq". Er wordt beweerd, dat de fabriek later verplaatst zou zijn naar de Nieuwe Molstraat. Dit is zeer onjuist; trouwens die verkeerde meening, deed ruim honderd jaar geleden eveneens de ronde, zoodat de Commissionairs van de Hertooglijk Brunswijksche en Wurtemburgsche Porceleinfabriek, in de Nieuwe Molstraat magazijn houdende, ernstig meenden te moeten protesteeren, als zou de „zogenaamde Fabryck," aan hun adres zijn overgeplaatst; 29 September 1788 werd dan ook publieke vendu gehouden van al het magazijngoed.

Nog eenmaal werd in den Haag eene poging beproefd om porcelein te fabriceeren. Het geschiedde door de firma J. Steffen en F. Hüpsch, waarvan een specimen onder no. **204**, voor de bezoekers ter bezichtiging is gesteld. Die inrichting dagteekent uit het jaar 1843. Zij bevond zich op de Amsterdamsche Veerkade in 't huis van den heer Tetenburg, waar de buste van Dr. Hendrik van Deventer in den gevel staat. In deze fabriek werd aardewerk, uit Frankrijk afkomstig, beschilderd; ook hield men er zich onledig met het vervaardigen van gebrand glas.

---

[1]) Hij was geboren te Weenen, en huwde den 16 December 1781 in de Hoogd. Kerk met Antonia Carolina Colyn de Beusdaale.

Haagsch-Delftsch aardewerk.

186. Een tegelschilderij in lijst, voorstellende de beeltenis van Prinses Amalia van Solms, gemalin van Prins Frederik Hendrik, bestaande uit 3 × 11 tegels; ongeveer 1644. Afkomstig uit eene kleine woning, op de Ammunitiehaven in de nabijheid der plaats waar eertijds de Haagsche plateelbakkerij zou geweest zijn. Ouden van dagen herinneren zich in dat huisje ook nog het pendant dezer tegeltjes, zijnde 't portret van Prins Frederik Hendrik, te hebben gezien (zie het portret van de Prinses in gips-afgietsel.)

Aangekocht van den kunstkooper de Regt, in 1892.

187. Tien stuks steentjes, zeer zeker Haagsch-Delftsch aardewerk; het blauw en relief; waarschijnlijk gediend hebbende voor een schoorsteenrand.

Gevonden bij de ontgraving van het schoolterrein aan de Ammunitiehaven, boven genoemd, in Juli 1888 op eene diepte van ongeveer 1.50 M., beneden den beganen grond. De steentjes lagen dooreen als weggeworpen puin.

188. Eene groote collectie van ruim 2500 stuks blauwe muurtegeltjes, ingemetseld in de muur van de trap en het sousterrain van het Gemeente-museum.Blijkens eene resolutie van den Magistraat van 28 September 1651 werd aan de schutterij toegelegd, „eens de somma van „315 gulden zonder meer totte steentgens ofte tegeltgens, „en het stellen van dezelve in de keuken, de ingang ofte „trap in den Doelen, en daer het verder van noode „wesen sal." Zie over den aanbouw van den Doelen, nu het Gemeente-Museum, (o. a. no. 179 van de schilderijverzameling, en in het Leeskabinet van Juli 1884.)

189. Een achthoekige tegelsteen of plaque, gestaan hebbende, of gevonden in een huis, annex het oude Gast- of Ziekenhuis, ter plaatse waar nu het voorplein is; dit huis werd afgebroken in 1865. Fraai landschap; teekening naar Frytom.

Hoog en breed 0.32.

190. Een tegelsteen, voorstellende de overstrooming van Scheveningen op 15 November 1775.
Hoog 0.24; breed 0.32.
Geschenk van den Heer J. Z. Mazel. 1865.

191. Muurtegels, afkomstig uit het huis, hoek van de verbreede Lange Poten, toen een koffiehuis.

192. Als voren, afkomstig uit het huis in de Nobelstraat, toebehoord hebbende aan Dr. van Bylandt.

193. Als voren; polychroom.
Geschenk van een onbekende.
Van de tegeltjes der nommers **191** en **192** zijn er eenige aangebracht, in de schouw, in de penningkamer opgesteld.

Haagsch Porcelein.

194. Een compleet Haagsch porceleinen Theeservies, bestaande uit trekpot, spoelkom, melkkan, theebusje in den platten vorm, als het Saksisch porcelein, „suykerdoos", en een dozijn kopjes met elf schoteltjes. De kopjes in kommetjes vorm. Dessin landschapjes, waarschijnlijk gezichten om den Haag, op melkwit fond, met gouden rand. Aan de achterzijde het merk: een ooievaar in blauw.
De gemeente heeft dit servies aangekocht uit den boedel van den Heer van Heeswijk voor ongeveer *f* 800.—

195. Een Haagsch porceleinen koffiekan met een half dozijn kopjes en vijf schoteltjes. Dessin landschapjes op melkwit fond, merk als voren.
Herkomst als voren.

196. Een Haagsch porceleinen lampet met kom; heeft ook het aanzien van een groote melkkan. Dessin landschap met bloemen; merk als voren.
Geschenk v. wijlen den Heer Mr. G. N. de Kempenaar.

197. Een Haagsch porseleinen potje (vlapotje of suikerdoosje) met deksel, waarop gekleurd knopje. Dessin bloemen op melkwit fond. Merk als voren.

198. Drie Haagsch porceleinen koppen met twee schoteltjes. Dessin bloemen; merk als voren.

199. Een Haagsch porceleinen koffiekan en spoelkom. Dessin bloemen; merk als voren.
Geschenk van wijlen den Heer Mr. G. N. de Kempenaar.

200. Een Haagsch porceleinen tafelbord. Dessin pluimgedierte; merk als voren.

201. **a.** Een compleet Haagsch porceleinen eetservies, bestaande uit 36 soepborden; 71 groote, 36 dessert- en 5 kleine borden; 19 groote ronde en 15 ovale schotels, 12 ovale en 10 ronde schalen, 1 soepterrine met deksel, 2 ragoutterrines met deksels, 2 sauskommen met schotels, 2 botervlootjes met schotels, 2 mosterdpotjes met deksels en lepeltjes, met het jaartal 1780. Dessin pluimgedierte; merk als voren.
b. Vier Haagsch porceleinen potjes met deksels met roode knopjes. Dessin bloemen. Merk als voren.
In bruikleen afgestaan door den Heer P. C. Evers, Oud-Wethouder dezer gemeente.

202. Zes achtkantige Haagsch porceleinen tafelborden. Dessin bloemen. Merk als voren.
Aangekocht.
De opmerking dient gemaakt te worden, dat de hoogste waarde wordt toegekend aan het porcelein met landschapjes; daarna volgt dat met bloemen, en vervolgens het pluimgedierte. Aan de fabriek van Lyncker, eerder meesterknecht aan de Dresdener porceleinfabriek, was o. a. als schilder verbonden L. Temminck, de later uitstekend bekende miniatuurschilder.

203. Een bord; imitatie O. I. porcelein; blauw, met afbeelding van Scheveningen.
Naar men vermoedt als eene curiositeit in de Haagsche porceleinfabriek bewerkt. Eerder als echt O. I. blauw aan te merken; de teekening, willicht door een O. I. vaarder van Scheveningen aan een vervaardiger aldaar opgedragen.

204. Een porceleinen theeservies, uit de Haagsche fabriek van

Steffen en Hüpsch, bestaande uit 28 stuks, als trekpot, suikerpot, melkkan en kom, en 12 koppen en schotels, meerendeels van achteren gemerkt: „Fabriek van J. Steffen en F. Hüpsch te 's Hage ('s-Gravenhage) 1843." De beschildering had alleen in den Haag plaats.

Aangekocht in 1892 van den kunstkooper de Regt.

Gilden.

„'T SINT ADRIAENSGILDE op den dorpe van Scheveningen" bestond uit tappers, bakkers, kramers, voerlieden, schrijvers, „wagenaers," vischdragers, vischkoopers, appelkoopers, „ende alle anderen die eenige ambagten, ofte neeringe voerende syn". Vooraf moesten zij het burgerrecht van den Haag hebben verkregen. De Gildebrief dagteekent van 4 Augustus 1727.

205. Een zilveren beker met deksel van het St. Adrianusgilde te Scheveningen. Op den beker 3 schilden; 1°. Wapen v. d. Haag, gedekt door Gravenkroon, en onderschrift:

St. Adrianusgilde,
Op Schevening.

2°. een zeilende driemaster; op den achtersteven: Hollandia 3°. met de namen: Schepe B. de Witt; Subst. Schout B. van der Harst; J. C. Suurmont, deken; Kryn Roeleveld, hoofdman; Gildemeesteren: Pieter Baak Jacobsen; Dirk Hoek Dirksen; Teunis Boon; Gildeknegt: Gysbert v. Duyvenbode; A°. 1767. Meesterteeken een paardekop.

Hoog 0.37^5; kelk in d. 0.12; voet in d. 0.12; hoogte v. d. kelk 0.12; hoogte v. d. voet 0.16; hoogte deksel 0.09.

'T SINT JOZEPHSGILDE, bestond uit timmerlieden, schrijnwerkers, ebbenhoutwerkers en kuipers, kistenmakers, wielmakers, enz. enz.

Eene ampliatie van den gildebrief dagteekent van 1 Juli 1601.

206. Een eikenhouten kist met slot. Van binnen in het deksel zijn gesneden de initialen der namen: Pieter Harme se Piil, Schrijnwerker, Pieter van Warmont, Kuiper, Isaack Wiltens, ebbenhoutwerker, Mateus van

der Veen, timmerman, Fliphis Dirckse van Leeuwe, schrijnwerker, welke op gegraveerde plaatjes herhaald worden; bovenaan het jaartal 1660.

Blijkens een lijst van Gilde Electien in 1660, en de daarop voorkomende namen, afkomstig van het St. Joseph of timmermansgilde.

Hoog 0.49; breed 0.94; diep 0.56.

Afkomstig van het Raadhuis.

207. Een in zilver gedreven gildeplaat. Aan de voorzijde bovenaan: de beeldtenis van den schutspatroon van het gilde; in het midden het wapen van 's-Gravenhage. Daaromheen attributen van het gilde. Aan de onderzijde de namen: Jan Jansen Voester Deekē, Gysbert van den Burch, Philipo van Leeuwen, Dierck Jansen van Reenen, Jacobus Wiltens, hoofdmannen, en 't jaar 1667. Aan de achterzijde:

„Deese plaet van Silver daer
is gemaeckt ter eeren
van Sint Josep eerbaer
met het geldt van de Groene Schaer."

Verklaring vinden deze regelen door de volgende aanteekening, welke wordt gevonden in een gildeboek van het timmermansgilde: „Den 15 Jannewaery 1668 hebben wy Deecken ende Hooffmans van Sint Josefsgilde hyer in den Haage voor het gylde laetten maecken een sylvere plaet daer alle proeven op gedreven staen, om by de gildeknecht gedraegen te worden op alle omgange als de Jaerpenningen in (op) gehaelt werden ende oock alsser een gyldebroeder sal begraeven werden ende broeders sullen ter begraevenys gebeden werden, en oock op de verkyesinge van het gylde, en verder op alle voorvallende occasyen en gelegenheydt; oock is dese plaet gemaeckt om altyt by en ten dyenste van het gylde te blyven; dese plaet is gemaeckt van het geldt dat afgelost is van het huys int Westeinde, genaemt d e g r o e n e s c a e r, met de somme van 24 gulden capytael ende 2 gulden ende 7 stuyvers aen rentten. Maer de plaet heeft gecost met sylver en het fatsoen ende het snoer (die ketting is niet meer aanwezig) saemen 32 gulden, 7 stuyvers en 8 penningen."

Het meesterteeken is **H C B**, en zeer zeker van Hans

Coenraad Brechtel, van welken meester, die zeer waarschijnlijk alleen de beeltenis van St. Jozeph heeft gedreven, het volgende valt te vermelden. [1])

Hans Coenraad Brechtel komt op den 21 Maart 1640 voor in het Haagsch Register van Burgerschappen en Schutterijen. 20 Maart 1641 is hij, met bijvoeging van zijn bedrijf „zilversmith," getuige bij eene notarieele acte. Reeds in 1649 was hij een bekend meester, want op zijne specificatie is 24 Maart gedepecheert ordonnantie ter somma van 1495 gulden 10 stuivers, voor een gouden schilderspalet met 6 gouden penseelstokken, bij hem op den 15^{en} Maart 1649 ten dienste van Z. H. gelevert, welke Z. H. heeft doen vereeren aen Pater Zegers, schilder, te Antwerpen. Een vermogend man was hij waarschijnlijk ook geworden. Hij blijft namelijk 8 Februari 1662 borg voor zijn kunstbroeder Adriaen van Houcke, en 23 Januari 1669 koopt hij een huis aan de westzijde van het Noordeinde, genaamd de Spiegel voor *f* 7500.—; ook machtigt 8 Januari 1675 zeker Poolsch edelman, Joh. Zembrensky hem om geld voor hem te ontvangen. Hij behoorde tot de Luthersche gemeente, want op 24 April 1667 wordt hij genoemd ouderling en regeerder dier Kerk. In 1677 was hij reeds overleden. 27 Mei wordt gesproken van Juffr. Maria Steeweghen, zijne weduwe. Van 10 October 1682 dagteekent eene acte over scheiding van zijne nalatenschap, waarin voorkomen Samuel Bleesendorf, Juwelier te Berlijn, en Ursula Brechtels, zijne dochter. Bekend is o. a. ook zijn zilveren klok in het Kensington Museum te Londen, welke, naar men meent 1200 £ gekost heeft. Hij is gemerkt Breghtel fecit Haghe. De klok is geheel met zilveren en verguld filigrane, kunstig gedreven platen, émail schilderwerk enz., versierd.

'T SINT LUCASGILDE, dagteekenende van 1579, bestond eertijds uit de schilders (ook kunstschilders) glasschrijvers, glazemakers, goudslagers, plaat- en beeldsnijders, steenhouwers, glasverkoopers, boekbinders, boekdrukkers, boekverkoopers enz., blijkens een gildebrief van 12 April 1624. Sedert 21 October 1656 traden de kunstschilders uit het gilde en vormden een nieuw gilde, onder den naam: Kunst Confreriekamer van Pictura (zie no. **229—230** onder Schoone Kunsten).

---

[1]) Uit de aanteekeningen van den Heer Dr. Abr. Bredius, die zoo welwillend was, mij die af te staan.

Een nieuwe gildebrief werd aan het bovengenoemde gilde gegeven den 15 April 1773. Daaronder zouden ressorteeren „alle schilders, uitgenomen die geene, die tot de Confrerie van Pictura behooren."

208. Een beschilderd houten kistje. Op het deksel het wapen met omschrift St. Lucas Gilde 1719. Op de voorzijde de wapens van W. Mansvelt, deken, Pr de Steur, hooftman. Aan de linkerzijde die van C. van der Druyf, Hooftman en J. van Louwerenburg, Hooftman, en rechts die van M. Bernards, Out Hooftman en R. van Castel, Out Hooftman.

Hoog 0.20; breed 0.17; diep 0.18.

't Sint Nicolaasgilde, of handelaarsgilde, ook van de kramers, blijkens gildebrief van 25 Augustus 1622.

209. Een beschilderd eikenhouten kastje of secretaire. Op de bovenlijst leest men: Deken M. van Meulen, C. Vrolickhart, P. Huydenraet, J. v. Roels, N. Cleibergh, Deken, C. Bol, Ulrich Sternberch.

Op het openslaande blad of de klep de afbeelding van den beschermheilige of patroon, waaronder Anno 1663, en de wapenschilden met de namen van enkele hoofdlieden.

	A. Groene Out Deken.	J. v. Rense Regerē Deken.	L. van Lier Out Deken.	
J. Haecx Out Deken.				W. v. Poel Hooftman.
	J. Bosman Hooftman.		Verhorst Hooftman.	
V. Hoorstrate Hooftman.				J. Titterre Hooftman.
	Leeuwen Hooftman.	St. Nicolaas.	Brienen Dudyn Hooftman.	
(onduidelijk).				

In den inventaris der overgenomen goederen van het Gilde, door Commissarissen, op 30 October 1798, komt voor: „De Gildekist zijnde een Eyke houtte geschilderde kast op zijn voet," en o. a. nog „2 stokjes met zilver gemonteerd, ten dienste der booden."

Hoog 1.75; breed 1.22.

'T SINT NOACHSGILDE, of wijnkoopersgilde, waarvan de gildebrief dagteekent van 15 Augustus 1639.

210. Een fraai gedreven zilveren plaat van het Wijnkoopersgilde te 's-Gravenhage, in ovaal. In 't midden een tafereel ontleend a/d wijnoogst, waaronder De Wijn Verheucht Godt en Mensch. Jud' 9 vs. 13. („Maar de wijnstok zeide tot hen: Zoude ik mijnen most verlaten, die God en menschen vrolijk maakt?" Richteren 9 : 13.) Daaronder ziet men Noach den wijnstok planten met onderschrift: „en Noach wert een Ackerman ende planten Wijngaarde." Gen' 9 : 20. Rondom deze voorstellingen de wapens van Piet de Roos Deken, C. van Eijck, C. van Cuijck. R. van Tiel en W. Turnhout, Hoofdlieden. Aan de achterzijde: Deze plaet doer (*sic*) maken voor het Wijnkoopersgilde door deken en Hooftmans gedient hebbende in 't jaer 1679. Het zilver draagt de Haagsche keur: de ooievaar. Meesterteeken, *in monogram H. V. G.*

Hoog 0.26; breed 0.21.

Aangekocht April 1889 voor *f* 240.— te Brussel.

't SINT OBERSGILDE of bakkersgilde. Eene ampliatie op den gildebrief dagteekent van 29 April 1748.

211. Een zeskante zilveren beker. Op het deksel het verguld zilveren beeld, ten voeten uit van den Patroon v. h. gilde, en daaromheen de volgende rijmregels:

> Sint Obert was eertijds een backer
> maer God getrou' een Bisschop wacker
> in Camerick, daer ijder zeijt
> tot lof van 's mans onsterflijckheijt
> die Ziel- en lighaems-honger stilde
> verblijf Patroon van 't backersgilde.

Op ieder der zes kanten een wapen, waarbij

Dit is 't wapen van Sint Obert.
Jacob Verdoole. Hooftman.
Dirck Kindt. hooftman.
Hendrik van Nieuwenhoven. Deeken, verandert 1689.
Hermanus Segh-Broeck. hooftman.
Johannes van Persijn. hooftman.

Blijkens de notulen der 33e, 39e, 43e, 45e, 68e en 249e Bijeenkomsten der „Vereeniging" moet er nog een beker van dat Gilde bestaan, geschonken aan Barent van Haften, ter gelegenheid van zijn huwelijk in 1720. Van dien beker heeft de Heer Mazel eene afbeelding vervaardigd. Van den hiervoren genoemden gaf de Heer van Kinschot eene afbeelding in O. I. inkt; zie Portef. v. d. Atlas Va no. 13.

Hoogte van den beker 0.17; v. h. deksel 0.10; v. h. beeldje 0.07; kelk in d. 0.08⁵.

Aangekocht te Amsterdam bij den kunsthandelaar Boasberg, 17 Mei 1889, voor *f* 400.—

'T SINT PIETERSGILDE, niet te verwarren met het gilde van dien naam, der zwaardvegers. Een vernieuwing van den gildebrief dagteekent van 12 October 1582. Daarin worden behalve de gildebroeders ook de zusteren genoemd, „van 't visschersgilde alhier in den Hage, eertijts heurluirder patroon in de kercke geweest zijnde, Sinte Pieter", die met hun visch op de markt komen.

212. Een zilveren plaat in schildvorm, waarop in het midden de patroon van het gilde, met den sleutel van de hemelpoort in de hand; verder een vaartuig in volle zee. Daaromheen: A. A. Tasman Schepen van Schevel: en L. Halsentrop 1692; verder, op schilden, de namen Gerrit Pieterse van Duyne Deken, Hendrik Pieterse Taal, Hoofman, Jacobus van Gilts, Jan Joosten de Niet, Philip Arentse Suermont, en eenige attributen van het gilde. Bovenaan, uitkomend, het wapen van den Haag; de kroon afgebroken; meesterteeken *H. V. G.* in monogram.

Hoog 0.23⁵; breed 0.17.

Kunst op nijverheid toegepast.

213. Twee gipsen beelden, voorstellende de Kunst en de Nijverheid, gestaan hebbende voor den gevel van het Tentoonstellings-gebouw voor oude en nieuwe Kunstnijverheid, gehouden te 's-Gravenhage, in den zomer

van 1888, in de Koekamp, (zie voor de Façade onder no. 201a van den Catalogus der Schilderijen.)

Hoog 3.50.

Geschenk van het Uitvoerend Comité der Tentoonstelling, December 1888.

214. Een kokosnoten beker met zilver gemonteerd, op zilveren voet met deksel. Op het kokos 3 medaillons, fraai gesneden, met bijbelsche voorstellingen, als: de bespotting van Noach door zijn zonen; David en Abigaïl, en 't feestmaal van Herodus, en de onthoofding van Joh. den Dooper. Daartusschen: 1°. een springende eenhoorn; 2°. Mr. D. V. Velden; 3°. don^{t} in PP vic. mem. Tot knop van het deksel een verguld beeldje: Zeemeerman met zwaard in de rechterhand, en in de linkerhand een schild, waarop het wapen: een springende eenhoorn. Afgebeeld in v. d. Kellen, Nederl. Oudh. pl. 82.

Hoogte 0.26; kelk in d. 0.06^{5}; voet in d. 0.10; hoogte kelk 0.13; hoogte voet 0.05^{5}; hoogte deksel 0.07^{5}.

215. Een zeer kunstig gedraaide ivoren beker. De kelk achtkantig; het deksel bij wijze van Gothieken tempel.

Hoogte 0.33; de kelk hoog 0.09; het deksel hoog 0.09; kelk in d. 0.07; voet in d. 0.10.

216. Een hoornen beker; kunstig draaiwerk. De voet een spiraal, welke veert; de kelk glad.

Hoogte 0.26^{5}; de kelk hoog 0.13^{5}; de kelk in d. 0.09^{5}; de voet in d. 0.10.

217. Een houten eetlepel met ketting en slot, alles uit een stuk hout, kunstig gesneden.

Geschenk van den Heer Mr. R. Baron Collot d'Escury. 1876.

218. Een penningkastje, voorstellende het „Mauritshuis" (Koninklijk Kabinet van Schilderijen); van ebbenhout, opgewerkt met schildpad en paarlemoer.

Hoog 0.63; breed 0.73.

Afkomstig uit den boedel van den Heer Stricker, en aangekocht met de zich daarin bevonden hebbende

medailles, enz. in October 1877 voor *f* 1100.— Het kastje werd in 1888 gerestaureerd.

219. Gezicht op het Buitenhof over den Vijver, naar de Stadhouderspoort van het Binnenhof; gedeeltelijk vervaardigd van stroo.

In de 17e eeuw werd deze eigenaardige kunstindustrie beoefend.

Hoog 0.42; breed 0.47. In lijst achter glas.

Geschenk van de Heeren Boer en Zonen.

220. Eene penteekening, met kleuren opgewerkt; zoogenaamde bedrieger, van ongeveer 1793

Hoog 0.40; breed 0.51. In lijst achter glas.

221. Als voren.

Hoog 0.41; breed 0.51. In lijst achter glas.

Beide nommers geschonken door den Heer W. M. C. Mol Schildwagt, 1891.

222. Kalender voor 1889, in prachtband; tevens letterproef der boekdrukkerij van de vervaardigers H. P. de Swart en Zoon, te 's-Gravenhage, Oude Molstraat 7. Met begeleidende missive in dato 17 Januari 1889.

Hoog 0 28; breed 0.21.

Geschenk van de vervaardigers H. P. de Swart en Zoon, 17 Januari 1889.

ONDERWIJS.

Hooger- en Middelbaar onderwijs.

223. Een glazen bokaal op zilveren voet, met dito deksel. Op de eene zijde: CIƆIƆCCCXVI. Casparo Bax. Gymnasii Hagani. Rectori. Amico Integerrino. Collegae. CIƆIƆCCCLVI. Op de tegenzijde: de negen namen der schenkers (zijne ambtsgenooten.) Op het deksel een Minerva beeldje, in de linkerhand de speer; de rechterhand rust op een schild (Haagsch wapen.) Hoogte van het beeldje 0.11.

Hoogte 0.37; kelk in d. 0.10^5; voet in d. 0.09^5; hoogte kelk 0.12; hoogte voet 0.12; hoogte deksel m. beeldje 0.13.

Ingevolge uiterste wilsbeschikking van den Heer Dr. Caspar Bax, oud rector v. h. Gymnasium, overleden te 's-Gravenhage 2 Januari 1871, oud 78 jaar, aan het Museum vermaakt; hij was geboren te Kampen.

224. Een kristallen beker op zeskantigen zilveren voet, met zilveren deksel. In randschrift: Praeceptore eximio C. van Osenbruggen Cal. Jul. MD CCLVIII Diem festum celebrante Grati Discipuli. Deze beker werd door zijne leerlingen vereerd aan wijlen den Heer Carel van Osenbruggen, 1en Praeceptor a/d Latijnsche school te 's-Gravenhage, bij zijne 25-jarige ambtsvervulling. Carel van Osenbruggen werd geboren te 's-Gravenhage, 22 Augustus 1809. Achtereenvolgens genoot hij onderwijs op de Nutsschool (1820—1824), op de Lat. school (1824—1829), aan de Academie te Leiden (1829—1833), en promoveerde in de letteren te Leiden, 24 Juni 1834. Hij was in de maanden Maart—Juli 1833 Rector te Franeker, en werd in Augustus 1833 benoemd tot eersten praeceptor aan de Lat. Sch te 's-Gravenhage; in 1873 nam hij, na 40-jarigen dienst, zijn ontslag. Den 20 October 1889 overleed hij te Weimar in Saksen, en werd aldaar begraven.

Hoog 0.24; het deksel hoog 0.11; de voet hoog 0.12; kelk in d. 0.10; onder glazen stolp, op houten voetstuk.

225. Een mahoniehouten kistje, met mathematische figuren, van palmhout vervaardigd, naar de elementen van Euclides. Op het afzonderlijk tentoongestelde kistje, leest men op twee plaatjes: „Les Corps Solides des Elemens d'Evclide", en „Fesit (*sic!*) Nicolas Dawans Tovrneur Ala Haye, 1753". Er was in Den Haag een koetsen en behangselschilder Dawance; zijne leerlingen waren o. a. Joh. Heymans 1757—1805, en Sim. Andr. Krausz Jr. 1760—1809. (Zie Terwesten.)

Aangekocht in 1891.

Lager onderwijs.

226. Portret van Hermanus Johannes Beekman, Hoofdonderwijzer v. d. Departementaal school op het Bui-

tenhof, overleden den 15 Maart 1843, oud 64 jaar; hij was geboren te Veur. Lith., gem. C. L., met adres van J. M. v. 't Haaff. Achter glas.

Hoog 0.30; breed 0.26.

Geschenk van zijn oud-leerling, den Heer M. Kruyt Azn. 1893.

227. Schoolprijs. Penteekening in kleuren. Achter glas.

Hoog 0.39; breed 0.48.

228. Schoolprijs. Penteekening in kleuren, met het jaartal 1768, en den naam van den bekroonden leerling P. Hureau.

Hoog 0.39; breed 0.48.

Beide nommers geschonken door den Heer W. J. Bolderman. Zie zitting v. d. Gem.raad 5 Januari 1892.

SCHOONE KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

Schilderkunst.

229. Een glazen bokaal, waarop een vrouwebeeld, de schilderkunst voorstellende. Gemerkt: *A. Schouman* 1752 (zie voor zijne schilderijen de nommers 191—193*a* van de Schilderijenverzameling). Op den voet leest men: „Door 's Gravenhaag Regerings Gunst | Bloey Lang de Edele Schilderkunst. Eerder behoorde deze bokaal aan de schildersconfrerie Pictura; deze confrerie werd opgericht in 1656, nadat de kunstschilders zich van het St. Lucasgilde, sedert alleen uit de kladschilders bestaande, hadden afgescheiden. Zie no. **208**.

Hoog 0.20^5; kelk in d. 0.08^5.

Geschenk van de nagelaten betrekkingen van wijlen den Heer J. Bosboom; aanvaard door den gemeenteraad in 1891.

230. Een zilver verguld beeldje: Pictura. In een eigenhandig schrijven, in dato 18 Februari 1856, van den Heer A. D. Schinkel, leest men: „. . . . en heb voor onze verzameling bijgevoegd een zilveren verguld Pictura-beeldje,

vóór 1795 door de boden van de Haagsche kunstschildersconfreriekamer: Pictura, als bus, aan Oranje en groen lint gedragen; als kind passeerde ik dikwerf, ja bijna dagelijks het Korenhuis op de Prinsengracht en heb meermalen den bode, een kort, dik ventje, Van Cleeff genaamd, met de bus (het Pictura-beeldje) aan de deur zien staan." Daniel van Kleeff, wordt den 14 Sept. 1781 genoemd kamer-bode dier kamer.

Hoog 0.07.

Geschenk van den Heer A. D. Schinkel, 21 Februari 1856 (84e Bijeenk. der Vereeniging).

231. Photographie, voorstellende een groep van leden van het schilderkundig genootschap PULCHRI STUDIO, den kunstschilder Andreas Schelfhout (zie in de schilderijverzameling zijn portret onder no. 174, en zijn werk onder de nrs 190 en 190*a*), aangeboden bij gelegenheid van zijn 80en verjaardag, op 16 Februari 1867.

Hoog 0.21; breed 0.27. In lijst achter glas.

Geschenk van den Heer J. Tideman, 9 Maart 1893.

232. Medaillon in pleister; de stad 's-Gravenhage, den palm aan de kunst uitreikende; voor den prijspenning der Teeken-Akademie, tijdvak 1828—1840 door L. Royer. Zie een gezicht op de Teekenakademie onder no. 140 der Schilderij-verzameling.

In doorsnede 0.31.

Aangekocht op de veiling G. Theod. Bom, 1891.

233. Portret van Jhr. Mr. H. F. Baron van Zuylen van Nyevelt; borstbeeld van voren gezien. Photographie van M. Verveer.

De Heer v. Z. v. N. was van 1866—1872 voorzitter der Vereeniging tot het oprichten van een Museum van Moderne Kunst.

Hoog 0.19; breed 0.14. In lijst achter glas.

Verzameling van het Museum van Moderne Kunst.

234. Portret van Mr. N. J. W. Smallenburg; borstbeeld van voren gezien in ovaal. Photographie van M. Verveer.

Mr. Nicolaas Jacobus Willem Smallenburg, ambachtsheer van Stellendam, geboren te Leiden 26 Januari 1821, overleden te 's-Gravenhage 12 Mei 1892; van

1872—1875, Voorzitter der vereeniging tot het oprichten van een Museum van Moderne Kunst.

Hoog 0.25; breed 0.18. In lijst achter glas.

Verzameling van het Museum van Moderne Kunst.

235. Schildersezel, zitbankje, palet, penseelen, schilderstok en schilderdoos, met aangelegd schilderij: interieur eener kerk, en lauwerkrans, afkomstig uit het atelier van den kunstschilder J. Bosboom (zie zijn werk onder n°s. 32, 33 van de schilderij-verzameling; zijn portret op jeugdigen leeftijd onder no. 23 dier verzameling.) De lauwerkrans werd den schilder vereerd op zijn 70^{en} verjaardag. Zie ook Haagsch Jaarb. voor 1893, bl. 59, en Dagbl. v. Z.-H. en 's-Grav. van 24 en 25 April 1891.

Geschenk van de nagelaten betrekkingen van wijlen den Heer J. Bosboom, 1891.

Beeldhouwkunst.

236. Twee gepolychromeerde kapiteelen van gebakken aarde, afkomstig uit een vertrek onder de Raadkamer van den voormaligen Hove van Holland, Zeeland en West-Friesland achter de groote zaal op het Binnenhof, dat tot verblijf heeft gediend van den krankzinnigen graaf Willem V, uit het Beijersche huis. (Zie no. 93 der schilderij-verzamel.)

Van deze voorwerpen wordt melding gemaakt in een verslag, van het K. N. I. van wetenschappen, letteren en schoone kunsten, aan den Koning van 26 Aug. 1834.

Ieder hoog 0.14; breed 0.19.

237. Gipsafgietsels van de vier fraaiste sluitsteenversieringen, afkomstig van de restauratie van de gebouwen van het Binnenhof in 1881.

Hoog gemiddeld 0.24 tot 0.28.

Geschenk van den Heer Tetar van Elven 1892.

238. Fragment van een marmeren vaas, waarschijnlijk tuinornament, in den vorm van een klaverblad van vieren; op de hoeken leeuwenkoppen; rondom lofwerk van bladen; zonder bodem opgegraven in het Westeinde. Uit den laten renaissance tijd.

Hoog 0.35; in doorsnede 0.88.

239. Fragment van een versierden terra cotta pilaster van een renaissance schouw, voorstellende een Priaap, zinnebeeld der vruchtbaarmakendheid; opgegraven in een tuin aan de vroegere Veenlaan, nu Toussaintkade, achter het huis no. 30. Het bovengedeelde ontbreekt.
Hoog 0.53; het piedestal 0.25.
Geschenk van den eigenaar der woning. 1890.

240. Een steen, met ornament gevonden op de Laan, bij het afbreken der Stads-Apotheek.

241. Een gipsen beeldje, blijkbaar Maria, met het kind Jezus. Zeer beschadigd.
Gevonden bij de ontgraving van het Schoolterrein a/d Ammunitiehaven op eene diepte van 2 50 M. beneden den beganen grond. (Zie de nos. **186** en **187.**)
Hoog 0.13.

242. Een gipsen beeldje; gevonden bij het graven, voor het leggen der gaspijpen in de Wagenstraat, bij de Spuistraat.
Hoog 0.05.

243. Een fraai gebeeldhouwde houten omlijsting, bevestigd op een houten schot. Vermoedelijk herkomstig uit een der, voor de verbreeding der Lange Poten, onteigende perceelen.
Gedeponeerd door het Gemeente-Bestuur, 1891.

244. Twee gesneden houten ornamenten, verguld. Stijl Louis XIV.
Gedeponeerd als voren.

245. Een fraai wit marmeren schoorsteenstuk, gemerkt: J. B. Xavery 1742. Allegorische voorstelling in basrelief. Eertijds geplaatst in eene woning te Leiden. Bij de kruitramp in 1806 werd het eenige meters ver weggeslingerd, en onbeschadigd op een grasveld teruggevonden.
J. B. Xavery, Vlaamsch beeldhouwer, geboren 30 Maart 1697 te Antwerpen en aldaar overleden 19 Juli 1742. Leerling van zijn vader Albert. Hij bezocht Italië en werkte in Den Haag.
Hoog 1.20; breed 0.86.
In bruikleen van de familie van Hoorn.

Muziek.

246. Een bokaal, waarop eene dame, die het klavesimbaal bespeelt, en een lint, met het opschrift: „Le meme penchant nous unit." Daaronder twee saamgevouwen handen (une foi), waarboven eene zon. Onder dit alles: Vive le Prince d'Oranie; aan de tegenzijde van het glas: Vive le college de l'ordre de la S^{te}. Cicile (*sic!*) Royale.
De kelk hoog 0.11; in doorsnede 0.083.

246a. „Manuel ou quint- essence des loix fondamentales et additionelles De l'Ordre de Ste. Cecile Royale; à l'usage des chevaliers.
I. Le nombre des Membres sera fixé à 30., et celui qui en proposera l'augmentation, payera une amende de 10. Ducats, sous peine d'exclusion.
II. Les Concerts commenceront toûjours à la mi-Novembre, et finiront avant Pâques.
III. Celui qui comparoitra aux Concerts sans être muni des Enseignes de l'Ordre, payera sur le champ deux Florins, et aux Ceciliennes, tant ordinaires qu'extraordinaires, un Ducat.
IV. Les fraix du Concert sont fixés à 35. Florins, y compris deux Ceciliennes, celle de Ste. Cecile, et celle du jour du Jubilé de l'Ordre.
V. On sera obligé de fournir dès le premier Concert au grand Trésorier de l'Ordre la somme de 25. Florins; le reste au pénultième Concert.
VI. Il ne sera permis de mener au Concert que des Dames ou des Etrangers, sous peine d'un Ducat d'amende toutes fois et pour chaque Personne.
VII. Celui qui menera soit Etranger, ou tout Etre Masculin aux jours de Fête et aux Ceciliennes Extraordinaires, pour rester au souper, payera dix Ducats d'amende.
VIII. Nul ne sera admis, en cas de vacature, qu' après avoir été balotté en forme.
IX. Un Candidat Acteur sera préféré à tout autre; et sera admissible s'il a un tiers *pour* lui. Un Candidat Auditeur ayant Femme, Fille ou Soeur Musicienne, sera préféré à un Auditeur qui n'offre que ses oreilles.

Le premier sera admissible aiant la moitié *pour* lui; le dernier, s'il a deux Tiers.

X. Celui qui fera quelque changement avantageux, soit par quelque avancement Politique ou Militaire, soit en se mariant, payera deux Ducats au Trésor public.

XI. Chaque nouveau Membre sera tenu de se faire créer Chevalier en dûë forme, en se faisaint oindre de punch à ses depens.

XII. Celui qui proposera quelque changement aux Loix Fondamentales et additionelles de l'Ordre, (qui seront inviolables et invariables à perpétuité), payera vingt Ducats d'amende, et le Fiscal sera tenu de veiller au maintien de toutes."

Gedrukt in 12°, en opgeplakt op een omslag van kalfsleder, met verg. stempels; op den een: Mystere de l'ordre, en de kop v. e. man; de wijsvinger v. e. hand naar zijn oor gericht; op den ander: Un même Penchant nous unit, en Vive le Prince d'Orange. In de Resol. v. d. Mag. lezen we op 22 November 1758. „Bij gelegentheid van het nagaan van de onkosten wegens het vernieuwen van een kamer boven het Stadsgebouw, staende en gelegen aen de Zuidwestzijde van de Markt alhier, by de Prinsegragt, en het approprieeren van dezelve tot een muzykzael voor de Confrerie van Ste Cecilia, is met communicatie van de verdere Leeden van de Magistraet goetgevonden, dat de gemelde confrerie van de voors. onkosten zal zijn bevrijd, en het gebruik van de voors. zael zal hebben tot het houden van deszelfs concert, zonder in het vervolg eenige huur daer voor te betalen."

Geschenk van den Heer Jhr. Mr. F. A. van Rappard, op de 2^e^ Bijeenkomst der Vereeniging; *eerste* bijdrage tot vorming der Collectie van het Gemeente-museum. (Zie de inleiding van dezen Catalogus, bladz. VIII).

247. Een zilveren ornament, zijnde een kroon, waarop in blauw „Cæcilia", daaronder het wapen van 's-Gravenhage, waaraan de letter C, met ornament-motieven uit de muziek. Daaraan hangt een medaille van zilver, ingelegd met schildpad. Aan een oranje zijden lint, met strik en franje.

Op de eene zijde: Zang-wedstrijd te 's-Gravenhage, Prijs van Z. M. den Koning, 22 Juny 1853; op de andere zijde: Zang-wedstrijd te 's-Gravenhage, 2e Prijs aan de Liedertafel de „Avondster", te Leyden.

248. Twee gepolychromeerde beeldjes: man en vrouw, bekend als „De Haagsche Schreeuwer en zijn vrouw" (liedjeszangers), geboetseerd door den Heer van Gorkum, (wellicht de bekende schilder Bert v. Gorkum.) Rachel Arons, dochter van Nathan en Sientje Berendse, leefde met Mozes Nathan; zij waren van Amsterdam afkomstig. Vóór 1853 — de man overleed 3 April 1853, 70 jaar oud; de vrouw kort daarna, 77 jaar oud, — oefenden zij, met hun dochter Neeltje, hun bedrijf uit. Met een trom riep Mozes het publiek bijeen. De dochter stierf in 1891 in het Bestedelinghuis hier ter stede. De kunstschilder J. G. Smits heeft van het liedjeszangerspaar een teekening gemaakt.

Hoog het vrouwtje 0.15; de man 0.15⁵.

Letterkundige en Wetenschappelijke Vereenigingen.

249. Een bokaal, met vignet v. h. te 's-Gravenhage gevestigd geweest zijnde genootschap: „Kunstliefde spaart geen vlijt" (opgericht 4 Jan. 1772; in 1818 nieuwe afd. v. d. Holl. M. v. fraaie Kunsten en Wet.) Het hierop geslepen vignet is bijna gelijk a/d voorzijde v. d. prijspenning v. dit genootschap, in het museum aanwezig onder no. 52 der nieuwe nommering.

De Dichtkunst met een kroon op 't hoofd, en het kleed met sterren bezaaid, steunt met den linker arm op een lier. In de linker hand houdt zij een krans. Zij is op een rotsblok gezeten, waarachter zich een steile rotswand verheft, door het Alziend oog bestraald, en den berg Helikon voorstellende met de Hippokreen die er uit ontspringt. In het verschiet stort Pegasus zich van dien berg naar beneden Een knaapje, met een geopend boek in de hand, treedt de Dichtkunst tegemoet. Onder deze allegorische voorstelling leest men: Kunstliefde spaart geen vlijt.

Hoog 0.19^5; kelk en voet in d. 0.085.
Door bemiddeling van den Heer Mr. D. H. Levyssohn Norman, namens de 's-Grav. afd. der Holl. Maatsch. van fraaie Kunsten en Wet., afgestaan, blijkens not. der Vereeniging van 2 Mei 1856, 89^e bijeenkomst. Volgens de not. van het Gen. K. sp. g. vl. werd deze bokaal a/h Genootsch. geschonken, 14 Nov. 1772, door den Heer Cornelis van der Pot, buitengewoon lid. (Zie ook no. 192 v. de Schilderijverzameling, en het tijdschrift Librye no. 8 van 1889, bl. 64.)

250. De koperen plaat, afkomstig van de Vereeniging Kunstliefde spaart geen vlijt, gediend hebbende tot het afdrukken van een gedicht, geteekend J. V. H., beschrijvende het zinnebeeld der Vereeniging, als volgt:

Hoog 0.06; breed 0.062.
Met een paar afdrukken, in een papier, waarop eene kopergravure, vignet of etiquet, gemerkt Jz: de Wit Jansz: inv: et fecit.

251. Bewijs van lidmaatschap, in blanco, van de Burger-Societeit te 's-Gravenhage, onder de zinspreuk:

De vriendschap heeft zig hier verpand,
Tot heil van 't Dierbaar Vaderland."

Daaromheen een eikenkrans, gekroond door het wapen van Holland, in kleurendruk. Op papier; opgeplakt.
Hoog 0.10; breed 0.12.

252. Bewijs van Honorair lidmaatschap voor den burger J. J. de Vries van het Tooneeloeffenend Genootschap, onder de zinspreuk:

„ 't Tooneel door dweepzucht steeds gevloekt
Strekt hem ten baak, die deugden zoekt."

24 October 1803. Gefigureerde kopergravure, op papier. Hoog 0.19; breed 0.25. Gemerkt: D. Veelwaard, sculps. 1799.

Beide nommers geschonken door den Heer Mr. N. de Roever, Archivaris der Gem. Amsterdam, in zijne qualiteit.

253. Photographische afbeelding der redactieleden van den Nederl. Spectator in 1864, door M. Verveer.

Reeds vermeld in den Katalogus der Sch. op het Raadhuis, 1870 onder no. 61.

Hoog 0.14; breed 0.18; in lijst achter glas.

Geschenk van de redactie.

254. De Gouden medaille, ingesteld door HH. KK. HH. den Groot Hertog en de Groot Hertogin van Saxen, ter gelegenheid van Hdz. gouden huwelijksfeest, op 8 October 1892; in omlijsting, vereerd aan de Vereeniging „ Die Haghe."

Deze Vereeniging stelt zich ten doel, de geschiedenis der residentie uit de bronnen te leeren kennen en te doen kennen. Zie de Statuten, goedgekeurd kij Kon. besluit van 15 December 1890, no. 36.

In bruikleen door die Vereeniging afgestaan. Zie Raadszitting van 3 Januari 1893.

255. Haagsch Jaarboekje, onder redactie van A. J Servaas van Rooijen, 1889—1893. Met den jaargang 1892, werd het eigendomsrecht van dit werk, door vrijgevige beschikking van den redacteur, tijdelijk afgestaan aan de

vereeniging „die Haghe", en tot haar orgaan verheven. (Zie o. a. verslag der Vereeniging in den jaargang 1893.)
Geschenk van den redacteur.

HUISELIJK LEVEN.

De woning.

Uitwendige versiering.

256. Een terra cotta pilasterkapiteel van een renaissance schouw. Zie no. **262.**

257. Als voren.
Hoog 0.20; breed 0.19.

258. Een kraagsteen; driehoekig van vorm, met gebeeldhouwden kop.
Hoog 0.25.

259. Drie pilaster-fragmenten in terra cotta, afkomstig van eene in 1864 afgebroken stalling in het Hofpoortje.
a. onderstuk, hoog 0.31; breed 0.22.
b. middenstuk „ 0 75; „ 0.21.
c. manskop „ 0.47.

260. Een vrouwekopje van zandsteen, afkomstig uit den voorgevel van een huis in de St. Jacobstraat.
Hoog 20; breed 0.13.
Geschenk van den eigenaar der woning, den Heer N. E. Davidson.

261. Fragment van een terra cotta versiering; drakenkopje.

262. Terra cotta pilasterkapiteel „opgedolven bij den bouw voor een Administratiegebouw, ten dienste der gemeente Gasfabriek in de Kazernestraat, ongeveer 2.90 M. diepte beneden den kruin der straat. Maart 1887. (Zie no **256.**)
Van boven breed 0.36; van o. br. 0.20; hoogte 0.23.

Gevelsteenen.

263. Een gevelsteen: HET WITTE PAARD. In den linker bovenhoek het jaartal 1607; verder een springend paard; waaronder: Int * Witte * Paert *. Afkomstig uit het huis no. 3, Nieuwe Molstraat.

Hoog 0.29; breed 0.39.

Geschenk van den eigenaar van het huis, den Heer W. van Dyck, 2 October 1889.

264. Een gevelsteen: HET WAPEN DER PRINSEN VAN ORANJE; in terra cotta. Afkomstig als no. **260.**

Hoog 0.22; breed 0.28.

Geschenk van den eigenaar der woning, den Heer N. E. Davidson.

265. Een gevelsteen: DE MORGENSTAR. Afkomstig uit den voorgevel v. h. huis, door de Gem. aangekocht, tot afronding v. d. hoek Spuistraat en Wagenstraat (het oude Weversplein.) Juni 1889. Zie meded. der Vereeniging II 105, en Hand. v. d. Gem.raad 1889.

Hoog en breed 0.47.

266. Een gevelsteen: DE ZEEMAN. Afkomstig van het huis, hoek Veenestraat en Spuistraat, bij de verbouwing in 1863.

Hoog 0.49; breed 0.52.

267. Een gevelsteen: DE OMGEKEERDE BYENKORF; afkomstig uit den voormuur van het huis in de Hofstraat, no. 8. (Zie Meded. der Vereeniging II, 2. p. 103.)

Hoog 0.97; breed 0.67.

268. Een gevelsteen van het in 1863 afgebroken huis Ter Noot; nu v. d. Boschstraat, a/d Bezuidenhoutschen weg; met een gevierendeeld wapen; 1 en 4 van der Noot, 2 en 3 van Randerode van der Aa. Zie no. **2.**

Hoog 0.46; breed 0.49.

269. Een gevelsteen, waarop „Betrovt Godt. Ghy verwint in pacientie".

Hoog 0.46; breed 0.49.

270. Een afgietsel in geel gekleurd gips van den gedenksteen, ter eere van Dr. Hendrik van Deventer, ge-

plaatst in den gevel van zijne woning, Amsterdamsche Veerkade, no. 20. (Zie ook no. **204**, Haagsch Porcelein van 1843.)

Borstbeeld in medaillon, naar links ziende: In de omlijsting is de spreuk aangebracht: *Manet post Funera Verum*, zijnde van Deventer's spreuk: Ik verga maar de waarheyt blijft. Onder het borstbeeld leest men de woorden: hier woonde Hendrik van Deventer, Medicinae Doctor, Geb. 16 Maart 1651. — Gest. 12 Dec. 1724.

Hendrik van Deventer werd geboren 16 Maart 1651, te 's-Gravenhage. Op zijn 17e jaar, na als goudsmidsgezel gewerkt te hebben, sloot hij zich aan bij de sekte der Labadisten, en verliet „vader, moeder, vaderland en alle „maagschap na den vleesche." In 1672 was hij te Altona, leerling van Dr. Walter, waar hij met zijne geloofsgenooten tot 1675 verbleef, toen, naar aanleiding van geruchten van een oorlog tusschen Zweden en Denemarken, de wijk werd genomen naar het dorpje Wieuwerd in Friesland. Hendrik van Deventer was aldaar niet alleen sprekende broeder, maar hem werd ook de zorg voor de zieken opgedragen, waartoe in 1682 een huis werd aangekocht „ten gebruike der patiënten die Mr. „Hendrik v. D. zal komen te meesteren." In 1692 had de ontbinding der gemeenschap plaats. Hij trachtte nu een academischen graad te verwerven, ten einde in zijn geboortestad te kunnen practizeeren, en ook om zijn groot huisgezin, hij had 10 kinderen, te kunnen onderhouden. Met vrijstelling voor het latijn, promoveerde hij te Groningen 1 November 1694. Hij vestigde zich daarna in Den Haag en kocht 19 Mei 1702 het huis, nu no. 20, op de Amsterdamsche Veerkade. Hij vertrok later naar Voorburg, waar hij op Sionslust woonde en overleed aldaar 12 December 1724. Dr. Hendrik van Deventer is schrijver van verschillende wetenschappelijke werken, en legde door zijn werk *Nieuw Ligt* den grondslag tot de hedendaagsche wetenschappelijke beoefening der verloskunde. Zie o. a. Dr. R. Krul, Haagsche Doctoren, enz.

De oorspronkelijke gedenksteen is in zandsteen gehouwen door den beeldhouwer E. A. F. Bourgonjon,

te 's-Gravenhage, naar het portret voorkomende in het *Nieuw Ligt*, door H. van Deventer zelven gedaan.
Hoog 0.85, breed 0.60. Het borstbeeld hoog 0.56, breed 0.44.
Geschenk van de afdeeling 's-Gravenhage der Maatschappij van Geneeskunde. December 1888.

271. Gedenksteen, geplaatst bij den bouw van het huis no. 9 op de Korte Beestenmarkt, later het Gemeentemuseum; nu de muziekschool. In den steen gebeiteld: D. van de Wijnpersse, en $18\frac{24}{6}43$. Het huis werd in 1871 door de Gemeente aangekocht voor *f* 26000.— Hoog 0.13; breed 0.32.

272. Twee versierde metselsteenen.
a. afkomstig uit den grond onder een stal nabij het Waalsche Weeshuis.
b. uit den grond Bierkade.
Geschenk van den Heer W. Begelinger.
a. lang 0.15; dik 0.06; *b.* lang 0.15; dik 0.04.

273. Een houten uithangbord: de Spaansche Boomgaard. Vermoedelijk geschilderd door een leerling van A. Schelfhout. Afkomstig van de woning van den vischhandelaar Legel op het Hofspui, Westzijde.
Aangekocht in Februari 1891.

Inwendige versiering.

274. Een middenstuk van een gestucadoord vestibuleplafond. Vrouwefiguur, met den spiegel der waarheid in de hand; afkomstig uit de onderwijzerswoning, behoorende aan de School op de Ammunitiehaven, no. 10; afgebroken in Juni 1888

275. Een gestucadoord kamerplafond; uit de hand, in pleister bewerkt in den stijl van Louis XIV. Van dit plafond werd eene Photographie gemaakt, in den Atlas aanwezig. Afkomstig als voren. (Zie Jaarverslag Vereen. Architectura 1887/88).
Afmeting van het vertrek 4.96 bij 4.42.

276. Een uit verschillende gerestaureerde fragmenten samengestelde Hollandsche renaissance schouw in de Penningkamer; kroonlijst van eikenhouten betimmering; kolonetten en consoles van zandsteen; tegelversiering van Delftsch aardewerk. Op de piedestals leest men „Anno" en „1618".

277. Een met hout betimmerde en bijgewerkte schouw, op de Commissiekamer: groen geschilderd; rijk gedecoreerd met vergulde houten ornamenten.

Zie o. a. Bijblad zitting v. d. Gemeenteraad van 7 Januari 1873, punt XXVI, en no. 195 der Schilderijverzameling.

278. Verschillende schoorsteenmantels en schoorsteenbetimmeringen; niet opgesteld.

279. Een blank eikenhouten gesneden schoorsteenspiegel- of schoorsteenschilderijlijst, in den stijl Louis XIV met consoles.

280. Een ijzeren haardplaat, met opschrift: de Prins van Oranje; op deze plaat is een der Prinsen van Oranje te paard voorgesteld. Zie no. **276.**

Hoog 0.70; breed 0.57.

281. Als voren; de Leeuw van Holland in den tuin; daarboven Hollandia, en het jaartal 1621; van onderen een onleesbaar opschrift. Zie no. **277.**

Hoog 0.94; breed 0.70.

282. Als voren; de Nederl. maagd met vrijheidshoed en speer, met den Holl. tuin, waarin de Leeuw; met opschrift: Hollandia Propatria, en Anno 1665.

Hoog 0.73; breed 0.55.

283. Als voren; het gekroonde wapen van Holland.

Hoog 0.53; breed 0.46.

284. Als voren; het Borstbeeld van Prins Willem III en 't jaartal 1696.

Hoog 0.93; breed 0.62.

Verkregen in 1890.

285. Als voren; het wapen der Prinsen van Oranje.

Hoog 0.73; breed 0.57.

Verkregen in 1890.

286. Vier stuks haardgereedschap, als kolkrand, beugel, treeft en blaaspijp. Uit de 17e eeuw.
Aangekocht in 1892.

287. Een vuurscherm, in fraai gebeeldhouwden standaard.
Geschenk van den Heer Mr. P. C. G. Guyot.

288. Een koperen ringsleutel, uit het Romeinsche tijdperk. Gevonden op Zorgvliet, in den winter van 1862/63, bij het uitsteken van turf uit het veen. Vroeger werden aldaar ook gevonden twee muntstempels, welke thans berusten in het Kon. Penn. Kabinet, vermoedelijk afkomstig van valsche munters. Zie over deze soort sleutels bij de Romeinen in gebruik, o. a. Das Leben der Griech. u. Römer von Guhl und Köner. Berlin 1861 2te Hälfte, S. 207. In de Illustr. Zeitung van 30 April 1887, S. 455 leest men: „Es giebt .... auch ganz kleine Fingering Schlüsselschen welche zum Verschluss der Schmückkästchen römischer Damen dienten und selbst als Schmuck an der Hand getragen werden". (Zie ook notulen der 234e en 259e Bijeenk. der „Vereeniging"). In Nederland als antiquiteit beschouwd, schijnen deze ringsleutels in Engeland in gebruik gebleven, of op nieuw in gebruik genomen te zijn.

289. Drie ijzeren sleutels aan koperen ketting, met haak, uit 't Romaansche tijdperk. Gevonden in den Vijver, bij de verbouwing van de Hofkapel, in 1881.
Geschenk van Jhr. A. A. des Tombe.

290. Een sleutel; waarschijnlijk uit 't Romaansche tijdperk. Gevonden bij de verbouwing van de Stads-apotheek op de Laan tot H. B. voor Meisjes, in 1881.

291. Een koperen pompbek, met dekplaat; manier v. Lutma.
Geschenk van den Heer E. L. van Gelder.

292. Een à jour gesneden houten wandversiering met monogram. Stijl Louis XIV.
Hoog 0.97; breed 1.75.

Meubelen.

293. Een spiegel, met geslepen rand, in fraai gesneden en vergulde lijst. Stijl Louis XIV.

Vermoedelijk afkomstig uit het huis van den Heer van Heeswijk, nu het nieuwe gedeelte van het Raadhuis.
Overgebracht v. d. Gemeentewerf in 1891.

294. Een spiegel in fraai gesneden en vergulde renaissance lijst.

295. Een antieke met notenhout opgelegde eikenhouten kast.

296. Een eikenhouten kast met glazen deuren. Uit 't midden dezer eeuw. Geïmiteerd Gothisch.
Hoog 2.26; breed 1.50; diep 0.50.

297. Een gedeeltelijk gerestaureerde eikenhouten stoel, met gesneden rug, armen en voorpoten; de zitting van groen laken, waarop geborduurd de Hollandsche leeuw met kroon en pijlen. Stijl Louis XIV.
Hoogte 0.96; wijdte 0.64.
Geschenk v. den Heer R. A. Gevers in 1866.

298. Een mansportret; pastelteekening.
Hoog 0.18; breed 0.15; in lijst achter glas.
Legaat van den Heer Dr. M. C. J. van den Kerckhoven van Groenendijck; door de gemeente aanvaard 28 Juni 1870.

299. Zes wapenborden. Hiertoe behoort nog een wapenkaart, in den atlas, onder no. 3834.

a. Het wapen van Mr. Aelbrecht van den Kerckhoven, waaromheen de wapens van v. d. Kerckhoven, v. Groenendijck, v. der Graef, de Lange, de Jonge, de Lange, de Lange, Bonser, v. Immerseel, v. Rijckevorsel, v. d. Heuvel, de Riemer, v. d. Wiel, v. 't Wedden, de Graef, de Lange.
Hoog 0.36; breed 0.28.

b. Het wapen van v. d. Kerckhoven Groenendijck, waaromheen de wapens van v. d. Kerckhoven Groenendijck, v. Immerseel, v. Groenendijck, v. Rijckevorsel, Boon v. Ostade, Bisdom, v. Ostade, v. Harthals.
Hoog 0.36; breed 0.28; beide nommers op papier, in lijst achter glas.

c. Een geschilderd wapenbord van Willem van den Kerckhoven, gehuwd 1 Dec. 1676, met Aemilia van

der Graef; met beider kwartieren, en de wapens hunner kinderen. Zeer uitvoerig.

Hoog 0.67; breed 0.93. Paneel.

d. Een geschilderd wapenbord van mr. Cornelis van Groenendijck, gehuwd met Sophia de Lange; met beider kwartieren, en de wapens hunner kinderen.

Hoog 0.67; breed 0.93. Paneel.

e. Het wapen van Johanna Margaretha Maria van den Kerckhoven, geb. Boon van Ostade, waaromheen de wapens van Boon v. Ostade, v. Ostade, Maas, Cossius, Bisdom, v. Harthals, Wijckerheld, van der Wilt.

Hoog 0.36; breed 0.28; op papier in lijst achter glas.

f. Het wapen van Sebastiaan van den Kerckhoven (Anno 1681), waaromheen de wapens van v. d. Kerckhoven, Donker, van Trijl, Molegraef, de Jonge, Dronckelaer, Reael, Appelman.

Hoog 0.42; breed 0.35. Op perkament, in lijst achter glas.

Vaatwerk.

Zoogenaamde Jacobakannetjes. Van Jacoba van Beieren, Gravin uit het Beiersche huis, over Holland, eenige dochter van Willem VI, overleden op het slot Teylingen in 1436, doen verschillende legenden omtrent deze kannetjes de ronde.

Wolff verhaalt in zijn Niederländische Sagen, dat, toen de Gravin zich verlaten zag van allen die zij lief had, zij met haar vierden echtgenoot Frank van Borselen, zich op haar slot terug trok, en er zich aan een zonderling vermaak overgaf. Als zij geen lust meer had in het vogelschieten ledigde zij in één teug kleine kruikjes, die zij vervolgens over haar hoofd door het venster in de ringgracht wierp. Vele dezer kruikjes zijn, vooral in deze eeuw, opgegraven, en het volk noemt ze „Jacobakannetjes."

Onze voorvaderen waren zóó zeer van de waarheid dezer overlevering doordrongen, dat één hunner op het zilveren deksel van zoo'n kruikje liet griffelen:

„Dat 's vrouw Jacobaas kannetje gelooft,
Die hier maar eens uyt dronk,
Smeet het dan over 't hooft,
In den Vijver dat het sonck."

Eene tweede overlevering gaat nog verder. Zij wil namelijk, dat de Gravin ze, uit tijdverdrijf, eigenhandig op de draaischijf vervaardigd zou hebben.

Dr. G. D. J. Schotel, bekend oudheidkundige, heeft beide lezingen, dagteekenende uit het begin der 17ᵉ eeuw, grondig weerlegd.

Het eerste feit was een vrij algemeen gebruik op banketten, wanneer de feeststemming eenige graden boven nul was gestegen. Gold dit gebruik alléén haar, dan was het tijdvak tusschen haar dood en de 17ᵉ eeuw groot genoeg dan dat tijdgenooten en kroniekschrijvers die bijzonderheden uit haar leven niet wel eens vermeld zouden hebben.

Dat men gaarne aan overleveringen vasthoudt, bewijst, dat men in Engeland en Duitschland nog *zoogenaamde* Jacobakannetjes uit Nederland invoert, welke, ook wat den vorm betreft, onwaar zijn, daar zij niets met die oude kruikjes gemeen hebben. Een plaatje, Jacqueline de Bavière s'amusant à faire de petites cruches au chateau de Teylingen, waaronder een fransch vers van M. Barbaz, zal tot in het leven blijven der sage wel hebben medegewerkt. Het dagteekent van 1807.

„La belle Jacqueline, à jamais mémorable,
Pour son noble courage et son sort déplorable,
En perdant son haut rang, sut apprendre à souffrir.
Les cruches que sa main forma dans sa détresse
Portent encore son nom, et rappellent sans cesse:
Heureux qui dans ses maux, sait charmer son loisir."

300. Een Jacobakannetje of kruikje; grauwgrijs.
In 1859 te 's-Gravenhage opgegraven bij het leggen der fundeering van het gebouw, thans dienende tot Departement van Koloniën op het Plein aldaar.
Hoog 0.27; wijdte v. d. hals 0.04.

301. Een Jacobakannetje als voren.
Gevonden in den Hofvijver te 's-Gravenhage in 1861.
Hoog 0.25; wijdte v. d. hals 0.05.

302. Drie Jacobakannetjes, als voren.
Opgegraven onder het huis van, en geschonken door

Baron Schimmelpenninck van der Oye, Lange Voorhout.

Hoog *a.* 0.24; *b.* 0.25; *c.* 0.22; wijdte v. d. hals *a.* 0.04; *b.* 0.05; *c.* 0.04.

303. Een Jacobakannetje als voren.

Hoog 0.25; wijdte v. d. hals 0.05.

304. Drie Jacobakannetjes; roodbruin en geribd; wijder van buik dan de vorige.

Gevonden door werklieden van den Heer K. Monshouwer, aannemer van de rioleering in de 1e Wagenstraat, den 20en October 1866, op 100 ellen afstands v. h. huis van den Heer Krantz, in het veen, een el onder peil, en 2.25 el onder den beganen grond voor de huizen, nrs 36, 32 en 26 (het oude Weversplein).

Hoog *a.* 0.21; *b.* 0.21; *c.* 0.20; wijdte v. d. hals *a.* 0.07; *b.* 0.08; *c.* 0.07.

305. Een Jacobakannetje, als de nrs 7—10.

Gevonden den 18en Juni 1885 bij het graven van het riool door de nieuwe Prinsestraat, in de Juffr. Idastraat, op ongeveer 3 meter beneden den bovenkant der straat.

Hoog 0.26; wijdte v. d. hals 0.04.

306. Een kannetje, bruin grijs, wijder van buik. Opgegraven 12 Dec. 1888 in de Hofstraat voor het Hotel de Gouden Leeuw op eene diepte van 2.50 M.

Hoog 0.20; wijdte v. d. hals 0.08.

307. Een aarden kannetje, grijs verglaasd; vorm der Jacobakannetjes. Gevonden in 1881, bij het afbreken der Stads-apotheek op de Laan, nu H. B. voor meisjes.

Hoog 0.25; wijdte v. d. hals 0 05.

308. Twee aarden kannen.

a. kruikvorm; grijs geribd.

b. panvorm, rood verglaasd.

In 1880 gevonden in den grond bij de ontgraving van een afgebroken gedeelte van het huis Spuistraat no. 2, nabij het Gortstraatje.

Hoog *a.* 0.20; *b.* 0.14; wijdte v. d. hals *a.* 0.07; *b.* 0.12.

309. Drie aarden voorwerpen.
a. een Keulsche [water]pot, en
b. Twee kruikjes met oor, gevonden bij de ontgraving v. h. terrein in de Raamstraat, waarop gestaan heeft de woning v. d. Raadp. Mr. J. v. Oldenbarneveldt, later ingericht voor Gymn., en thans herbouwd voor eene H. B. v. jongens met driej. cursus 1884.

310. Een Jacobakannetje. Gevonden bij het graven van een brandput in het Lange Voorhout, 15 meter uit perceel no. 13, op eene diepte van 1.50 M. in een puinlaag. April 1890.

311. Een aarden kruikje; bruin verglaasd. Gevonden in den grond van de Riviervischmarkt bij het graven van een welput in 1879.
Hoog 0.15; in d. 0.04.

312. Een Keulsch drinkkannetje; licht grijs met figuren; bewerkt, met oor.
Opgegraven in de Hofstraat, voor het Hotel de Gouden Leeuw, op eene diepte van 2.50 M. 12 December 1888. Gedeponeerd door het Gemeente-bestuur.
Hoog 0.11; in d. 0.08.

313. Een klein aarden drinkkroesje; bruinachtig grijs.
Opgegraven in de Hofstraat voor het Hotel de Gouden Leeuw, op 2.50 M. diepte, 12 December 1888. Gedeponeerd door het Gemeente-bestuur.
Hoog 0.05; d. 0.04.

314. Een aarden kannetje; in 1879 opgegraven achter de huizen v. d. Z.-O. Binnensingel, n^rs^. 122 en 124 op een diepte van ongeveer 1 meter, in een reeds verdolven grond; de zandplaat kwam te voorschijn. De inhoud van het kannetje was een massa, gelijkende op oxideerende metalen.
Hoog 0.23; doorsnede 0.05.

315. Een aarden kan; donkerbruin, verglaasd; met oor. Opgegraven in het Reiniers hofje.
Hoog 0.30; doorsnede 0.09.
De beide vorige nommers geschonken door den Heer J. L. van der Leeuw.

Bekers en bokalen; Glaswerk.

316. Een verguld zilveren Molenbeker, met deksel, waarbij twee zilveren zwaantjes en een zilveren kikvorsch. Op het deksel een beeldje, een krijgsman in volle wapenrusting, houdende een schildje.

Hoogte 0.44; kelk in d. 0.10. De voet, met het bekken of de geul v. h. molenrad, op drie pootjes; lengte 0.25. Hoogte v. d. kelk 0.12; v. d. voet 0.12.

Legaat van van den Kerckhoven.

317. Een bokaal. In een geornamenteerd schild twee ineengeslagen handen (une foi) met opschrift: *Amitié*, waarboven een zon.

Hoog 0.18; kelk in d. 0.07^5; voet in d. 0.082.

318. Een bokaal met opschrift: Het Heyl en voorspodt (*sic*) van de Heerlijkheden van Poelgeest en Koudekerk, waaronder twee kruiselings liggende takken. (In een Invent. van de Schutterij wordt een dergelijke bokaal genoemd).

Hoog 0.19; kelk en voet in d. 0.088.

319. Een bokaal met het wapen der Prinsen van Oranje. Aan de tegenzijde een oranjetak met vrucht beladen.

Hoog 0.18; kelk in d. 0.077; voet in d. 0.082.

Geschenk van den Heer L. A. J. Kroon.

320. Een bokaal met het wapen van Holland.

Hoog 0.19; kelk en v. in d. 0.075.

321. Een bokaal, als voren; eenigszins verschillend.

Hoog 0.19; kelk in d. 0.07^5; voet in d. 0.08^5;

322. Een bokaal, als voren; eenigszins verschillend met de 2 vorige. Manier van bewerking als no. **34.**

Hoog 0.16; kelk en voet in d. 0.077.

323. De voet van een bokaal of drinkglas, fraai geornamenteerd; in 2 stukken.

Gevonden in den grond toebehoorende aan Baron van Brienen, op den hoek van het Lange Voorhout, nu Hôtel des Indes. 25 Nov. 1857.

324. Een glazen kannetje of geslepen drinkglas met oor.
Hoog 0.12.

325. Zeven effen lange drinkglazen of fluiten, verschillende in vorm en afmeting.

326. Een groen glazen berkemeier.
Hoog 0.27; de kelk in d. 0.11.

327. Vijf groene rijnwijnglazen.
Hoog 0.15^5; kelk in d. 0.05^5; voet in d. 0.05.

328. Een licht groen getinte glazen kelk of klok, met blauwen rand en blauw gekleurden knop; in den vorm gelijk aan een klok, in gebruik boven gaslampen.
Hoog 0.14^5; kelk in d. 0.13^5.

329. Twee groote glazen flesschen.
a. geplatbuikt van groen glas.
b. met ronden buik.
a. hoog 0.27; *b.* hoog 0.16.
Opgegraven te 's-Gravenhage.

330. Drie wit glazen flesschen; gebuikt.
a. Hoog 0.17; *b.* hoog 0.19; *c.* hoog 0.20.

331. Vijf glazen fleschjes.
a. van geel glas, in den vorm van matwerk; blijkbaar van zeer ouden datum, hoog 0.19; *b.* en *c.* van groen glas, hoog 0.19 en 0.07; *d.* en *e.* van wit glas, hoog 0.07 en 0.10.
b.—*e.* doen denken aan ouderwetsche apothekersfleschjes. Opgegraven te 's-Gravenhage.

Voorwerpen van huishoudelijken aard.

332. Een tinnen koffiekan, met spoelvat; uit de 19e eeuw. Als palissander hout geschilderd.
Afkomstig van het Raadhuis.

333. Een tinnen lepel; van Roosjes tin, blijkens het merk a/d binnenzijde; uit de 17e eeuw. Opgegraven bij het maken van een brandput op de Gevolde gracht, ter diepte van 1.50 M. 1891.

334. Een ovaal palmhouten boter- of suikervormpje, met den ooievaar.
Geschenk van Mevr. D. W. Servaas van Rooijen—Littel. 1888.

335. Een stuk van een hakbijl, zonder steel; gedeeltelijk verteerd door roest.
In 1881 opgegraven bij het verbouwen van de Stadsapotheek op de Laan, tot H. B. v. Meisjes.

336. Een Romeinsch lampje van bruin aardewerk.
Lang 0.07; breed 0.04.
Legaat van van den Kerckhoven.

Voorwerpen voor het Tabakrooken.

337. Een beschilderde blikken takaksdoos. Op het deksel: gezicht op de Loosduinsche brug; de twee molens. Aan de tegenzijde op den voorgrond een molenaarswagen met vracht.
Geschenk van den Heer H. H. van Gogh. 1874.

338. Acht steenen rookpijpjes; opgegraven met een fragment van een schoorsteenmantel, bij het afbreken der perceelen 15 en 17 in de Parkstraat. Geschenk van de Heeren D. A. Thieme en J. Stemberg. 1876. (Zie omtrent de Rookpijpjes Tijdspiegel 1889. afl. 12). bl. 338.
Gemiddelde lengte 0.19.

339. Een steenen rookpijpje.
Lang 0.15.
Opgegraven in 's-Gravenhage.

Persoonlijk gebruik.

340. Een gouden oorring, voorstellende een slang met den staart in den bek, als zinnebeeld der eeuwigheid. De kop geémailleerd Uit de 16e eeuw.
Opgegraven bij het maken van een brandput op het Kerkplein a/d Westzijde v. h. Raadhuis, binnen de muur van het vroegere Kerkhof, te midden van doodshoofden en doodsbeenderen. 24 October 1891. Zie nommer **163.**

341. Negentien verschillende sieraden, enz. als:
a. rasp, zooals de Dames vroeger plachten te dragen;
b een schaar, met zilveren oogen;
c een bronzen beeldje; Atlas (zonder den bol);
d. een koperen tijdmeter;
e. een Amsterdamsche almanak voor het jaar onzes Heeren 1767; aan de tegenzijde: het borstbeeld van Prins Willem V: zoogenaamde Almanakpenning, van geel koper;
f. een camée; borstbeeld; waarschijnlijk van Frederik den Grooten;
g. een miniatuurportret (caricatuur) van den Secretaris van wijlen Koningin Anna Paulowna, Baron van Feheleze, gedaan door J. Ph. Koeleman, naar aanleiding van een verschil tusschen beide gerezen over een besteld en later geweigerd kunststuk;
h. een horlogiekast van Jaspis, waarin eertijds juweelen gezet waren;
i. het kleine kruisje van de orde der Unie, ingesteld door den Koning van Holland, Lodewijk Napoleon;
j. een zilveren horlogiewijzerplaat; waarschijnlijk uit de hand gegraveerd;
k. een zilveren portret, à jour, van Prins Willem V, als draagpenning;
l. een oorknop, ook haarspeld, met twee knijpertjes voor de ooren;
m. ordeteeken voor de Grootvorstinnen van Rusland; afkomstig van wijlen H. M. Koningin Sophie. De brillanten zijn er uitgenomen door den Engelschen juwelier Hancock, tot een ander doeleinde. Waarschijnlijk gedragen door H. M. de Koningin van Wurtemberg;
n. ijzeren bandje, voorstellende een riddersteekspel. Uit de hand gegraveerd;
o. eenige diamantjes, afkomstig van den brand van het Paleis te Brussel, door den Heer Dutalis uit de puinhoopen opgedolven;
p. een stukje Onyx van een Camée, vernield met het uitbreken der diamanten door Constant Polari, den diamantendief te Brussel;
q. een zilveren verguld filigraan doosje voor Eau de la Reine; zoogenaamd Loderyndoosje;

r. een gouden ring; in den steen van Onyx ingesneden Oedipus den Sphynx bezwerende;

s. een vrouweportret, in de kleederdracht van 't midden der 17e eeuw. Miniatuur op zilver. Op de achterzijde is gegraveerd „1688 Jan Steen". (Die schilder overleed te Amsterdam in 1673.)

Geschenk van den Heer B. E. La Chapelle, die de voorwerpen ook toelichtte. 1893.

342. Een wandelstok van kaneelhout; afgebeeld op de schilderij van Mytens, no. 60 der schilderijverzameling.

Legaat van van den Kerckhoven.

343. Een schelp; afgebeeld als voren.

Legaat van van der Kerckhoven.

344. Een kerkboek. Het oude en nieuwe testament van 1762, en de psalmen van 1773. Gebonden in heel maroquin leer, met overslag en schuif. Hierbij een geschreven versje van 9 Februari 1867.

Geschenk van Mejuffrouw A. O. Fortuyn Harremann 1871.

345. Zweyer Guten Freunde vertrauter Brief-Wechsel vom Wesen der Seelen .... Sammt eines Anonymi lustigen Vorrede. Haag, bey Peter van der Aa, Anno 1713.

Men wil beweren, dat dit het eenigste Duitsche boek is, dat in den Haag is gedrukt. Zeer zeldzaam.

Aangekocht in 1892 voor *f* 3.50.

346. Hof-Almanak. Almanach de la Cour avec plusieurs augmentations et corrections pour l'année 1773. A La Haye chez P. Gosse Jr. et D. Pinet in rijk versierd bandje, en rood lederen etui. Zie omtrent Pinet no. **356.**

347. Een vel afgesneden, oud hollandsch papier, met watermerk de Ooievaar, waaronder op een lint „Haagsche fabriek", en den naam der firma Krantz en Waterschoot.

Deze fabriek werkte in het begin dezer eeuw op de terreinen van de Zeepziederij de Ooievaar, en van de fabriek: Rozenburg.

Hoog 0.31^5; breed 0.39^5; in lijst, bij wijze van transparant.

Afkomstig uit het oud-archief der gemeente; portefeuille Militaire zaken; een „enrollement volontaire de G. J. Steyger," 10 Februari 1813.

348. Twee liassen; zie ook no. **53.**

a. een gedraaid perkamenten reepje van omstreeks 1584.

b. een gekleurd koordje van omstreeks 1658.

Afkomstig van de Haagsche Wees- en Momboirkamer. Er waren quitantiën uit die jaren aan geregen.

349. Sitsen omslag, met goud, van een bruiloftszang „ter occasie v. h. Trouw-Verbond gesloten in 's Hage ('s-Gravenhage) op den XIX van Sprokkelmaand MDCCLVI tusschen [mijn] broeder Willem de Groot, en Juffrouw Esther Euphemia Bout". Zeer fraai specimen.

Spelen.

350. Zes stuks „$^1/_4$ Koop-lot, in de *zesde* classe der Generaliteits 44ste Loterye. Gearresteert den 25 Juny 1762, onder handteekening van „Tobias Levy Rees of wel myn zoon Hartog Rees op de Gevolde Gragt". De nommers 2737, '39, '41, '45, '47 en '49. Devies: *Het wisselvallig Lot.*

Afkomstig van het archief der Haagsche Wees- en Momboirkamer.

351. *a.* Een „Sestiende Huur-Lot, in de Vyfde Classe der Keizerlyke Hollandsche 110de Loterye. Gearresteert den 19den Juny 1811. Onder handteekening van Izak Eliazuur van Witsen, op de Groote Bierkade". No. 3758; devies: *De goede hoop.*

b. Een „Twee en dertigste Huur-Lot, als voren, onder handteekening van Johannes Franciscus de Meyier, Spuystraat.". No. 4223. Devies: *Al weer getroffen.*

Geschenk van den Heer L. van Luyn. 1893.

352. Een quart Huur-Lot, in de vierde (en vijfde klasse, 1e week) der Keizerlijk Hollandsche IIIde Loterye, Gearresteert 9 Maart 1812. Onder handteekening van S. Gerrits, te Amsterdam; met verdeeling der prijzen. 3 stuks.

Geschenk van Mejuffrouw J. Steenbergen, 1892.

De eerste sporen van SPEELKAARTEN worden gevonden bij de Chineezen. Ook bezigde men reeds vóór de 14e eeuw in Spanje, Frankrijk en Italië tarokkaarten, tot voorspelling der toekomst, vermoedelijk van Arabischen oorsprong. De legende verhaalt, dat Jacquemin Gringonneur de eerste speelkaarten geschilderd heeft voor den krankzinnigen Karel VI, Koning van Frankrijk. Op de oude Fransche kaarten waren namen aangebracht, toespelingen op Vorsten, en andere bekende personen.

Ook in ons land werden speelkaarten vervaardigd, wellicht ook in Den Haag, ten minste in de Appointementen van den Magistraat wordt op 30 September 1698 Jacobus de Roy, burger en schutter, geautoriseerd „omme speelkaarten te mogen maken, met het wapen van den Haage daer op gedruct.” [1])

Op de oude Fransche kaarten heette klaverenvrouw Argine, eene letterkeer van Regina, en stelde Maria van Anjou, de gemalin van Karel VII voor, — ruitenvrouw Rachel, waarmede Agnes Sorel, de minnares van dien Vorst, werd bedoeld, — schoppenvrouw Pallas, zijnde Jeanne d’Arc, en hartenvrouw Judith, waarmede Isabella van Beyeren werd aangewezen. Onder den naam David was schoppenheer Karel VII, hartenheer Karel VI, ruitenheer Caeser en klaverenheer Alexander. De schildknapen (boeren) werden genoemd Ogier, Lancelot, Lahire en Hector. Zie verder hieronder voor de namen van enkele kaarten.

353. 53 verschillende speelkaarten uit de 17e eeuw; achterzijde wit; namen bij de figuren.

1	Schoppen	2	1	Schoppen	Boer, met den naam Wynant van Sonsbeeck.
2	„	4	2	„	Vrouw id. Barbera.
1	„	5	1	„	Heer, id. K. David.
1	„	7	1	„	Aas.
1	„	8			
1	„	10			

[1]) Zie Haagsch Jaarboekje voor 1889, bl. 47.

2 Klaveren 2
2 „ 4
1 „ 5
1 „ 6
1 „ 7
1 „ 9
2 „ Heer, die de namen dragen van Penthamee en Hector.

2 Harten 2
1 „ 3
1 „ 5
2 „ 6
1 „ 7
2 „ 8
1 „ 9
1 „ 10
2 „ Boer, met den naam Utrecht.
1 „ Vrouw id. Helene.
1 „ Heer id. Julis Cesar.
1 „ Aas.

1 Ruiten 2
2 „ 3
1 „ 4
2 „ 5
2 „ 6
2 „ 7

1 Ruiten 8
2 „ Boer, beide dragen den naam W. Wiggers.
1 „ Heer, id. Lucresi.
1 „ Aas.

Wellicht verwijzen de namen der Boeren naar de makers en de plaats van vervaardiging; dat zou dan zijn Utrecht.
Hoog 0.083; breed 0.047.

354. Vijf speelkaarten, als schoppenboer en vrouw; deze draagt den naam Pallas; ruiten drie en ruiten vrouw, welke Rachel heet, en harten drie; uit het laatst der 18e eeuw. De drie laatste a/d achterzijde wit.
Hoog 0.085; breed 0.062.
Afkomstig uit de Haagsche Wees- en Momboirkamer. Boedel van Dam-Gerlings. 1793 en 1794.

355. Twee en twintig speelkaarten uit het laatst der 18e eeuw; 1775—1792, als ruiten 4 en aas; klaveren 2 en 3; schoppen 4, 5 6 (3 maal) en vrouw (Pallas); harten 3. 4 (2 maal) 5. 10. boer, heer (Charles; 2 maal), en aas (4 maal). Meerendeels van achteren wit.
Afkomstig uit de papieren der Haagsche Wees- en Momboirkamer.

356. Vier Speelkaarten, gebruikt als visitekaartjes door D. Pinet. Zie omtrent dit gebruik o. a. de Nieuwe Rot-

terdamsche Courant van 25 April 1893, 2e blad. D. Pinet was boekverkooper in Den Haag; o. a. genoemd in 1768—1782; later woonde hij op de Baakwoning onder Monster. Zie Cat. der Gem. Bibliotheek nrs 499 en 500.

Afkomstig uit de papieren der Haagsche Wees- en Momboirkamer.

357. Een speelkaart, schoppen zes, gebruikt als visitekaartje door „Mr. Bilfinger p. p. c." W. Bilfinger wordt genoemd Krijgsraad van den Koning van Pruisen te Berlijn; hij huwde in 1787 Anna Catharina Lodisio.

Afkomstig als voren.

357a. Negen reepjes van speelkaarten, ingericht tot visitekaartjes, met deze namen:

Coehoorn.
Duvergé major.
Heeckeren de Heest.
Agent Heeneman.
Capt ter Zee van Kruyne.
Graef van Rechteren *om afscheyd te neemen.*
Burmania Rengers (gedrukt in randje.)
Sloet de Diepenbroek p: p: C.
Eén naam onleesbaar.

Geschenk van den Heer Ph. Zilcken, 1893.

358. Vier stokken of pieken, vroeger gebruikt bij het volksspel het Ringrijden in de Maliebaan, in den Haag. De stokken zijn geverfd in de nationale kleuren.

Overgebracht van de Gemeentewerf in 1891.

Kinderspeelgoed.

359. Een miniatuur „sleepje", of sleepkoetsje. Dit voertuig werd nog tot in 't midden dezer eeuw gebruikt, voornamelijk in Amsterdam.

Geschenk van den Heer C. Gijsberti Hodenpijl.

360. „Sommaire de la Bible". A La Haye chez A. de Groot et fils MDCCL. Met houtsnêefiguren; ingenaaid. Miniatuurboekje.

Hoog 0.044; breed 0.032.

361. „Kern des Bijbels". In 's Hage ('s-Gravenhage). By A. de Groot en Zoonen MDCCLI; gecartonneerd. Gouddruk. Met houtsnêefiguren. Miniatuurboekje.
Hoog 0.05; breed 0.03⁵.

362. „Kern der Nederlandsche Historie. Met Figuurtjes". (Portretten en afb. van historische gebeurtenissen, in kopergravure) t Amsteldam by T. Crayenschot MDCCLIII. In heel lederen band; uit de hand met goud bewerkt. (Enkele prentjes ontbreken). Miniatuurboekje.
Hoog 0.048; breed 0.033.
Deze drie nommers geschonken door den Heer W. J. Bolderman. Zitting v. d. Gemeenteraad 5 Januari 1892.

363. Vier uitknipsels uit gekleurde kinderprenten; laatst der 17e eeuw, als 3 vogels, en een Tempel, waarin Apollo.
Afkomstig van de papieren der Haagsche Wees- en Momboirkamer.

GESCHIEDENIS.

(Chronologisch.)

364. Adres door de regeering van Den Haag gericht aan Prins Willem I, houdende het verzoek om ook representanten naar de vergadering der Staten te mogen zenden, met door den Prins eigenhandig geteekend renvooi aan de Staten, alsmede de afwijzende beschikking van dat College op 9 October 1581. Op papier.
Geschenk van den Heer Mr. H. J. Baron van der Heim. 1866.

365. Inhaling van Leicester te 's-Gravenhage op 6 Januari 1586. Serie van 12 breed folio platen, met doorloopend opschrift in cursieve kapitale letters. Boven iedere plaat: Delineatio | Pompae | Triumph | alis | quaa Rob | ertus | Dudlaeus | Comes L. | eicestrensis | Hagae Comitis | fuit exceptus | . Plaat I begint met eene piramide met

Latijnsch opschrift ter eere van Elisabeth en Leicester; voorts een wagen met Haagsche Muzikanten; pl. 2 is genommerd 3; en pl. 3 is ongenommerd; deze plaat geeft de vreugdevuren; pl. 4 een eerepoort, met zes hollandsche versregels; pl. 5 een wagen met de geïllumineerde Engelsche Roos, waaronder een Latijnsch Chronodistichon; pl. 6 vreugdevuren en een wagen met 7 spelende vrouwen; pl. 7 een groote eerepoort, met Latijnsche inschriften; pl. 8 een versierde eereboog; pl. 9 twee dergelijke eerebogen; pl. 10 een wagen met vechtende soldaten en Latijnsch inschrift; pl. 11 vuurwerken. De 12e plaat draagt, behalve dat nommer, twee opschriften: „Palativm Comitv̄ Hollandiae", en lager „Haga Co", en stelt voor een gezicht op den Langen Vijverberg, met links op den hoek het Kasteel Egmond; verder de Hofvijver, de gevels der gebouwen van het Binnenhof, en op den voorgrond het Groene Zoodje en de Gevangenpoort. *Deze 12e prent is bij Muller, onder no. 933, niet beschreven.* Deze platen zijn zonder eenigen naam van graveur, doch zeker in 't jaar van den intocht vervaardigd. *Uiterst zeldzaam.* (Zie ook Kat. Schild. Raadhuis, 1870, onder no. 75).

Ieder dezer 12 prenten is hoog 0.16; breed 0.32. In lijst achter glas.

Aangekocht 9 November 1865.

Gebroeders Jan en Cornelis de Witt.

366. De miniatuurportretten op ivoor van Jan en Cornelis de Witt. In ovaal; gevat in vergulde lijstjes achter glas.

Jan de Witt werd geboren te Dordrecht 25 December 1625; Cornelis 25 Juni 1623; beiden vermoord te 's-Gravenhage 20 Augustus 1672. (Zie o. a. de nrs 106, 108 en 109 der Schilderijverzameling, en voor „'t Groene Zoodje", no. 83 dier zelfde verzameling.)

Hoog ieder 0.10; breed 0.07.

Geschenk van den Heer J. A. van Iterson 4 Maart 1864.

367. Een achtkantige zilveren tabaksdoos.

368. De tong van Jan, en een teen van Cornelis de Witt.

In het „Leeskabinet" van December 1888 [1]) beschreef ik enkele voorwerpen, tentoongesteld in het Gemeente-Museum.

Een der daartoe behoorende tabaksdoozen, no. **367**, heeft bijzondere historische waarde.

Ze is van zilver en heeft een 8-kanten vorm. Op het deksel is gegraveerd de Gevangenpoort en een voorstelling van den moord op 20 Augustus 1672, aan de Gebroeders Jan en Cornelis de Witt gepleegd.

Aan de binnenzijde van het deksel is een ivoren plaat bevestigd, waarop de portretten geschilderd zijn van het wreed vermoorde broederpaar en die van v. Oldebarneveldt en van Hugo de Groot, in ovaal. Daartusschen vindt men telkens 6, dus in 't geheel 24 afbeeldingen van dieren, eveneens in ovale medaillons, terwijl in het midden zijn voorgesteld twee personen, dragende aan een juk, dat op hun schouders rust, een ton, hangende aan een ketting. Op het deksel de ooievaar. De koppen lijken op de portretten van Oldebarneveldt en van Prins Maurits. Op den achtergrond het Binnenhof, het Groene Zoodje en de Gevangenpoort, waarheen Prins Maurits Oldenbarneveldt wijst.

Op eenige inliggende briefjes leest men, ten eerste:

Dees doos bezit
Het Wonder lit
Van Jan de Witt,
Eer, Neerlands voorspraak.
Een schelmse hand
Hielp hem van kant, —
O, moord! O, schand, —
Gants zonder oorzaak
Den 20 Aug. 1672.

Op het andere:

Aanschouwen wij dees dorre teen;
Is van den Ruwaerd afgesneen
Den 20 Aug. 1672.

Verder:

„Door Reinier van den Bern gekoft uit het Cabinet van Nicolaas Witsen, — (overleden 10 Augustus 1717), — Burgemeester te Amsterdam".

[1]) Het Haagsch Gemeente-museum; IV. De oude Burgemeesterskamer, bl. 169.

Ik voegde er aan toe: „De teen of tenen zijn niet aanwezig, en volgens het geheugen der suppoosten, nimmer in het Museum aanwezig geweest".

Ik had voldoening van mijne opmerking, want korten tijd daarna ontving ik een vriendelijk schrijven van den Heer D. J. Cockuyt te Leiden, waarin èn de tong van Jan, [1]) èn de teen van Cornelis de Witt op loyale wijze werden aangeboden tot aanvulling van hetgeen ontbrak.

Het aanbod werd volgaarne aangenomen en op die wijze kwamen deze belangrijke historische voorwerpen in het bezit van het Museum. Ik heb gemeend ze in een klein lijkkistje van oud eikenhout, met glazen deksel, te moeten doen sluiten, en dit te plaatsen op een katafalk, bekleed met zwart, in afhangende plooien. *N'en déplaise* sommige critici!

De voorwerpen waren ieder op zich zelf bewaard in een looden doosje, en die beide doosjes opnieuw in éen van hetzelfde metaal vereenigd.

Ook hierbij zijn verschillende briefjes gevoegd, die dienen moeten als zoovele authentieke bewijzen. Uit éen daarvan, gedagteekend 9 Aug. 1832, blijkt. dat de tong tot dien tijd in een spanen doosje bewaard werd, dat blijkbaar een ovalen vorm heeft gehad, zooals de oude papiertjes, die op den bodem of in het deksel gehecht zijn geweest, aanwijzen.

Die oude papiertjes zijn, zooals papier en letterschrift van éen en dezelfde hand aanwijst, uit den tijd waarin de moord is gepleegd. Zij zijn zeer vergaan en niet alle woorden zijn even duidelijk leesbaar.

Het 1e geeft hetzelfde versje van het W o n d e r l i t als hiervoren is aangehaald, maar is geteekend R. d. L. Een 2e ovaal papiertje geeft nogmaals dat versje, nu niet geteekend, maar daarvoor in de plaats „den 20 August 1672". Een 3e geeft ongeveer te lezen:

Capsula haec tenet membrum mirabile Jani albini quem non totum tenebat orbis 20 August 1672.

Dat zal moeten beduiden: Deze doos bevat het „wonderlid" van Jan de Witt, dien de aarde niet geheel bevat.

Bij den teen van Cornelis de Witt zijn gevoegd 1°. in oud schrift uit den aangegeven tijd, het oorsronkelijk geschreven

---

[1]) Daar het «Wonderlit» niet was genoemd, kwam ik niet op de gedachte, dat dit voorwerp d e t o n g zou zijn. Ik bleef bij het nederig begrip teen.

2-regelig versje, hiervoren afgeschreven; 2°. een papiertje waarop: „Digitus pedis C^{i} albini 1672 XX August".

De andere briefjes zijn uit lateren tijd, en leveren de bewijzen voor de echtheid van de herkomst der voorwerpen. Er zijn enkele copieen bij van de reeds medegedeelde versjes. Boven één er van staat: „Copie van een versje betrekkelijk de tong van Jan de Witt, te vinden bij Tante Lagendaal te Berkel", en verder „nageschreven te Berkel op den 6den Juny 1823".

Een ander briefje, in oorspronkelijk schrift en met origineele handteekeningen voorzien, luidt als volgt:

„In twee doosjes Legt de tong en de toon van Jan en Cornelis de Witt afkomstig van Burgemeester Witsen en die heeft vereerst (sic), vereerd (?) aan Rynier van den Bern tot een present gegeven, zijnde mijn vrouw haar moeder een suster van Reynier van den Bern, en bij overlijden is mijn vrouw erfgenaam geweest en zo zijn wij daar aangekomen!

Wm. Westerbaan Hz.."

Daar onder lezen we:

„In Augustus 1832, is mij bovengenoemde Tong van Jan en de Toon van Cornelis de Witt, ten geschenke uit Rotterdam, toegezonden door mijn Behuwd Vader, de Heer Hk. Westerbaan Wz., die, eenige jaren vroeger, deze gedenkstukken van zijnen vader voorn.: Wm. Westerbaan Hz. geërfd had.

Hoorn 9 Augustus 1832.

D. Cockuyt,
Predikant bij de Remonstranten".

De eigenaars zijn dus als volgt:

20 Aug. 1672 eigenaar zekere R. d. L.; tusschen 1672 en Aug. 1717 Nicolaas Witsen, Burgemeester te Amsterdam.

Nà Augustus 1717 Reinier van den Bern;

deze had een zuster, wier dochter huwde met Wm. Westerbaan Hzn., wiens vrouw erfde; later werd bezitter hun zoon Hk. Westerbaan Wzn. Een dochter van dezen laatste huwde met D. Cockuyt, aan wien de schoonvader de voor-

werpen in Augustus 1832 zond. Tante Lagendaal [1]) te Berkel in 1823 moet er nog tusschen gevoegd worden.

De beide voorwerpen zijn zeer goed bewaard. Blijkbaar zijn ze op de een of andere wijze geprepareerd. Wellicht gepekeld en in de zon gedroogd. De tong heeft het kartelige behouden, ziet bruin geel en is korrelig, terwijl aan den kant van den tongwortel een stukje is afgebroken, dat niettemin bewaard is gebleven. De groote toon, nog voorzien van den nagel, is donker kastanje van kleur en glimmend, alsof het voorwerp gepolijst ware.

Een gelijktijdig versje: „Op 't uytrukken van de tong des heeren Raadpensionaris, luidt:

„Dat edel lid, dat self kon steenen harten breeken;
Dat voor het heilig recht en vrijheyd derfde spreken,
Werd schendig afgesneên. O tong! het recht werd krom.
En nu gy spraakloos zijt, zijn alle tongen stom."

Omtrent het feit zelf schreef het „Swart Toneel-Gordijn": *Elk liep af en aan, en scheurde, sneedt en beet haar eenig lit van 't lichaam.*

---

369. Twee afbeeldingen, zeer zeker ten onrechte toegeschreven als voor te stellen het Vorstelijk lustslot Nieuwburg bij Rijswijk. Voor- en achterzijde van een Paleis. Fraai in tin gedreven en geëmailleerd, in lijst.

Het paleis is in 1634 door Frederik Hendrik onder opzicht van Jacob v. Campen gebouwd en ontving den naam Nieuwburg, waarschijnlijk omdat de Hertog van Paltz-Nieuwburg daarvan de eerste steen heeft gelegd. In 1697 werd de vrede van Rijswijk er gesloten. In het laatst der 18e is het gesloopt. Prins Willem V liet op de plaats er van een gedenknaald oprichten.

Elk der voorstellingen hoog 0.13; breed 0.17.

370. Model in karton van den Tempel opgericht in den Hofvijver ter feestelijke viering van den Vrede te Aken.

---

[1]) Waarschijnlijk een zuster van W. Westerbaan, gehuwd geweest met den Hr. Lagendaal, gewoond hebbende te Berkel. Hendrik Westerbaan is haar erfgenaam geweest, van wien de moeder van D. J. Cockuyt de eenige dochter was.

„De vrede, bij het einde van den Oostenrijkschen Successie-oorlog te Aken op 18 October 1748 gesloten, is bekend onder den naam van den vrede van Aken. Voor onze republiek bevatte hij geene andere voorwaarden, dan dat zij alles, wat de Franschen op haar veroverd hadden, terugkreeg, benevens de barrièresteden, maar deze grootendeels geslecht. Een ongunstig einde van een oorlog, welke voor de Nederlanden niets dan nadeel had opgeleverd."

Volgens eene aanschrijving van Gecommitteerde Raden, in dato 14 Mei 1749, aan den Haagschen Magistraat, werd o. a. op 4 Juni besloten „op den 13e deezer, als wanneer het Vuurwerk, bij de Heeren Staten Generaal ter sake van de laast gesloten vrede te Aken gepraepareert, zal werden afgestoken", de klokken van de Groote Kerk, van de Gasthuiskerk en van het Stadhuis te luiden, en dat op het Carillon zal worden gespeeld. Ook dat rondom het Stadhuis eenige flambouwen, op armen geplaatst, zullen werden aangestoken, maar het Stadhuis niet zal worden gedecoreerd of geillumineerd, voornamelijk „ter zake van het vuurwerk, waar na toe de grootste menigte van 't volk zig zal begeeven."

Blijkens de plaat, uitgegeven door D. Langeweg en gegraveerd door J. Bezoet is „de inventie en tekening van P. de Swart, Architect des Prinsen van Oranje." Eene uitvoerige beschrijving licht den bouw en de inrichting van dezen Tempel toe. (Atlas Portef. XVII pl. 70.)

De vitrine hoog 0.40, breed 1.00, diep 0.40.

Geschenk van Jhr. Mr. Victor de Stuers. 1888.

Collectie Zoutman.

Op den 10den Augustus 1781 verscheen te 's-Gravenhage een zoogenaamde „Vrijdagse Na-Courant", — welke op Zaterdag in 't Fransch zou worden uitgegeven, — waarin een Extract was opgenomen uit het „Authenticq Relaas van het zee-gevecht tusschen eenige Hollandsche Oorlogsschepen, onder het commando van den Vice-Admiraal Zoutman, en het Engelsch Esquader, gecommandeert door den Admiraal Parker", bekend onder den naam van de(n) slag van Doggersbank, op Zondag 5 Augustus 1781. De Kapitein ter Zee,

Graaf van Welderen, was afgezonden door Zoutman om kennis te geven van het „bloedig zeegevecht". In de Maandagsche 's-Gravenhaagsche Courant van 13 Augustus, werd het geheele Rapport afgedrukt. Nog werd een particulier schrijven over die gebeurtenis gepubliceerd, geschreven aan boord van het schip: de Admiraal Generaal. Achtereenvolgens bleven de Couranten niet uit om nadere bijzonderheden mede te deelen. Zoo werden o. a. 20 Augustus gepubliceerd de Missive geschreven door Prins Willem V aan de Equipage van 's Lands schepen, alsmede het Rapport van den Engelschen Vice-Admiraal Parker, over den slag.

De ovaties van het publiek voor de helden van Doggersbank waren buitengewoon. Op Zaterdag 18 Augustus, bevonden Zoutman en Dedel zich op de paradeplaats in den Haag. „Buitengemeen was de menigte van menschen, dewelke er zig bevonden om die helden te zien. Zodra kreeg Z. D. H. de Hertog v. Brunswijk Zoutman niet in het gezigt, of ging hem te gemoet en omhelsde dezelve zeer teeder, tot wellekomst en om dien zeer dapperen held te feliciteeren". De Prins benoemde „als een recompens voor derzelver betoonde dapperheid" tot vice-admiraal extraordinair den Schout bij nacht Johan Arnold Zoutman, en tot Schouten bij nacht extraordinair de kapiteinen ter zee, Salomon Dedel, Willem van Braam en Johan Hendrik van Kinsbergen. In de zitting van 21 Augustus werd op persoonlijke voordracht van den Prins, in die zitting tegenwoordig, door de Staten-Generaal besloten, dat aan den Vice-Adml. Zoutman zal werden vereerd een Gouden medaille, ter waarde van dertien honderd gulden, hangende aan een ketting van hetzelfde metaal, (zie no. **371**) en aan de drie Extraordinaris Schouten bij nacht Dedel, Van Braam en Kinsbergen, alsmede aan de drie Kapiteins Bentinck, Braak en Staring, welke gecommandeerd hebben de schepen, die in de linie van Bataille zijn geweest, een dergelijke medaille, hangende aan een oranjelint. Het behaagde den Prins nog bovendien „aan yder dier Heeren een geschenk te doen als een teeken van distinctie, en wel aan den Heer Zoutman een gouden degen (zie no. **372**); aan de Heeren Dedel, van Braam en van Kinsbergen, (zijnde de Heer Bentinck reeds overleden) ieder een gedistingueerden sabel met deszelfs ceinturen. Aan de Heeren Braak en Staring, ieder een sabel met deszelfs ceinturon, nevens de permissie, om

gelijk de vlagofficieren, een witte pluim op hunne monteeringhhoeden te mogen dragen." Ook hield men zich onledig met het vervaardigen van een medaille of gedenkpenning, welke uit naam van Z. H. aan alle Doggersbankerhelden, zonder onderscheid van rang, zou worden geschonken. (Zie no. **373**) Ter ondersteuning van de nagalaten weduwen en betrekkingen der gesneuvelden, werd een fonds in 't leven geroepen, ter verzorging. „De uitgevers van dat programma", — nu zouden we zeggen de Commissie, — stelden voorop, dat dit land Helden kweekt, „maar tegelijk menschen, die heldenmoed op zijne waarde weeten te stellen, die geene weduwen van zulke, zooveel verdiend hebbende mannen verlaaten." Den 2den December had de plechtige ceremonie in het Stadhouderlijk kwartier plaats, en wel in presentie van de Prinses, de vorstelijke Kinderen en vele Hooge autoriteiten. Z. H. hield eene „deftige en gepaste aanspraak", en zoo ontving o. a. Zoutman uit 's Prinsen hand de medaille en keten, benevens den degen. Een „prachtige" maaltijd ten Hove besloot deze plechtigheid.

Johan Arnold Zoutman werd geboren te Gouda, den 10 Mei 1724. Den 7en Mei 1793 werd te 's-Gravenhage de Impost voor zijne begrafenis betaald, alwaar hij aan verval van krachten overleed. Zijn lijk werd vervoerd naar Geertruidenberg. Hij woonde o. a. op de Prinsengracht no. 75, waar een steen in den gevel aan den zeeheld herinnert, waarop men leest:

Hier heeft gewoond
en is overleden de Luitenant-
Admiraal Johannes Arnold
Zoutman.
1724—1793.

Ook woonde hij vroeger in het Westeinde, op welke plaats de Kazerne Zoutman nog jaren aan hem heeft herinnerd. (Zie voor zijn portret no. 119 van de Schilderij-verzameling.)

Ter eer van deze victorie werd door Joan George Holtzhey, medailleur te Amsterdam, eene medaille gesneden, en verkrijgbaar gesteld; in goud tegen *f* 80.—; in zilver tegen *f* 5.10.

371. De groote gouden eeremedaille met gouden keten, aan Zoutman door de Staten-Generaal op voorstel van den Stadhouder vereerd. „Op de voorzijde het wapen der Generaliteit met het omschrift: Concordia res parvae

crescunt; op de keerzijde de wapens der Provinciën met dat van Zijne Hoogheid in het midden, en het omschrift: Discordia maximae dela bunter. Eene fraaie afbeelding van deze penning vindt men in de Zeetriumph der Bataafsche Vrijheid, op Doggersbank door J. Le Francq van Berkhey.

De medaille is gehecht aan een dubbele snoer schakels. Het randschrift luidt: Ter belooning van de dapperheit, getoont in de actie op Doggersbank, 5 Aug. 1781 aan de Vice-adm[l] Zoutman.

De medaille in d. 0.09; dikte der medaille 0.007.

372. Een eeredegen; het gevest van massief goud; de kling van damascener staal. De schede van slangenhuid, met gouden beslag en ringen; aan Zoutman geschonken door Z. K. Hoogheid Prins Willem V.

Lang 0.93^5; het gouden gevest 0.16^5.

373. Een rood-wit-blauw moiré zijden lint, waaraan de gouden medaille werd gedragen, ingesteld door den Prins-Stadhouder.

Die medaille, vervaardigd door den graveur Schepp, en welke in goud aan alle scheepsbevelhebbers van den slag werd uitgereikt, wordt in de 's-Gravenh. C[t] van 9 Nov. 1781 als volgt beschreven: Op de voorzijde de overwinning staande op den voorsteven van een schip „in de antique smaak", houdende in de eene hand een lauwerkrans, en in de andere een palmtak, met een olijftakje doorvlochten. De voorsteven verbeeldt tevens den Leeuwenkop en de zeven pijlen, zijnde het wapen der Unie. Onderaan leest men Doggersbank 5 Aug. MDCCLXXXI. Het omschrift luidt: Pax Quaeritur Bello; dat is door den oorlog verkrijgt men vrede. Op de tegenzijde een Lauwerkrans; midden in leest men: Exciniae Virtutis praemium; dat is belooning van uitmuntende dapperheid. Het omschrift is: Munificentia Principis Auriaci, d. i. geschenk van den Oranjevorst. (Deze medaille is afgebeeld in Le Francq van Berkhey; hierboven genoemd).

Lang 0.60; breed 0.04.

374. Een wit zijden lint à la Zoutman.

Lang 0.38; breed 0.06.

375. Een lint, als voren.
Lang 0.14; breed 0.04^{5}.

Omtrent deze linten kunnen eenige kleine bijzonderheden worden medegedeeld. Het gansche land door jubelde men over Zoutmans glorie en over den roem zijner helden; vrouwen in alle standen droegen linten en sieraden te hunner eer beschilderd. Le Francq van Berkhey zingt dan ook in zijn Zeetriumph II, 464:

„De schoone Jufferschap, had den gekrolden vlecht,
Met keur van kwikjes en van strikjes vastgehecht;
Waarop men Zoutmans vloot, gansch keurig wist te maalen:
Een ander deed 'er de eer ook van Kinsbergen praalen.
Dees strikt voor Dedel, of elk held, een keurig lint;
Een derde, die weêr smaák in treurge strikken vindt,
Vlecht Bentincks rouwlint, [1]) enz.

In de 's-Gravenhaagsche Couranten van 31 Augustus, 7 September en 12 September 1781 kwamen de volgende advertenties voor:

„Dewijl het de Voorzienigheid behaagt heeft zijne Dierbaare Zegen over Ons Klein dog Dapper Escader te geeven: Zoo heeft Mademoiselle Lavergne, Marchande de Mode op het Voorspui in 's-Gravenhage, aan den Dag doen komen een Zeker Lindt, gebruikt kunnende worden voor Noeux de Manche, Noeux de Busquetier, Noeux d'Epé, alsmede voor Hoeden, Mutsen, Tokken, Ec. Dit Lind wordt genoemd Ruban à la Zoutman, dit à la Victoire. Bovengemeld Lind word zodanig geapprobeerd, dat Haare Koninglijke Hoogheid Mevrouw de Princesse van Orange, benevens alle Heerèn en Dames, van hetzelve gebruik maken en is alreeds van meest alle steden bij bovengenoemde ontboden, en verzoekt de gunst van alle Heeren en Dames, mits daar om schrijvende en kunnen van een prompte bediening verzekerd zijn. Heden Vrijdag zal gemelde Mademoiselle Lavergne haar te Rotterdam bevinden in het Logement het Hart bij Mr. Halmans, bij de Vlasmarkt, bij wien men bovengemelde Linten zal kunnen bekomen, maar zal daar niet langer blijven, dan van daag, kunnende inmiddels een ieder zig in den Haag bij haar

[1]) Wolter Jan Bentinck overleed 24 Augustus 1781 aan de wonden op 5 Augustus bekomen.

addresseeren." (Deze advertentie kwam eigenaardig gewijzigd nog voor op den 9 September.)

„S. Schaasberg, wonende in de Tweede Wagenstraat bij de Langegragt en de Broeders Falger, wonende in de Bagynestraat, adverteeren aan alle Heeren en Dames, dat bij Haar te bekomen is alle soorten van wit- en gecouleerde linten, tablies, halsdoeken etc. beschilderd à la Zoutman of à la Victorie, met werkelijk fraaye vermeerdering van tekening, met schepen geïnventeerd, enz."

„Philippe Marchand Parfumeur & Coiffeur des Dames dans le Korte Houtstraat à la Haije, a l'honneur de donner avis, qu'il continue de vendre les Rubans à la Zoutman: il en a trois nouveaux qu'il ne commencera à vendre que le Mercredi matin, après que l'avertissement sera sortie: les dits Rubans sont enrichies de plusieurs choses Allégoriques au glorieux combat qui s'est donné le 5 Août dernier."

De voorgaande nommers, met het portret in de schilderij-verzameling, werden gelegateerd aan het Gemeente-museum, door den Heer J. A. A. Zoutman, kleinzoon van den vice-admiraal, en aanvaard in de zitting van den Gem.raad van 26 Juli 1887.

376. Een schilderij op glas (waterverf), met den titel Doggersbank's Triumf, zijnde eene allegorische voorstelling. Neptunus ment, te midden der baren, de zegekar, waarin de Hollandsche maagd is gezeten, houdende het miniatuurportret van Prins Willem V in de hand. Zeenymphen, opduikende uit de golven, dragen de miniatuurportretten der zeven, met roem beladen scheepsbevelhebbers, als: J. A. Zoutman, Salomon, Dedel, Willem van Braam, J. H. van Kinsbergen, W. J. Baron Bentinck, Adriaan Braak en Evert Christiaan Staringh.

Aangekocht van den kunsthandelaar W. A. Rotteveel Jr., voo *f* 60.— Maart 1893.

Patriottentijd.

377. Een zilveren medaille, ter grootte van een ouderwetschen stuiver. Aan de voorzijde het portret van den Amsterdamschen burgemeester Hooft, bekend om zijn Patriottische gevoelens. Aan de keerzijde een Keeshond.

Een van de vele, met allerlei afwijkingen, die in 1781 in omloop gebracht zijn, en in 't vervolg van van Loon meerendeels worden afgebeeld.
Aangekocht in 1892.

378. Charivari van zilver, voorstellende een Keeshond in zijn hok; met beweegbaar deurtje, waardoor de hond naar buiten komt.
Verkregen in 1865.

379. Een wit zijden lint, waarop in kleuren gedrukt zijn de wapens van Oranje en Pruisen, benevens zinnebeeldige voorstellingen op Oranje toepasselijk.
Lang 0.88; breed 0.07.
Geschenk van wijlen Dr. R. A. Soetbroodt Piccardt 1888.

---

380. Gedenkzuyl der VII vereenigde provinciën, en Tempel voor Nederland; beide met verklaring. Geinventeerd getekend en gegraveerd door J. G. Visser 1793 en 1794 met adres van H. A. Banse & Co., 1793 en 1794.
a en *b* hoog 0.53; breed 0.67; *c* en *d* hoog 0.24; breed 0.31. Vier stuks in lijst achter glas.

381. Een bokaal, waarop eene vrouw met een speer, dragende de vrijheidshoed in de linkerhand en een palmtak in den rechter; met opschrift: Vreede en Vrijheid.
3 Mrt. 1796 vierde men in Den Haag, ter eere van het bijeenkomen der Conventie, een burgerfeest, o. a. bestaande in een optocht. De fraaiste wagen was die, waarop de Vrijheid troonde. De Vrijheid werd voorgesteld door de Burgeres van der Meer, die met den ontblooten linkerarm op een altaar leunde, terwijl zij in de rechterhand een speer hield met den hoed der vrijheid er boven op. In weerwil der nijpende koude en van een luchtig gewaad, hield zij deze rol zeven uur lang aan één stuk vol.
Nederland 1887, no. 6, bl. 37 (B. Huet, N. Lett. onder de Bat. republ.) uit Rogge, Staatsregeling.
Hoog 0.19; kelk in d. 0.074; voet in d. 0.082.

382. Een Hollandsche paspoort in blanco, gedrukt op witte zijde, uit den tijd van het Koninkrijk Holland.

Aan Lodewijk Napoleon werd, zoo men meent, van alle drukwerk van den Staat een exemplaar op zijde aangeboden.

Geschenk van wijlen den Heer J. J. Feylbrief, 1890.

383. Een rood fluweelen kussen met goud geborduurd, en gouden franje, waarop gelegd zijn de fransche verzen, gedrukt op witte zijde, voorgedragen en aangeboden door een der hierna genoemde jonge dames. Het kussen draagt in een lauwerkrans de letter N, gedekt door een gouden kroon, omvat door een lijst van bladen. Omtrent dit kussen vinden we in de „Bijlaagen, behoorende tot het verbaal v. d. Maire v. d. Haag in 1811, no. 2: „Deux coussins de „velour richement brodés ont été arrangés l'un pour „y placer les clefs dorés de la ville qui seront offerts „par le Maire, et l'autre pour les couplets qui seront „récités par une des jeunes demoiselles qui présentrons „des corbeilles de fleurs à Leurs Majestés." Zie voor de sleutels no. **68** van dezen catalogus. De namen der jonge dames zijn: M. A. P. van der Dussen, C. J. van der Goes, O. M. van Grovestins, M. C. J. van der Heim, H. P. J. van Kretschmar, S. M. van Panhuys, M. A. J. van Schuilenburg, D. C. van Slingelandt, J. P. S. van Toulon, J. P. L. van Toulon, A. S. A. Umbgrove, B. Wyburch.

Het kussen, gedeponeerd door het Gem. Bestuur v. 's-Gravenhage; de gedichten behooren tot de Gem. Bibliotheek, no. 1054 v. d. catalogus; zie ook de n^{rs}. 1052 en 1053.

Hoog en breed 0.37. De versjes hoog 0 27; breed 0.20.

384. Een stuk groene zijde, met goud geborduurde kroon, en relief, waaronder de naamletters van Keizer Napoleon I en Keizerin Maria Louisa, monogram N. L.; gebruikt voor den troon bij het bal in het komediegebouw gegeven. De globale uitgaaf, bij gelegenheid van den plechtigen intocht, gedaan door de stad beliep ruim *f* 5000.—

Hoog 0.75; breed 0.66.

Gebeurtenissen van 1813 en 1815.

385. Naamlijst, der Officieren, Onder-officieren, Grenadiers, Jagers, Kanoniers en Muzikanten, uitgemaakt hebbende het corps Haagsche Oranje Garden, vrijwillig uitgetrokken den 22en November 1813, met vermelding van de gekwetsten en de gesneuvelden en van de krijgsgevangen gemaakten, alsmede van de in krijgsgevangenschap overledenen. Penteekening.

Hoog 0.62; breed 0.82. In lijst achter glas.

Zie no. I v. d. Kat. Schilderijen Raadhuis, 1870. Dit stuk hing toen in de spreekkamer van Burgemeester en Wethouders.

386. Een zilveren Kruis, gedragen door den oudstrijder van 1813, Auberlin.

Geschenk van den Heer W. J. Bolderman.

387. Nominative Lyst van de compagnie vrywillige Infanterie Landmilitie van 's-Gravenhage, georganiseerd door den Capitein W. Voogt, den 8sten Mei 1815; den 26sten dierzelfde maand uitgemarcheerd op order des Konings, om gebruikt te worden in den worstelstrijd v. Europa tegen den dwingeland. Na den val van den dwingeland uit Parijs gemarcheerd, convoyeerende de aldaar geplaatste en van hier geroofde kunststukken tot Antwerpen. (Van daar werden de kunststukken verder per schip naar 's-Gravenhage vervoerd). Den 27sten October in 's-Gravenhage teruggekomen; den 30sten voor hunne diensten bedankt." Penteekening gem. H. V. D. Poth.

Hoog 0.42; breed 0.53. In lijst achter glas.

Zie herkomst als bij nommer **385.**

388. Een zijden banier, bestaande uit de drie kleuren der Nederlandsche vlag, met gouden kwasten en franje, aan rood-wit-blauwe koorden. In 't midden een medaillon, voorstellende op een oranjefond, het in goud geborduurde wapen van Nederland, met uithangend „zilveren kruis" aan een oranjelint, omgeven door een van gouddraad geborduurden eikenkrans met vrucht. Bovenaan leest men: Geschenk van Koning Willem III

aan de strijders van 1813 en 1815, en van onderen: Beschermheer Prins Frederik der Nederlanden. De banier is gehecht aan een houten stok, gedekt door een Leeuw (de Leeuw v. Waterloo), rustende op een voetstuk, waaronder een eikenkrans van goud. Het voetstuk draagt achter en voor het opschrift: Koning en Vaderland; aan de zijden een gekroonde W.

Hoogte der banier 1.00; breedte 0.61; de knop hoog 0.39; lengte der stok 1.89.

Geschenk van de Heeren W. Smidt, Sr., J. P. Hoogstraten en C. J. Enthoven.

389. Aankomst van Prins Willem van Oranje te Scheveningen, November 1813; in gegalvaniseerd koper; vervaardigd in de fabriek van de Heeren van Kempen en Zoon. Van boven het Ned. wapen, met 't devies; daaronder een lint met: Geen Nederland zonder Oranje. In den rand de namen der Grondleggers van Neerlands vrijheid. Onderop staat Ps. CXXVI : 3.

In doorsnede 0.17. In lijst achter glas.

Verkregen in 1874.

390. Oorkonde van de overdracht van de Gedenknaald te Scheveningen, in eigendom aan de Gemeente 's-Gravenhage, 24 Aug. 1865; fraai handschr. in kleuren, door J. H. Hingman, op perkament, met opgedrukt zegel der Hoofd-commissie, en de handteekening van Prins Frederik der Nederlanden.

Hoog 0.35; breed 0.25.

Gedeponeerd door het Gem.bestuur v. 's-Gravenhage.

391. Een eikenkrans aan de gedenknaald te Scheveningen gehecht geweest, bij gelegenheid der onthulling op 24 Aug. 1865, doorvlochten met immortellen en oranjezijde. Zie voor het Programma der feestviering het Gemeenteverslag van 1865, en de nommers 298—301 van de Gemeente-bibliotheek.

Geschenk van bestuurders van de vereeniging: het Metalen Kruis, afdeeling Amsterdam, 1e Sectie 1865.

392. Afbeelding van het Willemspark te 's-Gravenhage, 17 November 1863, opgedragen aan Prins Frederik der

Nederlanden, Voorzitter, en de verdere leden der Hoofd-commissie; met verklarende plaat en naamlijst. „De plegtigheid der eerste steenlegging door Z. M. den Koning voor het Nationaal Monument in het Willemspark te 's-Gravenhage." Lith. van S. Lankhout te 's-Gravenhage. Zie over dit feit o. a. de nommers 1062 en 1063 der Gem. Bibliotheek, vooral de noot bij het laatste nommer.

De afbeelding hoog 0.83; breed 1.16; de verklaring hoog 0.33; breed 0.47. Beide in lijst achter glas. Zie Kat. Schild. Raadh. van 1870, no. 77, *a* en *b*.

Geschenk van den Heer Petrus Regout, wiens photogr. portret, en autogr. afdrukken om de plaat zijn aangebracht.

393. Afbeelding als voren. 17 November 1869. „De Plegtigheid der onthulling van het nationaal Monument in het Willemspark te 's-Gravenhage"; met verklarende plaat en naamlijst. Koninkl. Ned. Steendrukkerij van S. Lankhout. 1872.

De afbeelding hoog 0.83; breed 1.16; de verklaring hoog 0.33; breed 0.47. Beide in lijst achter glas.

394. Twee oorkonden;

a. betreffende de steenlegging;

b. houdende de overdracht van het monument, in de n^{rs}. **392** en **393** genoemd. Beide op perkament, in kleuren opgewerkt door J. H. Hingman.

a. hoog 0.67; breed 0.46; *b.* hoog 0.34; breed 0.24. Eén er van in portefeuille.

Gedeponeerd door het Gemeentebestuur.

Belgische onlusten.

395. Een donkerblauw fluweelen banier, gevoerd met blauwe zijde, m. koorden en gouden kwasten en franje, waarop de orde van het Metalen kruis, aan een strik van het lint, waaraan het gedragen wordt, waarboven een koninklijke kroon. Onderop leest men: Afdeeling 's-Gravenhage, waaronder twee eikentakken, verbonden door een strik van oranjezijde.

De banier wordt gedragen door een houten stok, als lans, met spitsen gouden knop, en werd vervaardigd door A. A. Knuyver.

De Banier hoog 1.00; breed 0.74; de stok lang 2.47; de punt 0.32.

396. Een papieren koker, waarop de naam Dr. Vinkhuyzen; op het deksel een vijfhoek, waarin 25. De koker houdt in: *a*. Gedenkplaat, met authogr. handt. der deelnemers; *b*. Programma der muziekuitvoeringen; *c*. afbeelding van het Feestdiner met naamlijst der aanzittenden; *d*. Programma der Galavoorstelling in den schouwburg; *e*. Rede a/h graf van von Goumoëns. Deze stukken hebben betrekking op de 25-jarige herinnering aan de verdediging van de Antw. Citadel in 1832.

397. Herinnering a/d Citadel van Antwerpen 1832. Marsch voor Militair muzyk door F. Dunkler. (Zie zijn portret no. 234*a* der Schilderijverzameling). Oorspronkelijke partituur, met gegraveerden titel. Handschrift in portefeuille. Zie voor die feestviering in 1857 o. a. de nommers 116 tot 118 der Gemeente-Bibliotheek.

Beide nommers geschonken in 1891 en 1892 door Dr. C. W. Vinkhuijzen, lijfarts van wijlen Z. M. Koning Willem III.

HUIS VAN ORANJE-NASSAU.

Prins Willem I.

398. Een buste in pleister, voorstellende Prins Willem I, geboren 25 April 1533 op het slot Dillenburg; doodgeschoten te Delft 10 Juli 1584; borstbeeld van voren gezien, op zwart houten voetstuk.

Hoog 0.68.

Geschenk van Mr. W. A. J. Baron Schimmelpenninck van der Oye. 1878.

399. Een Statuet in gebakken aarde, gediend hebbende als model voor het standbeeld van Prins Willem I, op-

gericht op het Plein te 's-Gravenhage, 5 Juni 1848. Gemerkt L. Royer 1842. In den Atlas bevindt zich onder 't Inventaris-nommer 4153 eene rijke collectie teekeningen en ontwerpen van dat standbeeld, alle door Royer. (Zie 't portret v. d. Prins in de Schilderij-verzameling onder no. 157.)

Hoog 0.28^5.

Aangekocht op de auctie G. Theod. Bom, te Amsterdam, in 1891.

Prinses Amalia van Solms.

400. Gipsafgietsel van een penningplaat, voorstellende de beeltenis van Amalia van Solms, Gemalin van Prins Hendrik der Nederlanden. Zij werd geboren 31 Augustus 1602, en overleed te 's-Gravenhage 8 Augustus 1675. Zie voor haar portret de nrs 121 en 159 der Schilderij-verzameling, en no. **186** v. dezen Catalogus.

Deze penningplaat is beschreven bij van Loon II, pag. 159, no. 2, (de keerzijde), en werd vervaardigd ter gelegenheid van haar huwelijk in 1625.

Geschenk van den Heer de Regt, kunstkooper. 1892.

Prins Willem IV.

401. Een wit papieren knipsel, voorstellende Prins Willem IV te paard, in lijst achter glas; naar rechts gewend. Links gemerkt GGIVS, rechts Ft. 1747. Daaronder *Je maintiendrai*. Alles geknipt. Zie zijn portret in de Schilderijverzameling no. 115.

Prins Willem IV, zoon van Johan Willem Friso, die aan den Moerdijk verdronk, en Maria Louise, Prinses van Hessen-Cassel, geboren te Leeuwarden 1 September 1711, overleden te 's-Gravenhage 22 October 1751. Hij was gehuwd met Prinses Anna van Engeland. Met hem kwam de regeering in een zijtak der Oranjes. Zie voor zijn portret de nrs 114 en 115 der Schilderij-verzameling.

Hoog 0.22; breed 0.15. Dit knipsel komt voor onder no. 76 in den Katalogus van Schilderijen v. h. Raadhuis van 1870.

Prins Willem V.

402. Een Wolffsglas, waarop het borstbeeld van Prins Willem V, van voren gezien.

Prins Willem V, zoon van Prins Willem IV en Anna van Engeland, werd geboren te 's-Gravenhage 8 Maart 1748, emigreerde in 1795, en overleed te Brunswijk 9 April 1806. Zie zijn portret op 9-jarigen leeftijd in de Schilderij-verzameling onder no. 64. Een ander Wolffsglas wordt in dezen Catalogus vermeld onder no. **147.**

Hoog 0.17. De kelk in d. 0.076; de voet 0 085.
Aangekocht voor *f* 76.—

403. Een mahoniehouten kastje met slot; behoorende bij het voorgaande nommer.

404. Een zoogenaamde Prinsensjerp van zijde, waarop in kleurendruk eenige malen het borstbeeld van Prins Willem V voorkomt.

405. Een bokaal met het monogram W. P. V. O. in krulletters. (Willem Prins van Oranje).

406. Een bokaal als voren.

Beide hoog 0.19; kelk in d. 0.077; voet in d. 0.086.

407. Een bokaal met het monogram F. S. W. P. V. P. in krulletters. Frederica Sophia Wilhelmina Prinses van Pruisen, met wie Prinses Prins Willem V in 1767 huwde.

Pendant van een der twee voorgaande.
Hoog 0.19; kelk in d. 0.075; voet in d. 0.084.

408. Een zijden lint. Aan de beide uiteinden de wapens van Oranje en Pruisen, door een strik verbonden.

409. Een Delftsch aardewerk plaateeltje in kleuren, in gebakken lijst, waarop de Portretten van Prins Willem V en zijne Gemalin, verbonden door een festoen of lint, waaarop de naamletters: P. W. D. 5. (Prins Willem De 5e). en F. S. W. (Fred. Soph. Wilhelm.), waaronder: V: V: O: R. = Vivat Oranje.

Tusschen de beeltenissen een oranjeboom met vrucht. Breed met lijst 0.18; hoog 0.16.

410. Een schuilplaatje in den vorm van een tuiltje violen, waarin de portretten van Prins Willem V, zijne Gemalin en oudsten zoon, waarbij dit versje:

„Beschouw, met aandacht, deeze Bloemen!
Beschouw 't papier, langs rank en blad!
Vind gy 't geheim, dan zult gij roemen.
Des Maakers kunst, en Nêerlands schat."

Geschenk van Dr. R. A. Soetbrood Piccardt.

411. Een gouden ring met Agaten steen, waarin gesneden is het borstbeeld van Prins Willem V. Bijgevoegd een afdruk in rood lak.

412. Een gouden ring, met Amethysten steen, waarin gesneden is het borstbeeld van Prinses Wilhelmina Frederika Louisa, dochter van Prins Willem V, gehuwd met Carl August, Erfprins van Brunswijk Lunenburg; omzet met 18 brillanten. Bijgevoegd een afdruk in rood lak.

Beide ringen werden ter gelegenheid van dat huwelijk geschonken aan Mr. R. v. Olden, Thesaurier-Generaal van Prins Willem V, en in bruikleen afgestaan aan het Museum door den Heer R. H. van Olden, notaris te Cheribon. 1891.

413. Een bokaal, met de wapens van Weilburg en Oranje. Carolina Wilhelmina, Prinses v. Oranje, de zuster van Prins Willem V, en dochter van Willem IV, Prins van Oranje en van Anna, Prinses van Gr. Br., geb. 28 Febr. 1743 te Leeuw., huwde 5 Maart 1760 met Carel Christiaan, Prins van Nassau—Weilburg. Zij overleed 6 Mei 1787. Zie haar portret op haar 14e levensjaar, onder no. 65 der Schilderij-verzameling.

Hoog 0.19; kelk en voet in d. 0.075.

Koning Willem I.

414. De koperen plaat, gediend hebbende tot het drukken van de invitatiekaart voor een bal door de regeering

van 's-Gravenhage, aan Z. M. Koning Willem I aangeboden in September 1816; met afdruk.
Hoog 0.10^5; breed 0.15^5.
Geschenk van Jhr. Mr. Victor de Stuers.

415. Een schuilplaat, in den vorm van een bouquet roode en witte rozen, waarin de vorstelijke familie is afgebeeld. In lijst achter glas.

Verwelkt de Lenteroos wanneer de Orkanen loeijen,
En velt de Najaars storm het sieraad van de jeugd;
Hier blijft voor Neerlands volk een tros van rozen bloeijen,
Gekoesterd door den gloed der onmiskenbre deugd.
Ja, zweeven voor ons oog, in de onverwelkbre bladren,
De beelden van een Stam, zoo hoog door ons geschat;
In 't tuiltje, dat de Liefde erkentlijk mogt vergadren,
Pronkt de ongeveinsde zucht die 't hart des volks omvat.

M. Westerman.

„Portraits in profil van HH. KK. MM. de Koning en Koningin der Nederlanden, Z. K. H. de Prins van Oranje, H. K. H. Anna Paulowna, Princes van Oranje, Z. K. H. Prins Hendrik, H. K. H. Princes Marianne en HH. KK. HH. Douariere van Oranje en Douariere van Brunswijk.

„Bij gelegenheid der hooge en heugelijke Feestviering van de Vorstelijke Huwelijksverbindtenis is dit bloemtuiltje vervaardigd, in hetwelk men de gelijkendste afbeeldingen vindt van de Koninklijke Familie, in acht gesilhouetteerde Portretten, als van Z. K. M. den Koning en H. K. M. de Koningin der Nederlanden, in de eerste bovenste roos; van Z. K. H. de Prins van Oranje en H. K. H. Anna Paulowna, Princes van Oranje, in de andere roos: en in de bovenste roos en buitenbladen die van H. K. H. Douariere van Oranje, Moeder des Konings: en in de andere roos die van H. K. H. Douariere van Brunswijk, Zuster des Konings; en in de groene bladen die van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden, en H. K. H. Marianne, Princes der Nederlanden.

„Dat Nêerlands Roem, Liefde en Hoop, thans in het schoonste bloemtuiltje vereenigd uit den Nederlandschen tuin, immer het Koninklijk Geslacht sieren, terwijl de geuren van hulde, dank en verwachting, uit dit offer van het vaderlandsche

hart, de dierbare voorwerpen streelen, wier omtrek in den rand dezer bloemen en bladeren schuilt."

Geschenk van Mr. A. E. H. Goekoop. October 1889.

Koning Willem II.

416. Een oranje zijden banier, waarop: Hulde aan Willem II, 's-Gravenhage 5 December 1840.

417. Een wit zijden banier, waarop het Haagsche wapen in kleuren is geschilderd; met tenanten en kroon.

418. Strikken en sjerpen van oranjezijde, met gouden franje; in de rosetten een vergulden knoop, waarop een gekroonde W. Drie stuks.

Nadat Koning Willem II den 7 October 1840 het bewind had aanvaard, en 28 November d. a. v. te Amsterdam was ingehuldigd, deed Z. M. met zijne Gemalin op 5 December zijne intrede in Den Haag. Van de twee eerewachten die den stoet vergezelden, de eerste gecommandeerd door Jhr. J. Mock, de andere door den Heer D. L. Welsink, droegen de leden van die tweede eerewacht *oranjesjerpen over den schouder.* Deze drie nommers hebben op die intrede betrekking. Zie o. a. no. 1688 der Gem.-Bibliotheek.

419. Een buste in koper, van Koning Willem II. Aan de voorzijde het opschrift Willem II; aan de achterzijde L. Royer f^{te} 1842 L. J. Enthoven en C^{o} s Hage ('s-Gravenhage) Trossaerts en C.

Hoog 0.29^{5}. Op voet, onder glas.

Geschenk van Vrouwe M. H. J. Robert, geb. Paulus. 3 October 1889.

420. Model in pleister voor het standbeeld van Koning Willem II op het Buitenhof, door L. Royer.

Hoog 0.61.

Aangekocht op de veiling G. Theod. Bom. 1891.

421. Een metalen lauwerkrans, geplaatst geweest op het voetstuk van het standbeeld van Z. M. Willem II, als eene herinnering aan de dagen van Juni 1815; op een houten tafeltje.

Hoog 0.34; in d. 0.57.
Geschenk van den Gep. Majoor der Artillerie C. W. Voet. 1866.

422. Photographie van het Ruiterstandbeeld, opgericht voor Koning Willem II te Luxemburg; genomen na de onthulling.
Hoog 0.48; breed 0.38. In lijst achter glas.
Geschenk van Mr. J. G. Patijn, hem door den Heer Zelle, Gep. Kap. v. h. O. I. Leger te Luxemburg ter hand gesteld. 1884.

423. De bronzen medaille op het overlijden van 's Konings Gemalin H. M. Anna Paulowna, Grootvorstin van Rusland, in 1865. Zie nommer **419.**
Geschenk van Dr. C. W. Vinkhuijzen.

Prins Frederik der Nederlanden.

424. Buste in pleister van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden, oom van wijlen Koning Willem III. Geboren te Berlijn 28 Februari 1797, overleden 9 Sept. 1881. Borstbeeld van voren gezien. Gemerkt H. Boos fct 1876. Op houten voetstuk. Zie voor 't Portret van den Prins en dat zijner Gemalin onder de nommers 57*a* en 75*a* en *b* der Schilderijverzameling.
Hoog 0.55.
Geschenk van den Heer F. Botgorschek, 1876.

425. De Portretten van den Koning van Zweden en zijne Gemalin, geboren Prinses Louise der Nederlanden, dochter van Prins Frederik. Staalgravures naar Nic. de Keyser.
Hoog 0.56; breed 0.34. Ieder der portretten in palissanderhouten lijsten achter glas.
Aangekocht in 1891.

Prinses Marianne der Nederlanden.

426. Portret van Prinses Marianne der Nederlanden, zuster van Prins Frederik der Nederlanden. Miniatuur op ivoor.

De Prinses werd geboren 9 Mei 1810; zij is afgebeeld op den leeftijd van ongeveer 18 jaar.
Hoog 0.068; breed 0.058. In lijst achter glas.

127. Een stukje van den kouseband, gedragen door de Prinses als bruid van Z. K. H. Prins Albert v. Pruisen.
Aan het Programma der plechtigheden welke plaats hadden, ter gelegenheid van het huwelijk van Hare Koninklijke Hoogheid Mevrouw de Prinses Marianne der Nederlanden, met Zijne Koninklijke Hoogheid, Prins Albert van Pruisen, binnen 's-Gravenhage, op Dinsdag, den 14 September 1830, is het volgende punt ter opheldering ontleend:
XVIII. „Nadat aldaar [1]) door de Grootmeesteresse, de Barones van Knobelsdorff, de kouseband zal zijn uitgedeeld geworden en de kroon door de oudste Hofdame, Barones van Estorff, aan den Thesaurier van 's Konings Huis, den Heer Ragay, wederom zal zijn ter hand gesteld, wordt aan alle Hofstaten afscheid gegeven."
Geschenk van Mr. L. de Bruyn. Heeft behoord aan Mevrouw A. van Bylandt geb. Hogendorp van Hofwegen, ééne der sleepdraagsters, en Hofdame van de Gemalin van Willem II. 1890.

Koning Willem III.

128. Twee ronde gipsen plaques, voorstellende:
a. het Borstbeeld van Willem III, gemerkt Ch. Wiener.
b. zinnebeeldige herinnering a/d watersnood, gelenigd door de liefdadigheid in Jan. 1861. Gem. Ch. Wiener fecit.
Ieder in d. 0.24.

129. Insigne, gedragen door de eerewacht te voet, bij gelegenheid van het feest, ter herdenking van de 25-jarige regeering van Koning Willem III op 21 Mei 1874.

---

[1]) « Het appartement voor het jong getrouwde Paar in gereedheid gebracht en waarheen na het souper Hunne Majesteiten, benevens de geheele Koninklijke familie, voorafgegaan door de Heeren en gevolgd door de Dames der Hofstaten Hen geleiden. »

430. Oorspronkelijke afdruk in gebakken aarde van Prins Willem Frederik Maurits Alexander Hendrik Karel van Oranje. Zoon van Koning Willem III, geb. 15 September 1843, overleden 4 Juni 1850. Gemerkt van der Ven. In etui, met spiegel.

Naar dezen afdruk, door den beeldhouwer van der Ven, op last van H. M. Koningin Sophie genomen, is ook door hem vervaardigd het marmeren beeld.

Natuurlijke grootte; 0.18, gemeten van 't voorhoofd tot de kin.

Geschenk van den Heer R. A. Gevers. 1866.

Prins Hendrik der Nederlanden.

431. Een buste in pleister van Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden, geboren 13 Juni 1820; overleden 13 Januari 1879; borstbeeld van voren gezien; op houten voetstuk.

Hoog 0. 79.

Aangekocht in 1878 bij M. M. Couvée.

432. Photographisch portret van Prins Hendrik der Nederlanden, *en frac.* Kniestuk. Omhangen met een ketting en medaille, waarop 't Haagsche wapen. De Prins heeft er onder geschreven: En souvenir du 5 Mai 1860 — Henri Prince des Pays-Bas.

Hoog 0.15; breed 0.10; in lijst achter glas.

433. Photographische portretten van Prins Hendrik der Nederlanden en zijne eerste Gemalin Prinses Amalia Maria da Gloria Augusta van Saksen Weimar—Eisenach, Hertogin van Saksen. 1865.

Hoog 0.32; breed 0.25. In lijst achter glas.

Beide nommers geschonken door Dr. W. C. Vinkhuijzen 1893. Afkomstig uit het vertrek van Koning Willem III, en na diens dood aan den Heer Vinkhuijzen vereerd.

434. Draagteekens, uitgereikt door Prins Hendrik der Nederlanden aan Hdz. personeel ter gelegenheid van de feestelijke herdenking van de inneming der Stad Brielle op 1 April 1872.

Prinses Sophie der Nederlanden.

435. Portretten van den Groot-Hertog en de Groot-Hertogin van Saxen, geboren Prinses Sophie der Nederlanden; 1842—1892. Lithographie op Chineesch papier, naar eene teekening van J. H. Swijser 1892. Met Wapen.

Prinses Wilhelmina Maria Sophia Louisa, Tante der Koningin, werd geboren 8 April 1824, en gedoopt 4 Mei d. a. v. in de Groote Kerk. Zij huwde 8 October 1842 Hertog Karel Alexander Johan van Saxen-Weimar Eisenach. Met zeer veel luister werd beider gouden bruiloftsfeest den 8[en] October 1892 te Weimar gevierd. Zie 't volgende nommer.

Hoog 0.63; breed 0.50. In lijst achter glas.

Geschenk van den Heer J. H. Swijser. 1892.

436. De gouden medaille, enz. Zie onder nommer **254.** Ook nommer **438.**

Koningin Wilhelmina.

437. Een kindergroep der Oranjes. 31 Augustus 1889. Reproductie eener teekening van J. Scheidel naar oude gravures. In lijst achter glas.

Op deze plaat komen voor: 1. Prins Willem II, met zijne zusjes, de Prinsessen Henriette, Amelia en Louise. 2. Prins Willem III. 3. Koningin Wilhelmina, als Prinses. 4. Prinses Maria, zusje van Prins Willem II. 5. Prins Willem Frederik, later Koning Willem I, met zijn zuster Prinses Frederika Louise Wilhelmina en zijn broeder Prins Willem George Frederik. 6. Prinses Marianna der Nederlanden. 7. Prins Willem V met zijn zusje Prinses Carolina.

Deze plaat behoort bij de Hollandsche Lelie van 28 Augustus 1889, feestnommer ter gelegenheid van Koningin Wilhelmina's 8[ste] verjaring, waarin o. a. een opstel: getiteld: *de Kinderjaren der Prinses van Oranje* door A. J. Servaas van Rooyen. Zie no. 1869 v. d. Catalogus der Bibl. der Gem. 's-Gravenhage.

Geschenk van den Schrijver.

BEROEMDE MANNEN.

Jacob Cats. - Bentinck.

438. Een metalen vaas, op voetstuk van Bentheimersteen. Uit den renaissance tijd.

Afkomstig van het Buitenverblijf Zorgvliet aan den Scheveningschen weg. Dit buitenverblijf werd aangelegd door den dichter-staatsman Jacob Cats en dagteekent van 1643. In 1651 onttrok hij zich aldaar aan het politieke leven en wijdde zich geheel aan de dichtkunst. Sedert werd dit goed bezeten door de graven van Portland; een hunner nakomelingen Willem graaf van Bentinck, Heer van Portland verkocht het aan Baron Wachter, in 1819; daarna kwam Jonkheer de la Bassecour Caan in het bezit, die het wederom afstond aan Koning Willem II. Thans behoort het in eigendom aan H. K. H. de Groot Hertogin van Saxen, Zuster van wijlen Koning Willem III.

Op Zorgvliet staat nog een zeer antique stoel, die volgens overlevering door „Vader Cats" is gebruikt. Voorts hangt er eene schilderij, waarop spreuken van den Dichter aanschouwelijk zijn voorgesteld. (Zie o. a. no. 72 der schilderijverzameling.

Hugo de Groot.

439. Een gebronsd pleisteren borstbeeld van Hugo de Groot, geboren 10 April 1853 te Delft, overleden te Rostock 28 Augustus 1645. Van voren gezien.

Hoog 0.56.

Geschenk van den Heer R. A. Gevers. 1866.

Huygens.

440. Afbeelding in gips van Constantijn Huygens, oudsten zoon van den dichter-staatsman, geb. 1628, overleden 1697. Borstbeeld naar rechts. In randschrift: „Const. Hugenius Zulichemi Dom 1690." Medaillon gevat in zwart lijstje, met gouden bies.

In doorsnede 0.07.

441. Slingeruurwerk van Christiaan Huygens, afkomstig uit den toren van Scheveningen.

1°. Een ijzeren voorwerp, waarop een vliegende vogel; smeedwerk uit het begin der 17e eeuw; gediend hebbende om met een pees, in den bek vastgehouden, de *onrust* te dragen.

2°. Een schakelrad van ijzer.

3°. Een slinger.

Deze drie voorwerpen dagteekenen uit de 17e eeuw; het 3e van 1658.

4°. Een gewicht (van hout) in schuitvorm.

5°. Een cycloïde, met slingerhanger.

Deze twee voorwerpen zijn bijgemaakt.

6°. Vier modellen tot toelichting der slingeruurwerk-inventie van C. Huygens:

a. de onrust; vóór Huygens.

b. het slingeruurwerk, naar Huygens inventie. Een gewone huis- of Friesche klok, uit het begin der 18e eeuw.

c. het plat schakelrad. Verbetering van Huygens inventie. Een eeuw later.

d. het Grahamsanker. Tegenwoordige toestand.

Christiaan Huygens, zoon van Constantijn, werd geboren te 's-Gravenhage 14 April 1629, en overleed 8 Juli 1695 op Hofwijk onder Voorburg, het buitengoed zijns vaders. Reeds op 14-jarigen leeftijd mocht zijn vader van hem getuigen dat „hij met een zonderlinge promptitude al hetgeen de *mecanique* of eenig ander deel van de matthesis mogte aangaan, begreep", en in 1644 heet het: hij begon de *mathematique* te leeren met zonderling succes." Niet alleen als uitvinder der slingeruurwerken is hij bekend. Zijn naam mag in één adem genoemd worden met dien van Galilei en van Newton. „Hij was niet enkel een groot man door „zijne ontdekkingen op het gebied der zuivere weten-„schap, maar ook door de toepassingen, welke hij „daarvan gemaakt heeft ten nutte der menschheid". (Harting).

De modellen *a.*, *c.* en *d.* zijn vervaardigd door F.W. A. Kaiser, Den Haag. De plankjes, die ze dragen, zijn in den stijl, en ontworpen door Dr. Cuypers.

Tot toelichting volge hier, wat ik over deze zaak in Eigen Haard van 2 en 9 Maart 1889 schreef.

« In een der eerste (de negende) bijeenkomsten van de *Vereeniging ter beoefening der geschiedenis der stad 's Gravenhage*, [1]) op 6 Mei 1852 gehouden, werd door het lid, den heer P. C. G. Guyot, later, van 11 Juni 1858 af wethouder der gemeente, medegedeeld hoe hij vernomen had, « dat aan den Scheveningschen toren uitwendig nog sporen zouden voorhanden zijn van het aanbrengen eens slingers aan het uurwerk, en neemt op zich daaromtrent een onderzoek in te stellen in de vooronderstelde mogelijkheid, dat Chr. Huygens zelf dien slinger daar hebbe geplaatst.»

De notulen zwijgen verder over deze zaak.

Niettemin werden, nu ongeveer twintig jaar geleden, bij de vernieuwing van het uurwerk in den Scheveningschen toren, door de zorg van den toenmaligen stads-uurwerkmaker A. Kaiser, broeder van wijlen den bekenden hoogleeraar in de sterrekunde F. Kaiser, aan wien de plaatsing was opgedragen, enkele deelen van dat oude uurwerk, waaronder de slinger met de cycloïde, in het gemeente-museum opgenomen.

De heer Kaiser deed nog een voorstel om die deelen dadelijk zoodanig op te stellen dat hun bewaard-blijven verzekerd was en hun verband aan de bezoekers duidelijk zou zijn, maar het bleef bij dit voorstel en de deelen werden in een der zalen nedergelegd, zonder dat er verder naar werd omgezien.

Bij de verplaatsing, in 1871, van het museum uit het Raadhuis naar een eigen gebouw, verhuisde met de andere voorwerpen, ook Huygens' slingeruurwerk, doch het getal der verschillende deelen kromp allengskens in, en toen na een tweede verhuizing, in 1884, naar het tegenwoordige gebouw op den Korten Vijverberg (den vroegeren St. Sebastiaans- of Nieuwe Doelen), bij mijn optreden als directeur in het begin van 1887, een onderzoek door mij werd gedaan naar de verschillende overblijfselen, was alleen nog voorhanden het schakelrad (fig. 1) en het ijzeren voorwerp, (fig. 2), dat den vorm heeft van een vliegenden vogel en dat ook om het smeedwerk merkwaardig is.

De lepelspil, de bol of kloot (het gewicht), de cycloïde en wat meer zegt de slinger waren verdwenen.

[1]) Deze Vereeniging werd opgericht 11 Dec. 1851; het gemeente-museum heeft daaraan zijn oorsprong te danken. (Zie o. a. de Inleiding van den catalogus der schilderijen van het gemeente-museum, 1888.)

Fig. 1.

Schakelrad.

't Is hier niet de plaats om te onderzoeken, op welke wijze dit verdwijnen ruchtbaar werd. Genoeg zij het te bevestigen, dat een onbekende correspondent van het *Centrum* er zich het harnas over aantrok en in niet malsche bewoordingen een aanval deed op hen, aan wie de zorg over het museum was opgedragen geweest.

Ik antwoordde dien correspondent in het *Dagblad* van 2 Maart 1887 en toeg aan het werk om terug te vinden wat verloren was.

Het resultaat was betrekkelijk gunstig. De slinger (fig. 3) toch kwam voor den dag, en daar hij gelukkig nog het merk zijner inschrijving droeg, een etiquet met het nommer D 55, behoefde er geen twijfel te bestaan omtrent zijn oorsprong.

Zoo zagen dan nu die drie deelen: slinger, schakelrad en vogel elkaar na langdurige scheiding weder, en wisten zij over en weer van keldervocht en hanebalken-droogte te verhalen.

Mijn voorstel om het drietal een flinke en blijvende plaats te geven in een nis der vestibule vond bij de commissie ingang, en toen aan den heer A. Kaiser de opstelling was toevertrouwd, werd zijn denkbeeld aangenomen om, nevens die oude overblijfselen, een viertal gangbare modellen te exposeeren, ten einde den oningewijden bezoekers van het museum eenig begrip van de bewerktuiging zouden kunnen krijgen, hetgeen volstrekt onmogelijk was te geven door eene zoodanige opstelling der overgebleven deelen, dat het volledige slingeruurwerk er in terug zou te vinden zijn. Fig. 5 geeft aan, hoe zij indertijd in den toren bevestigd waren.

Fig. 2.

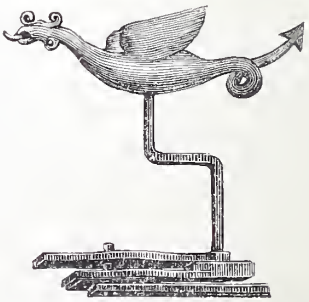

Vliegende vogel.

Een en ander is dezer dagen tot stand gekomen; en verdient de heer A. Kaiser, de vader, alle eer voor zijn leiding van het werk, de zoon, F. W. A. Kaiser, verdient niet minder lof voor de zorg waarmede hij dat werk heeft uitgevoerd.

Dit is de geschiedenis der deelen van Huygens' werk, van het oogenblik dat

zij den toren hadden verlaten tot op het tijdstip dat de opstelling in het museum plaats had, waardoor aan den grooten wiskundige een waardig monument is opgericht, dat nog beter tot het nageslacht spreekt dan eene afbeelding of gebeitelde gedenksteen. Zijn practisch werk doet zijne nagedachtenis voortleven.

Ik zal nu eene korte geschiedenis trachten te geven van de inventie zelf. Dankbaar gebruik ik daarbij de verhandeling van J. H. van Swinden [1]) en de inlichtingen mij door de heeren Kaiser gegeven.

Tot de juiste bepaling van den tijd, zoowel in het maatschappelijk leven als ten behoeve der wetenschap noodzakelijk, werden reeds oudtijds verscheidene werken uitgedacht. Waterloopers, bestaande in een nauwhalzig vat op de wijze onzer zandloopers, de zandloopers zelve en eindelijk de uurwerken door middel van gewicht of van een veer bewogen en door een onrust (balancier) geregeld, gingen de slingeruurwerken vooraf. De geregelde beweging der raderen werd door dit laatste werktuig wel iets, maar niet voldoende verzekerd, en toen na de uitgaaf, in 1639, van de *Dialogi de Motu* door Galilei, reeds in 1636 voor den druk gereed, de theorie der slingerbeweging ter kennis van de geleerde wereld was gebracht, beijverden zich Riccioli en later Gabriel Mouton «om den tijd, die van een gegeven tijdstip af, of tusschen twee waarnemingen, mogt verloopen, door middel van losse slingers, dat is van slingerende draden, of metalen roeden, waaraan een bol gehangen was, te bepalen."

Deze wijze van tijd meten had echter twee zwarigheden. De eerste, «dat men bestendig helpers moest gebruiken om de slingeringen te tellen, en zelfs verscheidene helpers, die elkander moesten aflossen, wanneer het te meten

Fig. 3.

Fig. 4.

Slinger en gewicht.

[1]) Verhandeling over Huygens, als uitvinder der slingeruurwerken door J. H. van Swinden. (Verh. der 1e kl. v. h. Kon. Ned. Instituut 1817, 3e deel.)

tijdsverloop lang aanhield", en de tweede, «dat zoodanige slingers hoe langer hoe kleiner bogen beschrijven, en eindelijk geheel tot rust raken, zoodat zij van tijd tot tijd een stootje moeten ontvangen om weder de vorige beweging te erlangen".

Fig. 5.

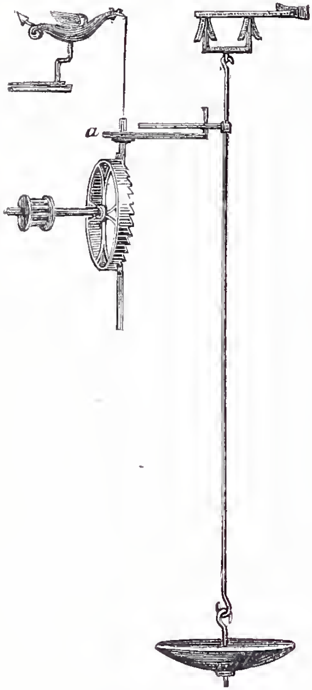

a. Voorstelling van den arm van de onrust, waarvan Huygens de eene helft afnam, om de andere met den slinger te verbinden.

Dit is vrij duidelijk. Wanneer een kogel, hangende aan een draad, uit den laagsten stand gebracht wordt, waarin hij in rust zijnde zich bevindt, zal hij door de aantrekkingskracht der aarde dien laagsten stand weder zoeken te bereiken en met toenemende snelheid zich derwaarts spoeden. In dien stand kan hij evenwel niet blijven, maar door de volharding zal hij dien overschrijden, waarna hij, door dezelfde aantrekkingskracht in zijnen loop tegengegaan, indien hij geene belemmeringen ondervond, aan de tegenovergestelde zijde zou stijgen tot een hoogte even groot als die, waarvan hij gevallen was. Daarna zou hij weder vallen, opstijgen. nog eens vallen en opstijgen, en op die wijze voortgaande eene eeuwigdurende beweging aannemen. Daar evenwel altijd belemmeringen aanwezig zijn, als weerstand van de lucht en wrijving in het ophangpunt, worden de schommelingen gedurig kleiner en houden ze ten laatste geheel op.

Slingers konden dus geen nauwkeurige en algemeen bruikbare meters van den tijd worden, tenzij er een middel bedacht werd. waardoor het verlies van snelheid, dat de slinger bij elke slingering ondergaat, werd vergoed en derhalve zijne beweging bleef voortduren.

Voor onzen Christiaan Huygens, die reeds op jeugdigen leeftijd aan een schranderen geest en diepen blik in de wiskunde, een bijzonder genie voor de werktuigkunde paarde, was het weggelegd de uurwerken van slingers te voorzien en de o n r u s t e n door slingers te vervangen.

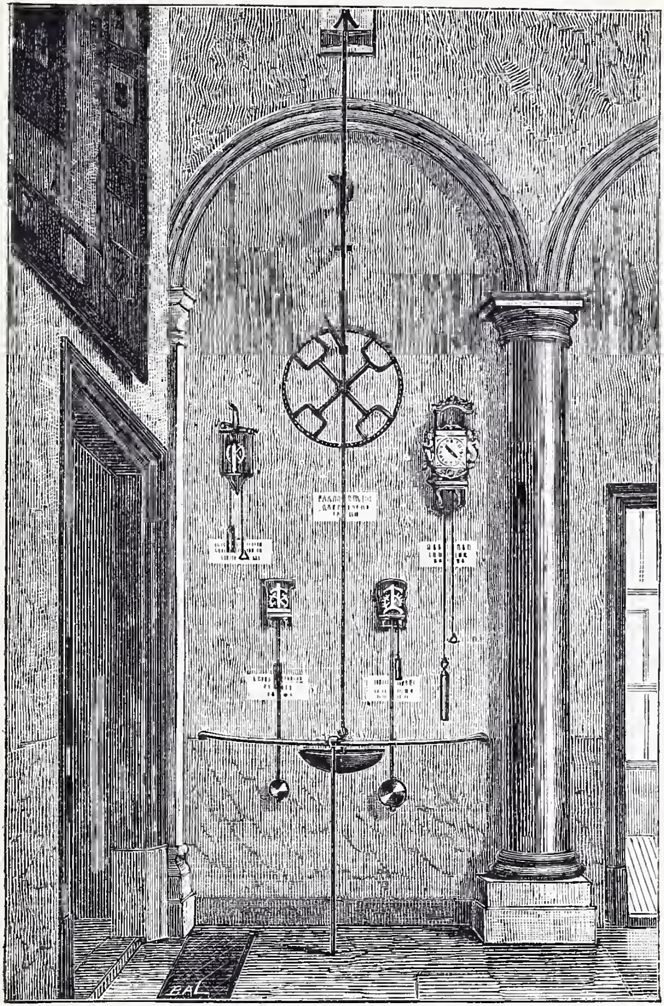

De nis in de vestibule van het Gemeente-museum te 's-Gravenhage, waar Huygens' slingeruurwerk is opgesteld.

Maar dit was hem niet genoeg; want eerst dan konden de schommelingen van den slinger gelijkmatig zijn, wanneer hij de slingeringen beperkte en tot op zekere maat afkortte, waartoe hij den slingerhanger, nu de veer waaraan de slinger hing, tusschen twee gekromde koperen plaatjes liet brengen, waardoor deze in zijne beweging en schommeling beperkt werd. Met andere woorden: hij berekende de afhankelijkheid tusschen den slingertijd en de lengte der doorloopende bogen en vond, dat groote bewegingen ietwat meer tijd vorderden dan kleine, zoodat om groote en kleine schommelingen in evenveel tijd te volbrengen, dat is om isochronisch te zijn, de kogel niet een cirkelboog moest doorloopen, maar een boog met opgeheven uiteinden, de zoogenaamde cycloïde. Daarom hing hij den slinger aan een paar riemen en liet die riemen ter wederzijden tegen een paar gebogen plaatjes stooten, zóódat de slingerbol de zoo even genoemde kromme lijn moest doorloopen.

In een brief van 6 December 1659 aan professor Van Schooten zegt Huygens: «Gij weet, denk ik, dat ik in mijne uurwerken twee gekromde plaatjes gebruikte, tusschen welke de slinger zich bewoog en dat zulks geschied is, opdat alle de schommelingen des slingers in gelijke tijden zouden geschieden, welke anderzins niet gelijktijdig zouden zijn».

Fig. 6.

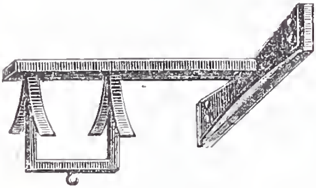

Cycloïde.

Dit nu is de cycloïde (fig. 6), welke, omdat zij verloren was geraakt van het vroegere torenuurwerk, nu opnieuw is bijgemaakt, evenals dit het geval is met het gewicht (fig. 4), dat, thans van hout, alleen den vorm van den vroegeren bol weergeeft. Het lood zal wel in een anderen vorm hier of daar dienst doen.

Omtrent dat gewicht en het gaan van het eerste slingeruurwerk bestaat, zeker zeer merkwaardig, eene eigenhandige aanteekening van Huygens, dagteekenende van 23 Januarij 1658, van dezen inhoud: «Het werk op Scheveningen is tegenwoordig aan den gang: heeft dezen nagt gegaan: de bol is een gewigt van 50 ℔, doch denke wat minder er aan te hangen: en zijn veer en ketting wat anders te maken: het heeft naar gissing een quartier in 24 uren verloopen. Ik meyne op morgen na den middag daar weer heen te gaan».

Om nu de verschillende geëxposeerde deelen, ten deele bijgemaakt: slinger, schakelrad, vogel, cycloïde en gewicht in hun onderling verband te beschouwen, dient het viertal modellen (fig. 7—10), welke,

zooals bijgaande plaat, op bladzijde 139 doet zien, naast en om die deelen zijn aangebracht.

1o. Het uurwerk vóór Huygens' vinding in gebruik: de onrust, model I, (fig. 7). Hiervan is nog overgebleven het ijzeren voorwerp (fig. 2) door mij «de vogel» genoemd, omdat deze er boven aan bevestigd is. Waartoe dat voorwerp gediend heeft, is duidelijk wanneer men dat eerste model (fig. 7) beschouwt. De ijzeren vogel, die bij het model door een klein koperen vogeltje is vervangen, droeg in zijn bek een pees, welke pees of snaar het eigenlijke werktuig waardoor het uurwerk den naam van onrust voert, ophield. Die pees of snaar diende om de spil op te hangen, haar voor doorzakken te behoeden en alle wrijving in het draagpunt te voorkomen, ten minste tot een minimum te beperken.

Fig. 7.

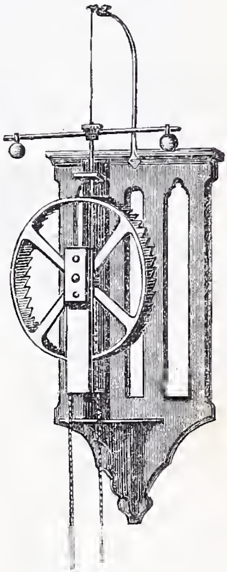

Model I. De onrust.

De gedachte, welke aan de onrust ten grondslag ligt, is deze. Heen- en wedergaande beweging scheen noodzakelijk te zijn, omdat eenzijdige beweging steeds in snelheid toeneemt. Men bezigde daarom een horizontaal geplaatsten balk, die door de lepelspil om zijn zwaartepunt werd heen en weer gedreven en door verplaatsing van een paar gewichtjes aan de uiteinden aangebracht, eenigszins kon geregeld worden. Hoe gebrekkig die inrichting was laat zich reeds opmaken uit de omstandigheid, dat de snelheid niet werd bepaald door eene vaste natuurkracht, zooals de aantrekkingskracht der aarde, maar door de inertie van een zich horizontaal bewegend lichaam. De snelheid van beweging van zulk een horizontaal en volkomen in evenwicht verkeerend lichaam verandert gemakkelijk in verhouding van de grootte der aangebrachte kracht.

Dit nu te verbeteren was Huygens' inventie. Hij bracht den slinger met de cycloïde aan en verbond dien slinger, op ongeveer een derde der hoogte, naar beneden gemeten, door middel van een gaffel of vork, aan de onrust van het oude werk, waarvan hij de helft afnam. De onregelmatige beweging werd zoodoende geregeld door de beweging van den slinger, welke aan de vaste wet van de aantrekkingskracht der aarde was onderworpen.

Deze inrichting, het uurwerk van Huygens, vindt men terug in model II (fig. 8). Het is de oude huisklok, wel bekend onder den naam van stoeltjesklok of Friesche klok, die jaren lang, in elk geval minstens eene eeuw, de inventie van Huygens, zoowel wat aangaat de slingerbeweging als de verbetering die zij in den gang van de onrust (de halve) aanbracht, heeft voortgedragen. Deze klok, waarschijnlijk uit het begin der 18de eeuw, dient nu tevens tot huisklok voor het museum, hoewel, zooals van zelf spreekt, alleen de uren worden aangewezen. Overigens slaat zij het half en het heel uur.

Fig. 8.

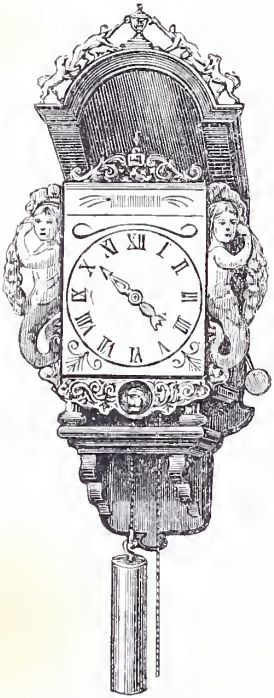

Model II. De Friesche klok.

Hoe verdienstelijk het werk van Huygens ook was, zoo bleek toch dat het vraagstuk van de regelmatige slingering niet geheel was opgelost.

In zijn ijver heeft Huygens eene hoofdvoorwaarde uit het oog verloren, namelijk deze, dat de slinger vrij en ongehinderd zijn loop moet ten einde kunnen brengen en uit zich zelf terugkeeren. Als de slinger sterk opgeduwd wordt loopt hij sneller, maar ook verder; wordt hij evenwel in dien loop gestuit, dan zal hij te vroeg weder tot het punt van uitgang zijn teruggekeerd. Huygens schijnt niet bedacht te hebben, dat de lepelspil, die hij van de onrust had overgenomen, den slinger niet vrij uit laat loopen, maar hem in zijn vaart stuit en terug dringt alvorens hij zijn geheelen loop volbracht heeft.

De verbetering hiervan leidde tot het plat schakelrad (model III fig. 9), zooals de oude slaande klokken en vele nieuwe uurwerken dit nog hebben. Het dagteekent echter eerst uit het laatst der 18de eeuw. Tot dien tijd heeft men het altijd met Huygens' inventie moeten doen.

Ook het plat schakelrad leverde nog niet voldoenden waarborg voor geregelden gang; want wanneer men dat werk ziet loopen zal men ontwaren, dat, telkens nadat een tand is verlaten door den bek van het anker, het rad terugspringt, om daardoor als het ware den slin-

ger een terugstoot te geven. Wanneer de slingerwijdte groot wordt, dan noodzaakt de slinger het rad, door den schuinen vorm van de bekken van het anker, om een kleinen weg terug af te leggen en daar-door wordt hij in zijn loop eenigszins bemoeilijkt. Dit is, ofschoon in mindere mate, hetzelfde gebrek als 't welk de lepelspil aankleefde.

Eerst het zoogenaamde Grahams anker uit onzen tijd (model IV, fig. 10) heeft de gewenschte vastheid aan den gang der uurwerken gegeven. Dit anker moet strekken om den slinger, nadat hij den stoot gekregen heeft, onbelemmerd te doen doorloopen, totdat hij uit zich zelf wederkeert, waardoor eenige meerdere kracht of grootere snelheid weinig of geen invloed kan uitoefenen op den duur der slingeringen.

Fig. 9.

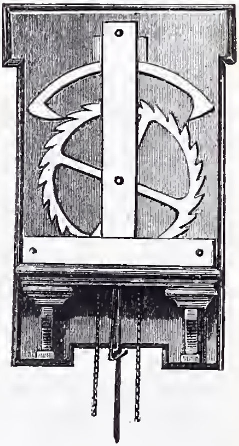

Model III. Het platte schakelrad.

Daarbij en bij het plat schakelrad schijnt de stelling als grondslag aangenomen, dat de slinger bij eene kleine beweging minder kracht verliest dan bij eene groote en dat een kleine cirkelboog meer dan een groote overeenkomt met den boog eener cycloïde.

Hoe werd Huygens' inventie ontvangen?

Nadat hij, volgens Harting in 't begin, [1]) volgens Van Swinden op het einde des jaars 1656, op het denkbeeld was gekomen om, ter nauwkeuriger tijdsbepaling, een slinger aan het uurwerk te verbinden, gelukte hem dit na eenige voorbereidende proefnemingen volkomen, en den 16^{den} Juni 1657 verkreeg hij voor zijne uitvinding een octrooi van de Staten der Vereenigde Provinciën, [2]) terwijl hij in 1658 in het latijn, in weinige bladzijden, de beschrijving van zijne uurwerken gaf onder den titel van *Horologium*, welk geschrift hij aan de Staten van Holland opdroeg.

«Zelden», zegt Harting, »heeft eene uitvinding meerdere belangstelling van het algemeen ondervonden en zich spoediger een weg gebaand dan die der slingeruurwerken.»

Nadat Huygens aan verscheidene «vrienden en correspondenten» er kennis van had gegeven, ook buitenslands, en eenige uurwerken

---

[1]) P. Harting, *Christiaan Huygens*. Gron. 1868.

[2]) Ook trachtte hij, doch te vergeefs, in Frankrijk privilegie te verkrijgen.

had vervaardigd, werden zij overal verspreid. Hij droeg inmiddels zijn octrooi over aan een uurwerkmaker te 's-Gravenhage, genaamd Samuel Coster, en eerlang werden in een aantal steden van ons vaderland de oude gebrekkige torenuurwerken vervangen door slingeruurwerken. Het eerst geschiedde dit op den toren te Scheveningen in 1658 en nog in hetzelfde jaar op den Domtoren te Utrecht. Dit laatste uurwerk was door Samuel Coster aangenomen voor 350 gulden, vrije reis- en verblijfkosten en eene vereering aan zijne huisvrouw. Laatstgenoemde ontving 60 gulden toen het uurwerk gereed was 1).

Fig. 10.

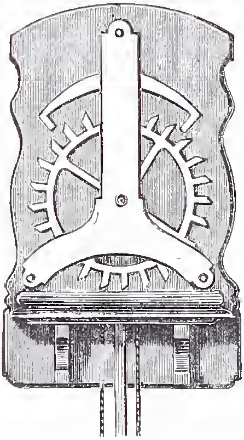

Model IV. Het Grahams anker.

Toen eenmaal de inventie door het in druk uitgeven der beschrijving tot gemeengoed was gemaakt, ontving Huygens niet alleen de duidelijkste bewijzen van de overgroote goedkeuring over zijne uitvinding, werd hij niet enkel aangezocht, door lieden van allen rang, om ook naar vreemde landen slingeruurwerken, onder zijn oog en door de door hem gebruikte werklieden vervaardigd, over te zenden, maar staken benijders en afgunstigen het hoofd op, om hem zijn eer te betwisten.

Onder de horlogemakers, die, niettegenstaande het privilegie der Staten, de slingeruurwerken namaakten en de oorspronkelijke uitvinding daardoor trachtten te verdringen, was wel de voornaamste de Rotterdammer Simon Douw.

Huygens klaagde er reeds over in de opdracht zijner beschrijving aan de Staten, en hoewel die klacht zacht getint was, sprak hij niettemin met een zeer diep gevoel van verontwaardiging over dit feit.

Toch ging Douw voort en voerde zelfs een proces tegen Samuel Coster, met zoodanig gevolg, «dat de pretensiën der beide partijen, te zamen met de werktuigen, op eene comparitie voor den Hove van Holland, moesten worden beoordeeld in bijzijn van deskundigen, waaronder zich Van Schooten bevond, die van hetgeen aldaar verhandeld werd in zijn brief van den 13 October aan Huygens verslag gegeven heeft».

1) Zijne weduwe, Jannetje Harmans Hartloop, wordt 20 Sept. 1676 in den Haag genoemd.

Die brief komt hoofdzakelijk hierop neer, «als dat Simon Douw hetgene hij voor syne inventie uitgeeft van uw Eds (Huygens) inventie 't eenemaal ontleend heeft» en dat Douw den slinger korter had genomen dan dit bij Huygens het geval was, maar dat hij daarom bovenaan een tegenwicht had moeten aanbrengen. Een verticale staaf dus met twee gewichten aan de einden en draaibaar om een punt tusschen die beide gewichten gelegen. Ongeveer het beginsel van de onrust, maar in staanden toestand, waardoor Douw «sich nootsaeckelyck inbeelden moet, dat hy self uwe (Huygens) inventie daerdoor soude moeten hebben verbeetert».

Huygens' antwoord is te eigenaardig dan dat dit niet in zijn geheel hier een plaats zou mogen vinden:

«Ik ben UE. wel grooten danck schuldigh dat behalve de moeyte die gij gelieft heb te neemen van herwaerts te komen om op die rasende comparitie onse saeck te bepleyten, UE. daer te boven ons nog argumenten mede deelt om te klaerder aen te wysen de sinistre procedures van dien plagiarius. Het geen UE. schrijft is zeer waerschijnlijk ende sal ook bij gelegenheydt geallegueert worden».

Dit is de toedracht volgens de eene partij. Hooren we nu ook de andere [1]).

Volgens eene notarieele akte leggen op 9 October 1658 Benjamin Lisle en Johannes van der Thoorn, horlogemakers te Rotterdam de verklaring af, dat Douw's uurwerken «t'enemael verscheyden syn van de wercken van Huygens» en dat «de beweginge van des Rotterdammers wercken op een ander fundament is berustende», daar de inventie Huygens «simpelyck in het pendulo is bestaende, bij Galileo gepractiseert» en «ter contrarie het instrument van de voornoemde Douw's wercken volgens zijn inventie vast in syn centrum synde, van onder ende van boven van beyde zijn extremiteyten ofte vytterste puncten door het centrum circulariter op de spil niet geslingert maer gedraeyt ende alsoo bewogen wert, welcke beweginge noch bij Galileo ofte eenich andere mathematici oyt is gepractiseert».

De «deposanten» treden nu in nadere bijzonderheden omtrent de punten van verschil en overeenkomst in de uitvinding van Huygens en in den namaak van Douw, om te eindigen met de plechtige verklaring, «dat de voornoemde Douw's inventie geen veranderinge is van des voornoemde Huygens inventie», maar een nieuwe «en extraordinaire raere inventie die noyt voor deesen haers weetens in eenige wercken gepractiseert is.»

---

[1]) Zie o. a. mijn opstel in het *Album der Natuur* 1884, 1e afl., onder den titel: »Een mededinger van Christiaan Huygens".

10

Zij gaan zelfs zoo ver van te verklaren, dat indien het hun vrij stond dergelijke uurwerken te maken, zij Douw's methode boven die van Huygens zouden verkiezen.

Tot nadere bevestiging betuigden de gebroeders Roussel, horlogemakers in den Haag, op den volgenden dag, evenzeer notarieel, den inhoud der eerste akte geheel te kunnen affirmeeren.

Nog duidelijker dan deze akte spreekt de akte der demonstratie, die alles zeer breedvoerig — breedsprakig mag ik wel zeggen — toelicht en tot dezelfde conclusie komt als reeds is aangegeven.

Na deze demonstratie geeft D. van Nieuwenhove, « meester in de vrye consten », zijnde present geweest bij die demonstratie de volgende verklaring, « dat hij de horologien geexamineert ende partien respective demonstratie gehoort ende gesien hebbende, verklaert in alles met deselve te confirmeeren omme redenen in de demonstratie pertinentelyck verhaelt ende gededuceert ».

Indien men de stukken, hier zeer verkort medegedeeld, in hun geheel leest, zou men allicht geneigd zijn om Simon Douw niet geheel in 't ongelijk te stellen. Eenigszins anders wordt de zaak, wanneer men kennis neemt van eene akte, gedeeltelijk opgenomen in *de Navorscher* van 1884, bl. 298. Daaruit blijkt toch, dat Douw weinige maanden nadat de slinger door Huygens was aangebracht, op listige wijze heeft getracht den toren binnen te gaan en het geheim af te zien; ten minste buiten Huygens om, het werk te bezichtigen. Het schijnt dat Huygens toen al wist wat er gaande was of te wachten kon zijn, want uit de verklaring blijkt, dat de schoolmeestersvrouw niet aan Douw's verlangen mocht voldoen zonder toestemming van Huygens of van Coster.

De akte is belangrijk genoeg om haar hier in te lasschen:

« Op huyden 20 Mei compareerde voor Hermanus de Coninck, notaris binnen 's Gravenhage Adriaen Louriszoon [1]) schoolm^r ende voorleser tot Scheveningen dwelcke verclaerde ter requisitie van̄ Ed. Heere Christiaen Huygens waer ende waerachtig te syn, dat den xv^den dach der maent April deses jaers 1658 tot Scheveninge gecomen is eenen Simon Douw horlogiemaecker tot Rotterdam ten huyse van deposant ende vermits desselfs absentie aen syne huysvr. versocht, hy eens op de thooren mochte gaen omme het uyrwerck te besien, heeft des deposants huysvrouw op deszelfs verzoeck het binnenwerck doen besien; verzoeckende insgel. het ander werck mede te mogen besien

---

[1]) Hem werd in 1658 uitbetaald door den tresorier van den Haag « 25 ponden tot subsidie van syne huishouding. »

gaf sy hem tot antwoort sulcx niet te mogen doen. Den voorn. Douw daechs daeraen weder tot Scheveningen by den dep^{t} comende versocht als vooren het voorn. werck te mogen besien presenteerende aeñ huysvrouw van den deposant te sullen geven een silvere ducaton gelyck hij deselve tot dien eynde op de thoonbanck leyde, waerop dep^{t} antwoordde sulcx sonder schryven van den req^{t} ofte Salomon Coster niet te mogen doen».

Slechts tot zoover is de akte leesbaar. De tand des tijds, voornamelijk waterschade, heeft het andere uitgewischt. Slechts enkelo woorden zijn nog overgebleven, en daaruit valt op te maken, dat Douw, niettegenstaande de weigering, den toren heeft beklommen en het geheim van Huygens' inventie heeft afgekeken. Dit met voorbedachten rade wederrechtelijk beklimmen van den toren werpt een valsch licht op Douw's vermeende aanspraken op de inventie; in ieder geval wordt er door bewezen dat hij Huygens' voorlichting en inspiratie behoefde om ook een dergelijk werk te vervaardigen.

Het is wel opmerkelijk, dat het opstellen van den slinger van Huygens in het gemeente-museum op 8 Januari jl. ongeveer samenviel met eene lezing van den heer A. J. C. Nordlohne in de vergadering der vereeniging tot bevordering van fabriek- en handwerksnijverheid te Rotterdam, [1]) waarin spreker o. a. zeide, «dat ofschoon Huygens algemeen als de uitvinder der slingeruurwerken wordt genoemd, Galilei reeds in 1656 den slinger heeft *toegepast* [ik onderstreep] en daarbij zelfs een soort van echappement had uitgevonden, dat thans nog in beginsel op de beste uurwerken wordt toegepast. Daarom begreep spreker niet, dat Huygens in zijn tijd kon verklaren dat er in deze uitvinding niets zat.»

Ik ben te weinig deskundige om Huygens in deze zaak te verdedigen, maar meen te mogen verwijzen naar de reeds aangehaalde verhandeling van J. H. van Swinden, waarin hij die bewering op alle punten uitvoerig wederlegt, en ook naar de uitspraak van den hoogleeraar Harting, als hij schrijft: «Het kan geene verwondering wekken, dat de eer eener zoo nuttige uitvinding door meer dan een aan Huygens betwist werd. Het is het algemeene lot der uitvinders van alle tijden. Slagen zij niet, dan heet het, dat zij eene hersenschim najoegen; slagen zij wel, dan dagen aanstonds anderen op, die beweren hetzelfde ook reeds gevonden te hebben. De waarheid is deze. Toen Galilei de eigenschappen van den slinger had ontdekt, lag het van zelf voor de hand dezen ook als tijdmeter te gebruiken. Galilei deed

---

[1]) Zie de *N. Rott. Cour.* van 12 Januari 1889, eerste blad B.

zulks ook en zijn voorbeeld werd door alle sterrekundigen gevolgd. Doch een slinger houdt na korteren of langeren tijd op te schommelen. Men moest hem derhalve weder in beweging brengen en deed dit met de hand. Bij eenigzins langdurige sterrekundige waarnemingen was een bijzonder persoon daarmede belast. Men was echter reeds vóór Huygens er op bedacht geweest deze zaak aan werktuigelijke inrichtingen op te dragen. Galilei zelf, die de lengte op zee door de eclipsen der Jupiter-manen wilde bepalen en, na bij andere regeringen schipbreuk geleden te hebben, zijn geheim in Maart 1636 aan de Staten-Generaal aanbood, waarvoor hij bij voorraad met een gouden keten vereerd werd, had daartoe een plan ontworpen, dat echter geheel verschilde van dat der latere slinger-uurwerken van Huygens en bovendien nimmer tot uitvoering is gekomen. Het schijnt echter dat òf Galilei zelf òf zijn zoon Vincenzio later nog andere inrichtingen beproefd hebben, doch zonder goed gevolg, evenmin als Hevelius te Dantzig, die, toen Huygens zijne uitvinding deed, zich ook bezig hield met het zoeken naar gepaste middelen om den slinger voortdurend in beweging te houden en daarmede den gang van een uurwerk te regelen. Nog anderen worden genoemd, als aanspraak hebbende op de uitvinding der slingeruurwerken, doch ik ga hen met stilzwijgen voorbij, omdat hunne aanspraken nietsbeteekenend zijn.

«Men kan van de uitvinding der slingeruurwerken hetzelfde zeggen als van vele andere uitvindingen: de tijd was er rijp voor. Zij hing, om zoo te spreken, in de lucht. Het kwam er slechts op aan haar te grijpen, maar daartoe werd eene hand en een mechanisch genie vereischt als een Huygens bezat.»

De modellen aangekocht en opgesteld in Januari 1889. De slinger, enz. werd in 1866 door het Gemeente-bestuur aan het museum afgestaan.

Cornelis Kruseman.

442. Eene buste in pleister, voorstellende Cornelis Kruseman, kunstschilder; geb. 25 Sept. 1797 te Amsterdam, overleden te Lisse, 14 Nov. 1857; borstb. van voren gezien, op voetstuk van pleister. (Zie voor zijn werk no. 138 van de schilderij-verzameling.) Gemerkt: *L. Royer fecit Romae* 1824.

Hoog 0.58.

Geschenk van den Heer A. L. H. Ising, als executeur in den boedel van wijlen Mevr. de Wed. Kruseman, 1869.

J. H. Lubeck.

443. Eene buste in pleister, voorstellende J. H. Lubeck, toondichter, geb. te Alphen, bij Wesel, 11 Febr. 1798, overleden te 's-Gravenhage 7 Febr. 1865. Borstb. van voren gezien, op voetst. v. pleister. Gemerkt: F. J. Weygand & Co., (F. J. Lefèbre) edit 1868.

Bij besluit van 26 November 1834 werd door Z. M. den Koning een gouden medaille aan hem toegekend als Kapelmeester in H.d.z. Hofkapel en Directeur der Kon. Muziekschool „ter zake van de zoo zeer voldoende wijze, waarop hij het onlangs in deze residentie door de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst gehouden 1e Algemeene Muziekfeest heeft bestuurd." Deze medaille droeg 's Konings borstbeeld; aan de keerzijde een toepasselijk opschrift.

Hoog 0.58.

Geschenk van den Heer L. J. Lefèbre, firma F. J. Weygand & Co., 1868.

W. A. Mozart.

444. Buste in pleister van W. A. Mozart. Op zijn tiende jaar, in 1757, bevond hij zich met zijne familie in het Huis no. 44, Hofspui, genaamd het Hof van Utrecht.

Geschenk van den Directeur, 1891.

Isaac Newton.

445. Portret van Isaak Newton, met onderschrift Isaacus Newton Equ. Anno Aetat. 84. S. v. d. Bank pinx 1725. S. Faber fecit 1728; met de volgende aanteekening van den Hoogleeraar J. H. van Swinden aan de achterzijde. (Zie o a. Dagbl. van Z. H. en 's-Gravenhage van 9 Februari 1888). Zie ook no. **450.**

Op de achterzijde is geschreven:

J. Newton Esq.
Natus 25 Decembris 1642.
Obiit 20 Martii 1727.
Etatis 84.

„Deze prent komt zeer zeldzaam voor; zij is buiten twijfel de originele waar van die welke men voor de laatste druk der *Principia* te London in 1726 en den druk der *Optica* te Lausanne, geplaatst heeft, slechts copien zijn. Dit portret is volmaakt gelijkend, blijkens de volgende anecdote. „Mejuffrouw de *Brissac* onze nicht, toen te Londen woonagtig (naderhand met den Heer Motet gehuwd en te Utrecht in den jaare 177. gestorven) gaf dezelve in 1728 toen zij een reisje in Holland deed aan mijn vader ten geschenke over; erbij zeggende: het is volkomen gelijkend; ik heb Newton zeer familiaar gekend; dikwerf gezien en gesproken; ik was zijne buurvrouw en het is, uithoofde van die gelijkenis dat ik u dit portrait van dien grooten man mede gebracht heb. Mijn vader heeft mij dit meermalen gezegd. (*get.*) J. H. van Swinden.

Hoog 0.35; breed 0.25. In lijst achter glas.

Aangeboden a/d vereeniging in de 309e bijeenkomst van 14 Januari 1868, door het lid den Heer A. Vrolik. „De voorzitter betuigt namens de vereeniging zijnen hartelijken dank voor dit *kostbare* geschenk, enz."

Johan van Oldenbarneveldt.

446. Fragmenten eener admissie van een notaris, ten jare 1615, waaronder de handteekening van den Staatsman.

Hij werd geboren te Amersfoort 14 September 1547, en onthoofd te 's-Gravenhage 13 Mei 1619.

Op perkament. Zie voor zijn portret de nommers 94 en 162 der Schilderijverzameling.

Afkomstig van de verkooping Alberdingk Thijm in 1890.

G. J. J. van Os.

447. Een masque in pleister van den kunstschilder G. J. J. van Os, geboren te 's-Gravenhage den 20 November 1782, overleden te Parijs 11 Juli 1861; op het lijk genomen.

Natuurlijke grootte; van 't voorhoofd tot de kin 0.34.

Geschenk van den Heer J. Z. Mazel, 1873.

Willem Roelofs.

448. Photographisch portret van den kunstschilder Willem Roelofs. Met eigenhandig opschrift: „Aan de Vereeniging voor het vormen van een Museum van Moderne kunst. 's-Gravenhage, Dec. 1892." (get.) W. Roelofs. Photographie van A. J. M. Steinmets. Zie voor zijn werk, en zijn portr. in olieverf de nrs 131*b* en 183 der Schilderijverzameling.

Hoog 0.28; breed 0.22; in lijst achter glas.

Verzameling van het Museum van moderne kunst.

Karel Bernard Hertog van Saxen-Weimar.

449. Model, in gips en in hout, van het Monument opgericht ter eer van Z. D. H., den Hertog Karel Bernard van Saxen-Weimar 1792—1862, als eene hulde van tijdgenooten in 1866, geplaatst in het Lange Voorhout. Ter rechterzijde: „Moedig en beleidvol krijgsman, Nederland onwankelbaar getrouw", en ter linkerzijde: „Beschermheer van kunst en wetenschap". Verder het borstbeeld van den Hertog en zijn wapen.

Hij was de zoon van den Groot-Hertog Karel August en van Louise Prinses van Hessen-Darmstadt, en werd geboren te Weimar 30 Mei 1792. Reeds op jeugdigen leeftijd deed eigen neiging hem de militaire loopbaan kiezen. Eerst in 1815 trad hij in Nederlandschen dienst, en wel als Kolonel, chef van het Regiment: Oranje Nassau. Met roem beladen, behaald in verschillende veldtochten, werd hij 6 December 1848 benoemd tot Commandant van het leger in Nederlandsch Oost-Indië. In 1852 keerde hij terug, en werd in 1853 gepensioneerd. Den 31 Juli 1862 overleed hij te Liebenstein in Thuringen. Hij was in 1815 gehuwd met de Hertogin Ida van Saxen Meiningen.

Het ontwerp is van de Heeren H. P. Vogel en Th. Koelman. Beeldhouwer was de Heer van den Brink van Overschie. De wapentropee werd vervaardigd door G. Mansvelt en Zoon. De onthulling had plaats 28 Juni 1866; bij raadsbesluit van 26 Juni door de gemeente

aanvaard, waarvan kennis werd gegeven in de raadszitting van 10 Juli 1866.

Hoog 1.52; de tropee van wapenen 0.36. Het eigenlijke monument is hoog 14.50; het voetstuk 5.00; het bouwkundig monument 11.00; de tropee 3.50.

Aangekocht in December 1888.

J. H. van Swinden.

150. Portret van Jan Hendrik van Swinden. Dess. par Fouquet; gr. par Chrétien inv. du physionotrace; in medaillon. Aan de achterzijde een gedicht van den protestantschen leeraar Marron te Parijs, 1798, door A. Vrolik, 25 April 1858, afgeschreven, luidende:

Sur le Portrait de Jean Henry van Swinden.

Des voix de la Nature, observateur fidêle,
d'une prudente main, soulevant son bandeau,
Pour le bon et le vray, rempli d'un noble zêle,
à cette sainte ardeur, il joint le gout du beau,
la Sagesse par luy propage son empire,
Bon ami, tendre epoux, excellent citoyen,
Plus on le voit de près, plus on l'aime, on l'admire.
Ses écrits sont d'un sage et ses moeurs d'un Chrétien.

Par Marron Pasteur de l'Eglise Protestante a Paris, 1798.
(*get.*) A. Vrolik, 25 April '58.

Jan Hendrik van Swinden, een uitstekend wis- en natuurkundige, geboren te 's-Gravenhage 8 Juli 1746 en overleden te Amsterdam 9 Maart 1823, verwierf een Europeeschen roem. O. a. sprak hij in 1785 bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt over de hypothesen in de natuur en hoe men deze in den geest van Newton moet gebruiken. Zie op Newton no. **145**, en ook op Huygens, no. **141**.

In doorsnede 0.10^5.

Aangeboden aan de „Vereeniging" enz., 14 Januari 1868 door Dr. A. Vrolik.

Mr. J. R. Thorbecke.

151. Eene buste in pleister, met opschrift: „Thorbecke". Beroemd Ned. Staatsman, geb. 15 Jan. 1798, te Zwolle;

overleden te 's-Gravenhage 4 Juni 1872. Zijn standbeeld prijkt te Amsterdam.

Hoog 0.38.

Aangekocht in 1872.

S. L. Verveer.

452. Buste in pleister van den kunstschilder S. L. Verveer. Eene charge. Gemerkt: Georges 1842. Zie voor het portret van dien schilder en zijn werk de nommers 22, 23, 68 en 214 van de Schilderij-verzameling.

In het bekende werkje van Prof. W. J. A. Jonckbloet, Physiologie van den Haag door een Hagenaar 1843, lezen we op bladz. 43 „of als wij de gestalte „van onzen geestigen Verveer leeren kennen uit het „beeldjen van Georges".

Hoog 0.27.

Geschenk van de familie Bosboom uit J. Bosboom's nalatenschap.

Voltaire.

453. Een gesneden houten beeldje, voorstellende Voltaire, geb. 1694, overleden 30 Mei 1778; borstbeeld naar rechts, op mahoniehouten voetstuk. Vervaardigd door M. de Bij.

Zie over Voltaire's verblijf in Nederland, o. a. Jhr. C. A. van Sypesteyn, Voltaire, enz. 's-Gravenhage, 1869.

Voltaire woonde tijdens zijn verblijf in den Haag op de bovenwoning op het Plein, waar in 1853 het pianomagazijn van Seelenhorst was.

Hoog 0.12.

Geschenk van de Erfgenamen van Mej. de By.

Onbekend.

454. Twee albasten bustes, man en vrouw; Italiaansch werk. De borst van den man is versierd met het officierskruis der Orde der Unie, ingesteld door Koning Lodewijk van Holland.

Hoog ieder 0.35.

Verkregen in 1890.

INDEELING.

TOPOGRAPHIE.	Bladz.
Platte gronden en kaarten	1
Oude straatweg	3
Gezichten op Den Haag	4
Buurten	5
REGEERING DER STAD.	
Het wapen	8
Raadhuis	10
Zegels en stempels	10
Meubelen, enz.	13
Drinkglazen, enz.	14
Burgemeesters	17
Schepenen	18
Weesmeesters	18
Geneeskundig toezicht	19
Badhuis; Scheveningen	23
Boden	23
Sleutels der stad.	23
Bank van leening	24
Belastingen	24
Brandwezen	24
RECHTSWEZEN.	
Hellebaarden, enz.	24
Strafwerktuigen	25
Politie	25
MILITAIR WEZEN (VOORNAMELIJK SCHUTTERIJ.)	
Wapenen en wapentuig	25
Vaandels	27
Waardigheidsteekenen der Schutterij	28
Eeredegens, enz.	32
Bekers, Bokalen enz.	34
Lepels	38
Meiplantingsdoozen	39
Scherpschutters en weerbaarheidscorpsen	40
KERKELIJKE ZAKEN.	
Groote- of St. Jacobskerk	42
Willemskerk	46
Engelsche kerk	46
Predikanten en kerkeraad	47
Roomsch-Katholieke kerken, kloosters, enz.	48
Kerkhoven	48

GODS- EN GASTHUIZEN. Bladz.
Leprooshuis 49
Israëlitisch Armbestuur 51
Meyersstichting 51
HANDEL.
Gewichten, enz. 51
Tabak en Tabaksregie 52
NIJVERHEID.
Goudleerhuis 54
Tapijthuis 55
Aardewerk- en Porceleinfabrikage 57
Haagsch-Delftsch aardewerk 65
Haagsch Porcelein 66
Gilden 68
Kunst op nijverheid toegepast 73
ONDERWIJS.
Hooger- en Middelbaar onderwijs 75
Lager onderwijs 76
SCHOONE KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.
Schilderkunst 77
Beeldhouwkunst 79
Muziek 81
Letterkundige en wetenschappel. vereenigingen . 83
HUISELIJK LEVEN.
De woning 86
Uitwendige versiering 86
Gevelsteenen 87
Inwendige versiering 89
Meubelen 91
Vaatwerk 93
Bekers en bokalen; glaswerk 97
Voorwerpen van huishoudelijken aard 98
Voorwerpen voor het tabak rooken 99
Persoonlijk gebruik 99
Spelen 102
Kinderspeelgoed 105
GESCHIEDENIS (Chronologisch.)
Die van Den Haag verzoeken stem in de Staten. 1581 106
Leicester in 's-Gravenhage. 1586 106
Jan en Cornelis de Witt vermoord. 1672 . . . 107

Bladz.
Vrede te Rijswijk. 1697 111
Vrede te Aken. 1748. 111
Slag bij Doggersbank 1781 112
Patriottentijd 117
Laatste jaar der republiek 1794. 118
Conventie 118
Koninkrijk Holland 1806 119
Napoleon te 's-Gravenhage 1811 119
Omwenteling 1813—1815 120
Belgische onlusten 1830—32 122

HUIS VAN ORANJE-NASSAU.

Prins Willem I 123
Prinses Amalia van Solms 124
Prins Willem IV 124
Prins Willem V 125
Koning Willem I. 126
Koning Willem II 128
Prins Frederik der Nederlanden 129
Prinses Marianne der Nederlanden 129
Koning Willem III 130
Prins Hendrik der Nederlanden 131
Prinses Sophie der Nederlanden 132
Koningin Wilhelmina 132

BEROEMDE MANNEN.

Jacob Cats—Bentinck 133
Hugo de Groot 133
Huygens 133
Cornelis Kruseman 148
J. H. Lubeck 149
W. A. Mozart 149
Isaac Newton 149
Johan van Oldenbarneveldt 150
G. J. J. van Os 150
Willem Roelofs 151
Karel Bernard Hertog van Saxen-Weimar . . . 151
J. H. van Swinden 152
Mr. J. R. Thorbecke 152
S. L. Verveer 153
Voltaire 153
Onbekend 153

ALPHABETISCH REGISTER.

A.

Nommer.
Aangelegd schilderij van J. Bosboom . 235
Aankomst Prins Willem VI, Scheveningen 389
Absolutiebrief 160, 161
Adres om Den Haag stem te geven 1581 . 364
Adriaansgilde (St.) 205
Albasten bustes 454
Album 159
Agaten ring 411
Almanach de la Cour. 346
Almanakpenning 341
Amalia van Solms (Prinses) . . 186, 400
Amalia, gemalin v. Pr. Hendrik (Prinses) 433
Amethysten ring 412
Amsterdamsche Almanakpenning. . . 341
Anna Paulowna (Koningin) 423
Antonisbuurt (St.) . . . . 8—10
Aspergemaaltijd. 44
Atlas; bronzen beeldje 341

B.

Badplaats Scheveningen 65, 66
Bakkersgilde 211
Bal aan Koning Willem I 414
Bal aan Keizer Napoleon I 384
Banieren 146, 388, 395, 416, 417
Bassecour (Carel de la). 46
Bax (Dr. Caspar) 223
« Bedriegers », penteekeningen. . 220, 221
Beekman (Herm. Joh.) 226
Beeldjes (Gepolychromeerde) 248
Bekers, glazen, bokalen, 12, 30—43, 46, 58, 112*a*—141. 147—152, 155, 166, 167, 169, 170, 205, 211, 214—216, 223, 224, 229, 246, 249, 316—323, 381, 413.
Bentinck 438
Berkemeyer, soort bokaal 326
Beugel 286
Bewijzen van Lidmaatschap . . 251, 252
Binckhorst 2
Binnenhof, Vijverzijde (Gezicht) . 219, 365
Blaaspijp 286
Bode van « Pictura » 230
Boeken. 45, 161, 222, 345
Boekjes (Miniatuur-) . . . . . 360—362
Bokalen (zie: Bekers).
Bosboom (J.) 235
Bosch (Huis in 't). 2

Nommer.
Botervormpje 334
Brand Paleis Brussel 341
Brandweer 71
Brunswijk-Lunenburg (Prins van) . . 412
Brunswijk-Wolfenbuttel (Hert. v.) 127—129
Buiten- en Binnenhof van Stroo (Gezicht) 219
Bullepees 75
Burgemeesters . . . . 12, 46—49
« Burger-Societeit » te 's-Gravenhage . 251
Bussen of draagteekens 67, 230
Bustes in pleister . 47, 398, 442—444, 452
Buste in koper 419
Bustes . . . . 47, 442—445, 451
Buurtbrieven. 11
Buurten . . . . 7—12
Bijbel 344
Bijenkorf (de) 267
Bijl 335

C.

Caecilia, Zangwedstrijd 247
Camée 341
Carolina (Prinses) 413
Catalogus Gemeente-Bibliotheek . . . 45
Cats (Jacob). 438
Cecile (Ste.) Muziekgezelschap . 246, 246*a*
Charivari 378
Chirurgijnsgilde . . . . 58—63
Citadel van Antwerpen 396, 397
Confrerie Pictura 208, 229, 230
Conventie, 1796 381
Copes van Cattenburch (Mr. L. C. R.) 47
Cosmi- en Damianigilde . . . . . 58—64

D.

David en Abigaël 214
Dedel (Mr. Jan Hudde). 12
Degens. . . . . 103—105, 109
Degen Zoutman 372
Delftsch aardewerk . . . . . . 174—178
Departementaalschool. 226
Deventer (Dr. Hendrik van). 270
Diamantendiefstal 341
Doggersbank . . . . 371—376
Donderbeitels. 79
Donderbus 81
Doodshoofd 163

Nommer.
Doozen 56, 57
Draagketting voor sleutels 289
Draagteeken, feestelijke herdenking inneming Stad Brielle 434
Draagteekens. 67
Draaiwerk (kunstig) 215, 216
Drinkkroesje 313
Duitsch boekje, in den Haag gedrukt . 345
Duivenvoorde 2
Dukatenweger 173

E.

Eau de la Reinedoosje 341
Eeredegens . . . . 103—105, 372
Eeresabels . . . . 106—108
Eetlepel, ketting, enz. van hout . . . 217
Eetservies van Haagsch porcelein . . 201
Eikenduinen 164, 165
Etui van leder 114
Euclides' Elementen 225

F.

Façade Tentoonstellingsgebouw in 1888 in de Koekamp 213
Familiewapens 2, 6, 10, 24, 59, 63, 153, 167, 168, 299.
Féheleze (Baron van) 341
Flesschen . . . . 329—331
Fleschjes 331
Fluiten; soort drinkglazen 325
Frederik der Nederlanden (Prins) . 424
Frederik de Groote. 341

G.

Gedenknaald te Scheveningen . . 390, 391
Gedenksteenen 270, 271
Gedenkzuyl 7 vereen. Prov. 380
Geldbussen 8, 9
Geldkisten. 29, 69
Generaliteitsloterye 350
Genoots. Kunstliefde spaart geen vlijt 249, 250
Geschilderd glas 153
Getijdeboek 161
Gevelsteenen. 13
Gevelversieringen . . . . 256—273
Gevers Deynoot (Jhr. Mr. F. G. A.) 48, 49
Gewapende Burgermacht 94, 95
Gewicht 171
Gezichten op Den Haag 2, 6
Gilde- en buurtplaten 7, 10, 207, 210, 212

Nommer.
Gildekastjes 59, 209
Gildekisten . . . . 206—209
Gipsafgietsels Binnenhof 237
Gipsen beeldje, Maria met kind Jezus . 241
Goudleer . . . . 180—182
Goudleerhuis . . . . 180—182
Goudschaaltje 172
Grafzerk 162
's-Gravenhage wil stem in de Staten 1581 364
Grondleggers van Neerlands vrijheid . 389
Groot (Hugo de) 439
Groote zaal Binnenhof 236
Groothertogin van Saxen 254

H.

Haagsch Jaarboekje 255
Haagsche schreeuwer en zijn vrouw (de) 248
Haardgereedschap 286
Haardplaten . . . . 280—285
Haarspeld 341
Haghe» («die) 254, 255
Halsketen Karel V 93
Handboogschutterij 146
Heerlijkheden Poelgeest en Koudekerk. 318
Heilige Land 62, 161
Heim (Mr. H. J. Baron van der). . . 157
Hendrik der Nederlanden (Prins) 431—434
Heyermans (H. R.) 103
Hofalmanak 346
Hofbuurt 7
Hofpoortje 259
Holl. M^{ij} v. fraaie kunsten, afd. 's-Grav. 249, 250
Huis Honslersdijk 2
Hooft, Burgem^{r} te Amsterdam . . . 377
Hoornen beker 216
Horlogiekast 341
Horlogiewijzerplaat 341
Hubert (Petit St.) . . . . 147—150
Hureau (P.) 228
Huygens (Constantijn), de zoon . . . 440
Huygens (Christiaan) 441
Huzaren 1815 100

I.

Intocht Leicester 1586 365
Intocht Koning Willem II . . . . 416—418
» Leicester 365
» Napoleon 68, 383, 384
Invitatiekaart Bal Koning Willem I. . 414
Ivoren beker 215

J.

Nommer.
JACOBA VAN BEYEREN 300
Jacobakannetjes . . . . 300—306, 310
JACOBSON (W.) 169
Jan Hendrikstraat 50
Jaspis 341
JONCKBLOET (J. J.). 109
JONCKBLOET (Dr. W. J. A.) 83
Joris (St.) . . . . 90—92
Jozephsgilde (St.) 206, 207

K.

Kaarten van Den Haag 3, 4
Kalender voor 1889 222
Kaneelhouten wandelstok 342
Kannetjes . . . . . 300—311, 314, 315
Kapiteelen, afkomstig van het Binnenhof 236
Kasten (zie ook Gildekasten) . . 295, 296
Keeshonden 377, 378
Keien van een oude straat 5
Keizerlijk Hollandsche Loterye . 351, 352
Kelk of klok (glas) 328
KERCKHOVEN VAN GROENENDYCK (VAN DEN) familiewapen 299
Kerkboek 344
Kerkhof 340
Kern der Nederlandsche Historie . . 362
Kern des Bijbels 361
Keten met medaille Zoutman 371
Ketting van hout, enz. 217
Keulsch drinkkannetje 312
Keulsche pot 309
Kindergroep der Oranjes 437
Kinderprenten 363
Klapwakers 76, 77, 78
Klinkerlandtshuis 2
Koelvat 238
Kogel 84
Koffiekan enz. van Haagsch Porcelein 195, 199
Koffiekan met spoelvat; van tin . . . 332
Kokosnoten beker 214
Kolkrand 286
Koperen platen om af te drukken 250, 414
Koppen met schotels van Haagsch porcelein 194, 195, 198
Kouseband v. Prinses Marianne . . . 427
Kraagsteen 258
Kruikjes . . . . . 300—311, 314, 315
Kruitramp Leiden 245
KRUSEMAN (CORNELIS). 442
Krijgsraad v. d. Schutterij 96
Kunst en de Nijverheid » (« de) . . . 213
Nommer.
« Kunstliefde spaart geen vlijt » . 249, 250
Kussens . . . . 26—28, 68, 383

L.

Lampet met kom van Haagsch porcelein 196
Lampje 336
Landmilitie 1815 387
Lauwerkransen 391, 421
Leicester in den Haag 1586 365
Lepels 142, 143, 333
Letterproef 222
Liassen 53, 348
Liedertafel de Avondster te Leiden . . 247
Liedjeszangers 248
Lint voor de Medaille v. Doggersbank . 373
Linten à la Zoutman 374, 375
« Loderyndoosje » 341
LODEWIJK NAPOLEON, Koning v. Holland 341, 382.
Loosduinsche brug 337
Loterijbriefjes . . . . 350—352
LUBECK (J. H.) 443
Lucasgilde (St.). 208
Luxemburg. Ruiterstandbeeld Willem II 422
Lijfsieraden 340, 341

M.

Maliebaan 358
Mansportret 298
Manuel des loix de l'ordre St. Cecile royale 246a
Maria (St.) in Galilea Convent . . . 161
MARIANNE DER NEDERL. (Prinses). 426, 427
Masques 430, 447
Mathematische figuren naar Euclides . 225
MAURITS (Prins) z. v. KONING WILLEM III. 430
« Mauritshuis » 218
Medaille Doggersbank 373
Medaille met ketting Zoutman . . . 371
Medaille (gouden) ingest. door den Groothertog en de Groothertogin v. Saxen. 8 October 1892 254
« Metalen Kruis » 395
Metselsteenen (versierde) 272
MEYER (Dr. WILH. HENR.) 170
Mineralen 61
Miniatuurportretten 341
Molenbeker 316
MOLL JZN. (Ds. J.) 158, 159
Monument 1813. . . . . 392—394
Monument Saxen-Weimar 449

Nommer.
Moord Jan en Corn. de Witt . . 366—368
Morgenstar» («de) 265
MOZART (W. A.) 444
Museum v. Mod. kunst 233, 234
Muziek 443, 444
Muziekanten (Haagsche) 365
Muziekgezelschap de l'ordre St. Cecile royale 246, 246a
Muziekinstrumenten 98, 99

N.

Naaikistje 55
Naamkaartjes . . . . 356—357a
Naamlijst Oranjegarde 385
Nachtpolitie . . . . 76—78
NAPOLEON I in den Haag . 20, 68, 383, 384
Nederl. Spectator 1864 (Redactieleden) 253
NEWTON (ISAAC) 445
Nicolaasgilde (St.) 209
Nieuwburg (Huis) 369
Nieuwe Kerk 2
Noach wordt bespot 214
Noachsgilde (St.) 210
Nominative lijst Landmilitie 1815 . . 387
Noot (Huis ter). 2, 268
Notaris (Admissie v. e.) 446
Notemuskaatraspje. 44

O.

Obersgilde (St.). 211
Officiersstokken. 101
OLDENBARNEVELD (JOHAN VAN). . . . 446
Omstreken Den Haag. 3, 4
Onthoofding van Johannes den Dooper. 214
Onyx 341
Oorknoppen 341
Oorknijpers 341
Oorkonden 157, 390, 394
Oorringetje 340
Opgegraven voorwerpen 5, 73, 79, 84, 99, 163, 238—242, 262, 272, 288—290, 300—315, 323, 329—331, 333, 335, 338—340.
ORANJE 1, 2, 6, 7, 42, 43, 118—120, 130—141, 146, 149—151, 186.
Oranjegarde 1813 385
Orde der Unie 341, 454
Ordeteeken Grootvorstinnen Rusland . 341
Ornamenten van een spiegel 244
Os (G. J. J. VAN) 447
OSENBRUGGEN (C. VAN) 224

P.

Nommer.
Paspoort 382
PAUWELS (W. J.) 104
Papiermolen de Ooievaar 347
Pastelteekening 298
Penningkabinet Stricker 218
Penningkastje 218
Penteekeningen 220, 221, 227, 228
Persyn (huis) 2
Physionotrace 450
«Pictura» 208, 229, 230
Pieken 72, 73, 102
Pietersgilde (St.) (visschersgilde) . . . 212
Pilasterversiering 239
PINET (D.) 346, 356
Plafonds 274, 275
Plateelbakkerij (Haagsche) . . . 186, 187
Plattegronden 1, 2
Pompbek 291
Pomp 14
Ponjaard 82
Portretten van J. en C. de Witt . . . 366
Poten (Lange); verbreeding 243
Predikanten 156, 158, 159
Prinsegrachtbuurt 12
Prinsenbuurt 7
Prinses AMALIA VAN SOLMS . . . 186, 400
Prijs Zangwedstrijd 's-Grav. 1853 . . 247
Prijspenning teeken-academie 232
« Pulchri Studio » 231
Pijpjes (rook) 338, 339

R

Radbraaktoestellen. 74
Rasp. 341
Redactie Ned. Spectator 1864. . . . 253
Regeering (25-jarige) Koning Willem III 429
Regie (Tabaks-) 179
Reguliersboekje 161
Rentebrief 50
Riddersteekspel in ijzer gegraveerd . . 341
Ringen. 344, 411, 412
Ringrijden Maliebaan. 358
Ringsleutel 288
ROELOFS (W.) 448
Romaansche sleutels 289, 290
Romeinsch lampje 336
Romeinsche Damessleutel 288
Rooken . . . . 144, 145, 174—179, 337
Rookpijpjes 338, 339
Roos van Jericho 62
Roosjestin. 333
Rotten der Schutterij 97, 98, 145

Nommer.
Ruiterstandbeeld Koning Willem II . . 422
Rijksdorp 2
Rijnwijnglazen 327
Rijswijk; Huis Nieuwburg 369
Rijswijk 2, 19

S.

Sabels . . . . 106—108
Saxen-Weimar (Karel Bern. Hertog v.) 449
Schaar 341
Schelfhout (Andreas) 231
Schelp 343
Schepenzegels 24, 50, 51
Scheppers 143
Scherpschutters Den Haag . . . 151, 152
Scheveningen . 3, 4, 203, 205, 389, 391, 392
Scheveningen (overstrooming in 1775) . 190
Scheveningsche weg 2
Schilderkunst 442, 447, 448, 452
Schildersezel enz. van J. Bosboom . . 235
Schildersgilde (kladschilders) 208
Schilderij door J. Fournier 96
Schoolprijzen 227, 228
Schoorsteenstuk door J. B. Xavery . . 245
Schoorsteenversieringen . . . . 276—287
Schouwen 276. 278
Schreeuwer (de Haagsche) 248
Schuilplaatjes 410, 415
St. Sebastiaens Doelen 188
Sits 349
Slag van Doggersbank . . . . 371—376
Sleepje 359
Sleepkoetsje 359
Sleutels (der stad) 68
Sleutels . . . . 68, 69, 288—290
Slingeruurwerk 441
Sluitsteenversieringen in gips 237
Smallenburg (Mr. N. J. W.) 234
Snuifpotten . . . . 174—178
Sommaire de la Bible 360
Sophie (Prinses der Nederlanden) 435, 436
Spaansche Boomgaard (de) 273
Speelkaarten . . . . 353—355
Speelkaarten als Visitekaartjes. 356—357*a*
Spiegelornamenten 244
Spiegels 293, 294
Spoelvat 332
Sponton 102
Standaards 85
Standbeeld Koning Willem II Buitenh. 420, 421
Standbeeld Willem I Plein 399
Statiedegen 109
Steen met ornament 240
Stemhebbende stad; ook 's-Gravenhage verlangt dat recht 1581 364
Stoel 296
Straatweg (oude) 5
Strikken en écharpes 418
Stroo-schilderij 219
Suikervormpje 334
Swinden (J. H. van) 450

T.

Tabak 179
Tabaksdoozen 144, 145, 337
Tafelborden van Haagsch porcelein 200, 202
Tapijt 25
Tapijtbehang . . . . 183—185
Tapijthuis 26, 28
Tapijtkussens . . . . 26—28
Teeken-Academie 232
Teen van Cornelis de Witt . . . 367, 368
Tegels in t Gemeente-Museum . . . 188
Tegels . . . . 191—193
Tegelschilderij 186
Tegelsteen of plaque 189, 190
Tempel op den Hofvijver 370
Tentoonstelling van 1888 in de Koekamp 213
Terra cottaornamenten 256, 257, 259, 261, 262
Theatrum Anatomicum . . . . . 58—64
Theeservies van Haagsch Porcelein . . 194
Theeservies uit de Haagsche fabriek v. 1843 204
Thorbecke (Mr. J. R.) 451
Timmermansgilde 206, 207
Tong van Jan de Witt 367, 368
«Tooneeloefenend Genootsch.» te 's Grav. 252
Treeft 286
Tuinornament van marmer 238
Tijdmeter 341

U.

Uithangbord 273
Uittrekken der Schutterij 110, 111
Unie (orde der) 341
Uniformen 71, 78, 100

V.

Vaandels . . . . 85—89
Vaas (Metalen) 438
Velden (Mr. D. V.) 214
Vendels der Schutterij 87, 89, 97, 98, 116, 144, 145

Nommer.
« Vereeniging: *die Haghe* » . . . 254, 255
Ver Huell (Mr. H. C. A.). . . . 106—108
Verkerk (M.) 105
Verkoopbiljetten. 52, 53
Verpondingen 70
Verveer (S. L.) 452
Vignet Gen. «Kunstl. spaart geen vlijt» 250
Visitekaartjes. . . . . 356—357*a*
Visschersgilde 212
Voorburg 19
Vlag. 154
Vlamingstraatbuurt 11
Vlapotje van Haagsch porcelein . . . 197
Volksspel ringrijden 358
Voltaire 453
Vrede Aken 370
Vrede Rijswijk 369
Vrouweportret 341
Vuurscherm 287
Vijverberg 2

W.

Wagenstraat 5
Wandelstok 342
Wandversiering 292
Wapen van den Haag . . . . . 13—21
Wapen v. d. Haag, Decreet 19 Juni 1813. 20
Wapen v. d. Haag, Resolutie 24 Juli 1816 21
Wapen, een springende eenhoorn . . 214
Wapen der Prinsen v. Oranje; gevelsteen 264
Wapenborden familie van den Kerckhoven van Groenendijck 299
Wassenaar 19
Waterloo 388
Watersnood 1861 428
Weilburg (Prins van) 413
Werve (Huis te) 2
Westerbeek 2
Wilhelmina (Koningin) 437
Wilhelmina Frederika Louisa (Prinses) dochter van Prins Willem V . . . 412

Nommer.
Willem V (Graaf) 236
Willem I (Prins) 398, 399
Willem IV (Prins). 401
Willem V (Prins) . . . . 341, 402—413
Willem I (Koning) 414, 415
Willem II (Koning) 416, 423
Willem III (Koning) . . . . . . 428—430
Willemspark; monument 1813 . 392—394
Witt (Jan en Cornelis de) . . . 366—368
Witte Paard » («Het) 263
Wiskunde 225
Wolffsglazen 147, 402
Wijnkoopersgilde 210
Wijnpersse (D. van de) 271

X.

Xavery (J. B.) 245

Y.

IJzer (gegraveerd) 341

Z.

Zangwedstrijd 's-Gravenhage 1853 . . 247
Zeehaven 4
Zeeman» («de) 266
Zegels van den Haag, enz. 24
Zetel voor de leden van 't Hof v. Holland 297
«Zilveren Kruis,» 386, 388
Zorgvliet 438
Zoutman (J. A.). . . . . 371—376
Zuylen van Nyevelt (Jhr. Mr. H. F. Baron van 233
Zwaarden 80, 83
Zweden (Koning van) 425
Zweyer Guten Freunde u. s. w.; zeldzaam boekje 345

1361 D[illegible]

Uitgaven van het Gemeente-Museum:

Catalogus der Schilderijen 1890

MET SUPPLEMENT 1893.

Catalogue des Tableaux Anciens et Modernes 1890

AVEC SUPPLÉMENT 1893.